

**LA FABRICACIÓ DE LA FÀBRICA:
TREBALL I POLÍTICA
A LA CATALUNYA COTONERA
(1784-1884)**

Tesi presentada per Albert Garcia Balaña
per a l'obtenció del títol de Doctor en Història
Sota la direcció del Dr. Josep M. Fradera Barceló

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
Setembre de 2001

5.4.3. Les particularitats i novetats del problema teixidor, l'absurditat de plantar-li cara amb mecanismes d'inspiració corporativista i reglamentista, i malgrat això la urgència de fer alguna cosa, ens porten cap a la segona resposta parcial a la pregunta de per què podia interessar a un cert patriciat barceloní la consolidació d'una "aristocràcia obrera" cotonera dins i fora de la fàbrica. D'una banda, sembla clar que el gruix dels teixidors de cotó, amb la seva experiència ben viva de degradació laboral i social (vinculada als canvis en l'organització del tissatge) i el currículum de males influències i força combativitat de la seva Associació, no constituïa una reserva ni propícia ni atractiva de treballadors potencialment estratègics en el nou ordre fabril cotoner i alhora en les polítiques d'ordre imaginables pels liberalismes benestants. D'altra banda, aquestes mateixes polítiques d'ordre, que amb més o menys angoixa se sentien amenaçades per l'espasa dels teixidors i la seva Associació, es veien progressivament encaixonades -sobretot d'ençà la primavera del 1844 amb el govern Narváez- per una sòlida paret: la de l'afany intervencionista i quasi militar de les noves autoritats Moderades per "resoldre" el problema social de la Barcelona que s'industrialitzava.

De fet, poc abans d'activar el projecte de recuperació gremial, el nou Cap Polític ja havia donat un primer pas en la direcció d'un major control del treball específicament fabril, un pas que sota l'amenaça de multes als fabricants barcelonins de filats i teixits els obligava a presentar cada mes a la primera autoritat provincial "*una nota que exprese el alta y baja de operarios que en el transcurso del mismo [mes] haya habido en las respectivas fábricas*", disposició que aviat es completà amb imprescindibles autoritzacions superiors si es tractava de donar feina a treballadors acomiadats per altres fabricants o bé amb antecedents judicials. Les implicacions laborals i polítiques d'aquesta mena d'exigències no s'escapaven a la plana major dels fabricants cottoners, enfeïnada com estava en una renovació tecnològica i empresarial que com hem vist implicava també la del mercat de treball. La reacció de la Comissió de Fàbriques, lògicament, basculà entre la fredor i la irritació continguda.¹⁹²

És en aquest context d'ofensiva governamental per vigilar més de prop la Barcelona industrial -fonamentalment la cotonera-, mitjançant una versió militarista de la noció de "política preventiva", que cal explicar alguns dels debats que planaren sobre la indústria capitalina a

intervencionistes. Sobre la mateixa qüestió: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedients 2.580 (1844), 2.370 (1845) i 3.400.

¹⁹² La disposició del Cap Polític provincial (de 30 de setembre de 1844, i ampliada el 12 i el 20 d'octubre del mateix any) la copio del *Diario de Barcelona*, 03-11-1844 [1844/308], p. 4.498; l'última d'aquestes ampliacions feia "*extensiva la obligación de presentar dichas notas a los tejedores de velos y a los dueños o encargados de los talleres o establecimientos en que trabajen los operarios conocidos con las denominaciones de torcedores, aprestadores, cilindrades, blanqueadores y tintoreros de encarnados de andrinópolis*"; sobre la primera d'aquestes ordres vegeu també *La Verdad* (Barcelona), núm. 354 (12-10-1844), p. 4. La reacció de la Comissió de Fàbriques l'ha documentat Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L'Institut Industrial...*, ps. 86-87.

partir de l'any 1844. Debats com el que inaugurà el diari Moderat *La Verdad* a finals del mateix 44, quan proposà obertament que es prohibís per llei la instal·lació de noves fàbriques a menys de 20 llegües de la costa o frontera, pretesa solució al problema del contraban de robes estrangeres -alhora que "incentiu" a la construcció de camins interiors o a l'aprofitament de l'energia hidràulica-, però mesura que comportava una bondat afegida gens menor "en el concepto de que también convendría bajo el punto de vista local con relación a Barcelona, porqué sería la primera plaza de comercio del Mediterráneo por su posición y por sus capitales, porqué desaparecería insensiblemente ese aglomeramiento de población y con él el elemento principal de los males que ha padecido Barcelona, haciéndose más fácil y asequible a las instituciones." La resposta pública del menys compromès *El Imparcial* fou immediata, argumentant que, de posar-se en pràctica la suggerència de *La Verdad*, ben poques fàbriques podrien tirar endavant, i subratllant que la que jutjava primera preocupació del diari Moderat es podia començar a resoldre d'una manera menys traumàtica per als interessos creats cotoners: "...el principal objetivo que desea conseguir *La Verdad* con la medida que propone no es otro que el de evitar una crecida aglomeración de jornaleros en la capital del antiguo Principado; más para ello *El Imparcial* considera suficiente estimular por medios indirectos la tendencia que ya manifestaban los capitalistas a situar sus establecimientos fabriles estramuros en los pueblos de los alrededores, y aún en otros más distantes."¹⁹³ La qüestió es perllongà durant tot el novembre de 1844, sobretot a les planes de *La Verdad*, tribuna que combinà les demostracions de fe industrialista (defensa d'un determinat prohibicionisme aranzelari, industrialització sectorial de regions agràries) amb una ben explícita prevenció per les conseqüències socials de la industrialització en absència de polítiques previsoras. Polítiques tutelars i governamentals que el diari imaginava una barreja de gestos de força (dispersió fabril obligada, prohibició de segons quins usos urbans dels nuclis i barris industrials) i de dirigismes intervencionistes (el model orleanista francès d'obres públiques i colonitzacions).¹⁹⁴

¹⁹³ He localitzat i resseguit aquest debat a partir de l'acurada transcripció que en féu aleshores el *Diario de Barcelona*. La proposta inicial de *La Verdad*, i la citació literal que copio, a *Diario de Barcelona*, 02-11-1844 [1844/307], p. 4.479 [el subratllat és meu]; la resposta de *El Imparcial* -també la literal-, a *Diario de Barcelona*, 04-11-1844 [1844/309], p. 4.510. Les referències originals: *La Verdad* (Barcelona), núm. 574 (01-11-1844), p. 1; i núm. 578 (05-11-1844), ps. 1-2 [resposta de *El Imparcial*].

¹⁹⁴ *Diario de Barcelona*, 06-11-1844 [1844/311], p. 4.534 (*La Verdad* encoratja *El Imparcial* a continuar la discussió); 08-11-1844 [1844/313], ps. 4.562-4.563 (*La Verdad* elogia el model orleanista); 10-11-1844 [1844/315], ps. 4.586-4.587 (projecte de descentralització fabril); 11-11-1844 [1844/316], ps. 4.598-4.599; 12-11-1844 [1844/317], ps. 4.614-4.615 (defensa del prohibicionisme comercial i d'una industrialització regional-sectorial); 16-11-1844 [1844/321], p. 4.670 (*La Verdad*, partidària d'una reforma urbana dels barris de la "ciutat vella"); 02-12-1844 [1844/337], ps. 4.898-4.899 (*La Verdad* contra la construcció d'un teatre a tocar de la plaça de Sant Jaume, "para evitar que dicha plaza siga siendo el centro de

No cal dir que la conveniència de fer una Barcelona “*más fácil y asequible a las instituciones*” -és a dir, reforçar el control patrici de la ciutat jornalera per raons òbvies però també per parar el cop d’unes autoritats militars i civils resoltes a prioritzar polítiques de força unilaterals i poc curoses- esdevingué un dels principals *leitmotivs* de les discussions industrialistes dels primers mesos del domini Moderat. I en aquest punt, l’opció proclamada per *La Verdad* i acceptada per *El Imparcial* semblà a molts, almenys d’entrada, la més eficaç i sensata: provar d’aturar, d’una o altra manera, el creixement fabril a la Barcelona emmurallada -i sovint també al seu pla-, i buidar progressivament la ciutat de treballadors de fàbrica, majoritàriament del cotó. Quan la primera setmana de desembre de 1844 l’ajuntament de Barcelona suspengué transitòriament la concessió de nous permisos per a la instal·lació de màquines de vapor, i cridà a consultes sobre el particular un prestigiós i influent ventall d’institucions ciutadanes, les qüestions de salut pública aviat cediren terreny a les de salut social. El dictamen de l’Econòmica d’Amics del País de gener de 1845, que disseccionava un per un els inconvenients de la concentració industrial barcelonina (escassetat i preu del sòl; estructures residencials i higiene pública; contribució de consums, preus dels productes de primera necessitat i salari real...), els recapitulava en un parell de preguntes retòriques que a continuació contestava sense embuts, il·lustrant tot un estat d’ànim col·lectiu: “*Asentada pues la diferencia enorme que existe entre los artistas y artesanos y los operarios de las manufacturas colectivas o en grande, la Sociedad pregunta si es político acrecentar esta clase, cuya suerte es la más precaria entre cuantas subsisten del trabajo dentro de una plaza fuerte y amurallada, en medio de una población como Barcelona, en donde las diversiones públicas de los sitios de solaz y de recreo y el lujo y la ostentación compiten sinó exceden a los de la misma Corte. Lo primero es contrario a la esencia misma de una ciudad fuerte, y como sea anexo al aspecto de los bienes de la civilización el deseo de su goce, el operario a quien por la índole de su profesión se le condena a la perpétua renuncia de estos goces queda colocado en una posición falsa y resbaladiza o en el estado desesperante de Sísifo o de Tántalo. Por lo dicho en este punto [...] se infiere cuanto mejor colocados estarían fuera de Barcelona que en ella todas nuestras grandes manufacturas, porque ¿quién duda que allí donde las necesidades facticias del hombre son menos, allí su índole es más dulce y sus exigencias moderadas? ¿Se parecen los operarios de Londres, de París y de Barcelona, ni en su traje, ni en sus maneras, ni en sus pretensiones, a los de Prusia, a los de la Bélgica, a los de Suiza? ¿No existe la misma distinción entre éstos y aquellos que entre los de Vich, Manresa y otros puntos cotejados*

motines y tumultos”). Les referències originals: *La Verdad* (Barcelona), núms. 580 (07-11-1844), ps. 1-2 [*“Mayores adelantos al fabricante.- Mejores medios de vivir el trabajador.- Origen de las bullangas de Barcelona”*]; 582 (09-11-1844), ps. 1-2; 583 (10-11-1844), ps. 1-2; 584 (11-11-1844), p. 2; i 404 (01-12-1844), ps. 1-2.

con los de Barcelona? La Sociedad cree ver en esta diferencia, notable por regla general, un argumento muy en apoyo de sus doctrinas y de que la desmoralización de la clase proletaria es más contingente en las grandes que en las pequeñas poblaciones.” Que tant l'Econòmica d'Amics del País com, lògicament, la Junta de Comerç i la Comissió de Fàbriques, concloguessin que malgrat tot s'havia de fugir de qualsevol mena de prohibicionisme a propòsit de l'obertura de nous vapors a la ciutat, em sembla, aquí, menys important que la consciència que demostraven tenir aquests patriciats de la fragilitat social del món que governaven.¹⁹⁵ I que la solució que els resultés més imaginable per fer front a aquesta fragilitat fos, amb més o menys convicció, una certa desindustrialització capitalina, parla clar i net de la poca confiança que en aquest punt tenien en les pròpies forces, i de la mena d'empremtes que el trienni 1840-1843 havia deixat en les seves pells. De fet, la junta municipal que pocs mesos abans havia dictaminat sobre la continuïtat de l'Associació de Teixidors ja s'havia posicionat, més enllà de legalismes i de toleràncies vigilants, per descongestionar de treball fabril la Barcelona emmurallada, òbviament amb la imatge ben fresca al cap dels tres mil teixidors associats.¹⁹⁶

Aquesta mena de testimonis insinuen abans una sensació d'angúnia i desconcert patricis, i de manca de propostes originals sobre la reconducció del problema obrer (què fer amb un mercat de treball sacsejat pels canvis en la demanda; en quina mesura i com restablir canals de negociació laboral i d'integració política amb determinats contingents de treballadors; ...), que no pas un projecte volgut i elaborat de relocalització fabril i cotonera. En molts sentits la Catalunya interior no havia deixat de ser un territori *insegur* als ulls del patriciat barceloní (la

¹⁹⁵ L'anunci oficial de suspensió dels nous permissos a vapors per part de l'ajuntament: *Diario de Barcelona*, 06-12-1844 [1844/341], p. 4.959. El dictamen de l'Econòmica: ASEBAP, C. 22/2B: “*Sobre concesión de permisos para establecer en Barcelona máquinas de vapor...*” (1844-1845): còpia del dictamen elaborat per una comissió de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (27-01-1845) (comissió formada “*por los Sres. Soler, Merelo y Muns*”). L'esborrany de la resposta de la Junta de Comerç a l'alcaldia: BC, Fons Junta de Comerç, Lligall LVIII, Carpeta 30: documents 52-53 (23-01-1845).

¹⁹⁶ “...*tiempo es ya de no olvidar que todos estos medios deben subordinarse a las condiciones que exiga el reposo y la ventura de este mismo pueblo; tiempo es de advertir que sería un absurdo trabajar en hacerlo opulento si al mismo tiempo se le hacía más y más desgraciado. Al emitir esta idea no puede prescindir la Junta de encarecer la importancia de diseminar los jornaleros y las fábricas sobradamente acumuladas en el recinto de Barcelona. Lo primero podría obtenerse en parte y desde luego permitiendo la salida y entrada de la ciudad a los operarios que viniesen a trabajar desde las afueras a las horas que se acostumbra a abrir y cerrar los talleres. Lo segundo exigiría una combinación fiscal o de impuestos capaz de retraer a los capitalistas de establecer más fábricas en Barcelona y de facilitar la traslación al campo de las grandes industrias en obsequio de la higiene pública y de la economía industrial.*” [ASEBAP, C. 21/4B: “*Expediente sobre tejedores*” (1844): còpia del dictamen elaborat per la junta municipal nomenada pel Cap Polític (02-01-1844)].

primera carlinada encara fumejava i els Matiners eren a la cantonada)¹⁹⁷, i episodis com l'obscur incendi que el novembre de 1844 destruï completament la cotoneria mecànica d'Ignasi Herp a El Papiol no contribuïen precisament a escombrar aquestes pors i a encoratjar la recerca de noves localitzacions industrials. La crema de la fàbrica Herp d'El Papiol -la de les pioneres *mule-jennies* mecanitzades arribades de França abans del 1835- tingué un gran impacte públic a la Barcelona de la restauració Moderada, amb el Cap Polític "convidant" a una "*voluntaria suscripción*" institucions i particulars, la premsa fent-se'n ressó i l'incident a mans dels tribunals.¹⁹⁸ Així les coses, n'hi havia d'haver prou que, aixecats els primers Matiners l'hivern de 1846-1847 i visibles els primers símptomes de la crisi econòmica general, el Cap Polític de Barcelona Ventura Díaz ressucités amb molta empena la idea de "*regularizar* (per llei) *las clases industriales*" (estiu del 1847), per tal que una fracció del patriciat ciutadà es plantegés de manera més convençuda i prioritària la terapèutica del problema obrer barceloní. Els motius i els propòsits de Díaz, expressats amb detall en una carta al ministre de Governació que val la pena de transcriure, devien encendre la llum d'alarma de patricis i fabricants: "*Exmo. Señor. Creo debo tener el convencimiento íntimo de que los trastornos y contratiempos que en diferentes ocasiones se han sufrido en esta Capital y provincia se han debido principalmente a las clases obreras, que se dedican a la industria fabril que hay en las mismas, pues aun cuando aparentemente estos industriales [per treballadors de fàbrica] no han sido solos los que se han visto figurar en los motines, asonadas y partidas de facciosos que han recorrido y que recorren el territorio, indudablemente han representado un papel muy importante en dichas escenas. Por otra parte no se concibe que una industria ya tan respetable como la Catalana pueda, no ya prosperar, sino vivir sin hacerse daño a sí misma, y a la Sociedad en general, sin que exista un reglamento conservador de la misma y de sus intereses, y que ponga coto a los desbordes que experimenta con frecuencia la gran población obrera, que conociendo la importancia de su número amenaza y da la ley con frecuencia a los capitalistas y fabricantes, atacando de este modo derechos legítimos y*

¹⁹⁷ Només cal llegir el que escriuria *El Bien Público*, "*Diario del Instituto Industrial de Cataluña*" (Barcelona) el juliol de 1849 i a propòsit de "*la ejecución del plan general de carreteras y comunicaciones interiores en el Principado*": "*A nuestro modo de ver será un verdadero triunfo alcanzado sobre los amigos de sediciones cada legua de carretera que se construya, lo mismo hacia Ripoll, que hacia Sallent, Berga, Cardona, Calaf o Moiá, y por esto abogamos por los trabajos simultáneos en todas las direcciones marcadas en el plan.*" [núm. 149 (07-07-1849), p. 1; sobre la mateixa qüestió, també el núm. 147 (05-07-1849), p. 1].

¹⁹⁸ AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.356: "*Sobre suscripción por el incendio ocurrido en la fábrica de D. Ignacio Herp*" (1844); també *Diario de Barcelona*, 17-11-1844 [1844/322], ps. 4.687-4.688, i 27-11-1844 [1844/332], ps. 4.830-4.831. La condició pionera, tecnològicament parlant, de la fàbrica d'El Papiol: ACA, Fons Tribunal de Comerç, Expedient 6: "*D. Ignacio Herp y Bovets, vecino y del comercio de esta ciudad, contra la sociedad de Herp, Peix y Vilaseca...*" (1835).

respetables. De la misma manera debe en mi concepto sujetarse a reglas la facultad de establecer fábricas, por lo que interesa a la Sociedad y a sus individuos. Nada más frecuente que ver personas que sin capital alguno, ni en fuerza motriz, ni en primeras materias, ni en numerario, emprenden el establecimiento de fábricas que se ven en la necesidad de cerrar al primer amago de crisis industrial, dejando en la calle sin ocupación a infinidad de familias que después de experimentar todas las consecuencias de la más espantosa miseria se lanzan a conculcar las leyes y a todo género de excesos. [...] Así mismo, la industria fabril puede decirse que es cuasi un poder en los Estados, y que la ley debe trabajar para que aquél no crezca de suerte que obligue a los poderes legítimos del país a faltar a sus más sagrados deberes, sacrificando los intereses muy respetables a amenazas mal encubiertas y amagos de rebelión y de desórdenes. Estas consideraciones me parece que exigen el empadronamiento de los obreros y su sujeción a reglas que pongan al Gobierno y a sus agentes en disposición de neutralizar los planes y empresas que conciban y que traten de ejecutar en el indicado sentido. Es muy importante también para la quietud pública así como para la prosperidad de la industria el que se subordine a la influencia y aun a la decisión del Gobierno la colocación de los establecimientos industriales, ya en este punto ya en aquél. El ejemplo de Barcelona es una buena prueba de que esto no puede dejarse al acaso ni a la libre voluntad de los empresarios, pues seguro es que si las cuartas quintas partes de las fábricas que hay establecidas en esta Capital se hubiesen planteado en toda la superficie de la provincia, la Industria Nacional habría ganado mucho, porque la mano de obra sería dos terceras partes más barata de lo que es, y al mismo tiempo la aglomeración de obreros aquí no sería un continuo motivo de recelo para el Gobierno, ni un origen de corrupción en las costumbres... ”¹⁹⁹

L'amença d'un intervencionisme no sempre desitjat planava de nou sobre el negoci cotoner. Els fabricants podien veure amb bons ulls la fermesa de la primera autoritat civil de la província pel que feia a la persecució de tota manifestació de pressió col·lectiva obrera, però si el preu a pagar era que aquesta mateixa autoritat es reservés la facultat de decidir -segons vaporosos criteris d'ordre públic- qui podia obrir una fàbrica, on la podia obrir, i quins treballadors podia contractar, el balanç no acabava de quadrar. Tot plegat no semblava poca cosa, sobretot d'ençà que el ministre de Governació, via una reial ordre d'11 d'agost de 1847, ordenà al Cap Polític que assumís “*la formación de un proyecto de reglamento de las clases fabriles en esa capital*”.²⁰⁰ Convé recordar que almenys des de la primavera del mateix 1847 els efectes de la crisi econòmica general i peninsular eren ben visibles en la indústria cotonera

¹⁹⁹ ASEBAP, C. 25/3: “*Regularizar Clases industriales*” (1847): còpia de la carta del Cap Polític de Barcelona, Ventura Díaz, al ministre de Governació (05-08-1847).

²⁰⁰ ASEBAP, C. 25/3: “*Regularizar Clases industriales*” (1847): carta del Cap Polític de Barcelona a la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (28-08-1847).

catalana, que els treballadors del tèxtil que engreixaven les files dels Matiners -majoritàriament a la Muntanya- i d'altres descontents no eren precisament quatre gats, i que tot això culminava en una situació barcelonina on les comandes i la feina cotonera s'ensorraven alhora que els preus dels aliments bàsics no paraven de créixer.²⁰¹ Mentrestant, la tot just estrenada Junta de Fàbriques de Catalunya rellançava les campanyes proprohibicionistes, ara contra el reial decret d'1 d'agost de 1847 que establia la desaparició de les duanes interiors peninsulars (i facilitava el contraban de teixits estrangers, deien els fabricants catalans), en una atmosfera de creixent malfiança i malestar respecte de tota decisió "industrial" imposada pels gabinets Moderats, atmosfera que es faria més i més densa fins desembocar en el combat pel nou aranzel l'any 1849.²⁰² En aquest estat de coses, el zel reglamentista del Cap Polític constituïa abans una intrusió destorbadora que una solució als problemes dels fabricants, amb l'agreujant que aquests havien fracassat en la temptativa que el govern Moderat concedís força de llei al reglament que ells mateixos s'havien donat a principis de la dècada, reglament que, és clar, despatxava qüestions com la de la mobilitat i la contractació de treballadors amb força menys prevencions que les expressades per l'autoritat provincial.²⁰³ El dictamen que l'antiga comissió

²⁰¹ Sobre la crisi econòmica i la incorporació de treballadors tèxtils a les partides de Matiners, vegeu Joan CAMPS GIRÓ (1978): *La Guerra dels Matiners...*, particularment ps. 138-139 (teixidors i paraires entre els oficis més nombrosos dels revoltats a Olot (1848), i per extensió a la Muntanya tèxtil); amb data 22 d'abril de 1847, el llibre d'actes de la Junta de Fàbriques de Catalunya parla "del estado cada día más crítico en que se pone la fabricación y de las comunicaciones recibidas de la Montaña, que demuestran la miseria a que ha conducido la falta de trabajo y las consecuencias que esto puede tener" [AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d'Actes, Vol. IV (1846-1848): sessió de 22-04-1847]; Josep FONTANA (1988): *La fi de l'Antic Règim...*, p. 310, ha cridat l'atenció sobre la presència de treballadors cotoners (2 teixidors, 2 filadors i 1 cilindrador) entre els 17 "trabucaires" acusats en un cas que esdevingué famós: el segrest de cinc veïns de Sants el 1848. Crisi industrial i inflació dels queviures a la ciutat de Barcelona: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.735: "*Disminución de trabajo en los operarios y notable aumento de precio...*" (1847-1849): carta del Cap Polític a l'alcalde Valentí Esparó (19-06-1847).

²⁰² Les respostes dels fabricants catalans al reial decret de 01-08-1847, amb particular èmfasi en la situació de crisi social a Catalunya: *Memoria dirigida por la Junta de Fábricas al Exmo. Sr. D. Manuel de la Concha...* (1847), i *Indicaciones de la Junta de Fábricas de Cataluña sobre la cuestión industrial* (1847); també les exposicions manuscrites d'AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.735: "*Disminución de trabajo en los operarios...*" (1847-1849). Sobre la contribució d'aquesta conjuntura al "fracàs del moderantisme" des de la perspectiva del "conservadorisme polític català" cal veure el ja clàssic estudi de Borja de RIQUER (1981): "El conservadorisme polític...", particularment les ps. 30-33. Una lúcida lectura del rerefons econòmic i social del debat polític sobre l'aranzel de finals dels 1840s, i del perquè d'una política conservadora "a la catalana", la proporciona Josep FONTANA (1988): *La fi de l'Antic Règim...*, ps. 295-306.

²⁰³ Sobre la temptativa de la Comissió de Fàbriques que els primers governs Moderats atorguessin força de llei al *Reglamento para las fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón y ramos auxiliares de esta fabricación en Cataluña* (reglament acordat per la Comissió el gener de 1842 i editat el mateix any), vegeu Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L'Institut Industrial...*, ps. 90-93. Només a tall d'exemple, i contrastant amb les intencions

del projecte gremial de l'Econòmica d'Amics del País redactà a propòsit de l'expedient que Ventura Díaz envià a la Societat sobre *“el proyecto para regularizar las clases industriales”* il·lustra, malgrat la seva prudència, la distància perplexa amb què fabricants i altres patricis observaven, el 1847, empreses com la del Cap Polític: *“Cuando se recibió la comunicación del Sr. Gefe Político en 28 de dicho mes de Agosto, no era la ocasión más propicia para regularizar dichas clases, porque las órdenes del Gobierno de Madrid ponían en conflicto a las Industrias. De otra parte, para el desarrollo de todos los puntos de riqueza que produce un País no es lo más apropiado, cuando están en su nacimiento, ponerles bajo la sujeción de ciertas reglas, que si bien serán saludables luego de desarrolladas, sirven de estorbo a los hombres en su concepción y principio de ejecución. Estos motivos han detenido a esta comisión a dar antes de ahora su dictamen, aplazándolo por sí misma, descubriéndose otro porvenir en la marcha de las medidas que pudiera adoptar el Gobierno en bien de las industrias de este País.”* I afegia el dictamen de l'Econòmica, com qui no vol la cosa: *“Más obtenidas ya algunas disposiciones [aranzelàries] favorables, y tranquilizadas algún tanto las industrias, se pudiera ahora ocupar esta Sociedad del proyecto del Sr. Díaz si no hubiese esta Económica examinado y aprobado el establecimiento de la Asociación Defensora del Trabajo Nacional, [...] Asociación que por el reglamento aprobado por esta Económica tiene en sus atribuciones el regularizar las clases industriales...”*²⁰⁴

5.4.4. Ras i curt, doncs: l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera, aleshores en fase de constitució, era imaginada pel patriciat barceloní que l'impulsava com un instrument d'analgèsia social, com una potencial plataforma per a la “reconciliació” interclassista. Reconciliació que, tan aviat com es fes notar, tan aviat bandejaria de l'imaginari polític ciutadà l'espectre de l'explosió *teixidora* i, també, l'ombra de les polítiques de força del Moderantisme militarista. Es tractava, per dir-ho així, d'allunyar del paisatge barceloní l'amenaça de la revolta plebea i la seva rèplica contrarevolucionària, una amenaça gens distant si tenim en compte que Tristany s'havia aixecat a Cervera el febrer del mateix 1847, que el “republicà” i antic Centralista Francesc Bellera ho faria a Girona el febrer de 1848 i que, mentrestant, Narváez havia fet més intransigent la seva percepció del conflicte Matiner i de les eventuals solucions. Tot això, és clar, en una conjuntura econòmica de crisi imparable, i amb el

vigilants del Cap Polític, l'article 13 del reglament de la Comissió de Fàbriques establí que *“ningún fabricante podrá admitir operario alguno sin que lleve la correspondiente salida del último establecimiento en que hubiere trabajado, firmada por el dueño o encargado de él, quién nunca podrá negarla.”* [Reglamento para las fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón... (1842): p. 7 [el subratllat és meu]].

²⁰⁴ ASEBAP, C. 25/3: *“Regularizar Clases industriales”* (1847): carta-dictamen de la comissió de l'Econòmica al director d'aquesta societat (17-12-1847) (formaven part de la comissió, entre d'altres, Magí Soler i Espalter i els fabricants Pau Vilaregut i Josep Carbonell i Oliva).

record ben viu del que havia succeït a Barcelona la tardor del 1843, feia poc més de quatre anys, quan l'heterogeni conglomerat polític Centralista havia tret el cap per perdre'l de seguida, portat per la Jamància popular i guillotinat per les bombes del general Prim (per cert, i reveladorament, llançades contra la ciutat des del quarter general del de Reus instal·lat en el vapor filador que Francesc Puigmartí acabava d'inaugurar a Gràcia).²⁰⁵ No és estrany, doncs, que una certa mesocràcia barcelonina (feta sobretot de professionals i petits empresaris satèl·lits del creixement fabril) provés, el 1847-1848, de recuperar l'esperit de 1841-1842, ja que aquella mesocràcia havia estat una de les derrotades, políticament, el 1843, i amb l'escombrada del Progressisme esparterista s'havien esvaït també les seves expectatives de projecció pública i de protagonisme polític. Era la mesocràcia que podien simbolitzar homes com el metge Pujadas i Mayans, o el farmacèutic Ronquillo, o el "pedagog" Dubà i Navas, o homes de l'Econòmica d'Amics del País com el polifacètic Josep Melcior Prat (el traductor al català del Nou Testament protestant i fundador d'una *Sociedad para Mejorar la Educación del Pueblo* (1845-1850)) o el mateix Soler i Espalter; és a dir, alguns dels homes que més influïren en l'arrencada i tipologia inicial de l'Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera.²⁰⁶ I per a aquests homes, com havia declarat Dubà i Navas l'octubre de 1847, la presència de representants genuïnament "obers" en els rengles de l'Associació era una qüestió clau, un objectiu irrenunciable. Potser per convicció, però sobretot per estratègia *política*, ja que només si eren capaços de restablir connexions sòlides i durables -i, és clar, tutelars- amb el món del treball industrial, recuperarien aquells sectors el crèdit perdut als ulls de la Barcelona plebea i -tant o més important- farien menys incerta i socialment *perillosa* una eventual ofensiva Progressista contra el Moderantisme governant.

Un cop d'ull a la premsa Progressista barcelonina de finals dels 1840s proporciona alguns exemples d'aquest imaginari interclassista patronejat, a manera d'intermediaris socials, per professionals i tècnics de variada condició. Per exemple, *El Barcelonés*, la tribuna més tolerada del Progressisme local, dedicà encesos elogis a la fundació de l'Associació Defensora, amb extensíssimes cròniques de la inauguració del local (el 30 d'abril de 1848) i de la formació

²⁰⁵ Sobre els aixecaments de Tristany i de Bellera, i sobre la política del govern Narváez: Joan CAMPS GIRÓ (1978): *La Guerra dels Matiners...*, ps. 49-74; he resseguit la complexa biografia política del "Progressista republicà" Francesc Bellera a Albert GARCIA BALANÀ (2001): "Patria, plebe y política...". Sobre la Jamància barcelonina del 1843: Josep FONTANA (1988): *La fi de l'Antic Règim...*, ps. 288-294; Prim i el bombardeig de la Barcelona Centralista: Josep M. FRADERA (2000): "Juan Prim y Prats..."; la notícia del rol que jugà el Vapor Puigmartí en el bombardeig de la Barcelona Centralista: Víctor BALAGUER (1860): *Prim. Vida militar y política...*, ps. 28-29.

²⁰⁶ Sobre Josep Melcior Prat: *Reglamento de la Sociedad para Mejorar...* (1845) [BC, Biblioteca]; *El Àncora* (Barcelona), núm. 33 (1850), p. 2; Albert GARCIA BALANÀ (1996): "Ordre industrial i transformació cultural...", ps. 107-108 (Melcior Prat a la SEBAP); Joan CAMPS GIRÓ (1978): *La Guerra dels Matiners...*, p. 87 (exili a Londres i traduccions). Miquel Dubà i Navas i les escoles municipals barcelonines durant el Bienni Progressista: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 3.478: *Escoles...* (1856).

de la “*sección de obreros*”, amb el filador Joan Miralles com a “*propietario*” de la vocalia i el teixidor de vels Francesc Giró com a “*suplente*”. Miralles esdevindria una mena d'icona d'aquell imaginari interclassista, fins el punt de repetir com a “*co-portador del Pendón principal*” en les processons que el 1848 i el 1849 celebraria l'Associació el dia de Sant Cugat (Miralles sempre al costat d'algun patrici de renom). Però els homes de *El Barcelonés* -i alguns dels implicats en l'Associació- semblaven imaginar una política de negociació i pacte social una mica més ambiciosa que això. El maig de 1848 *El Barcelonés* publicà una elogiosa ressenya de “*la obra titulada “Deberes de los trabajadores y de los fabricantes, o medios de asegurar su bienestar”, producción del joven y entendido escritor Juan Grau Basas*”. Cap exemplar amb aquest títol es conserva avui a les principals biblioteques barcelonines, però si fem cas de la crònica contemporània, Grau i Bassas (metge i ja aleshores reputat taxidermista) era un assidu de la premsa Progressista, i el seu libel, una defensa dels jurats mixtes laborals i de la legalització associativa.²⁰⁷ De fet, la premsa Progressista no s'estaria de presentar Miralles, una i altra vegada, com a delegat de la “*Sociedad de Hiladores de Algodón*”, obviant que aquesta no comptava, aleshores, amb cap mena de reconeixement legal. En la mateixa línia, *El Barcelonés* defensaria el 1848 la instauració d'un “*premio a los trabajadores*”, barreja de paternalisme patrici i meritocràcia d'arrel menestral: “*...un premio o signo de distinción para los obreros y artesanos que hayan dado repetidas pruebas de su habilidad y conducta, [...] y no cómo se hizo en la Exposición Industrial, premiando continuamente a los Jefes y Directores de los establecimientos industriales, sin que los operarios, que eran los que más parte tienen en la obra, recogiesen nunca el triunfo de sus desvelos.*”²⁰⁸ Tot això té més interès pel recurrent elogi patrici o mesocràtic del renovat treball industrial (“*...los operarios, que eran los que más parte tienen en la obra*”) que per la precisió i el sentit de les propostes concretes. També l'Associació Defensora elaboraria un ambiciós projecte de “*caja de préstamos para la formación de obreros en directores de taller*” (juliol de 1848) que no deixaria mai de ser-ho, sembla que per manca de finançament.²⁰⁹ Però de nou s'hi endevinava la voluntat patrícia de disposar d'un contingent d'interlocutors específicament obrers, d'una minoria de potencials intermediaris, a peu de fàbrica, entre la ciutat jornalera i la ciutat imaginada pels sectors més reflexius i/o ambiciosos dels industrialismes locals. Un “contingent” que encara no podien proporcionar els obrers “directius” (per molt escassos i

²⁰⁷ Elogis i cròniques sobre l'Associació Defensora...: *El Barcelonés*, núm. 714 (01-01-1848), p. 1; 839 (05-05-1848), p. 1; 871 (06-06-1848), p. 1 [la “*sección de obreros*”]; també: *Miscelánea. Boletín de la Asociación...* (Barcelona), núm. 6 (14-06-1849), p. 80. La ressenya de la publicació de Grau i Bassas: *El Barcelonés*, núm. 861 (27-05-1848), p. 1 (del tal Grau i Bassas només he localitzat unes *Nociones de taxidermia* (Barcelona, A. Frexas, 1849)).

²⁰⁸ D'un article de *El Barcelonés* copiat per la revista *Enciclografía de industrias, artes y oficios...* (Barcelona), núm. 9-10 (1848), ps. 463-464 [el subratllat és meu].

²⁰⁹ *Miscelánea. Boletín de la Asociación...* (Barcelona), núm. 5 (07-06-1849), p. 55.

heterogenis), i una “minoria” que no calia anar a buscar entre els teixidors de cotó (per molt nombrosos però alhora arrossegats per la recessió del tissatge manual, recessió de nombre però sobretot d’atribucions teixidores a peu de teler). Els filadors, que eren majoritàriament homes, constituïen una relativa minoria en el conjunt del treball cotoner, i disposaven de creixent autoritat a peu de màquina sobre altres treballadors (i de l’ascendent fabril que se’n derivava), podien resultar uns candidats gens menyspreables.

L’última setmana de novembre de 1848, quan els fabricants cotoners de més volada ja havien abandonat l’Associació Defensora del Treball Nacional i de la Classe Obrera, la junta directiva es reuní en sessió extraordinària. El president n’explicà els motius: “...*manifiesta haber convocado con motivo de un oficio de don Juan Miralles, por habérsele detenido en la Gefatura de Policía por ocurrencias entre obreros y fabricantes, colocándose en una situación aflictiva al ponerse en libertad por las prevenciones que se le hicieron.*” I continuava l’acta de la sessió: “*El señor Miralles explica cuanto había ocurrido con el Gefe Político, y habiendo tomado parte varios señores directores, se acuerda acudir a dicho señor Gefe Político, y en su caso al Excmo. Sr. Capitán General, y fue nombrada una comisión...*” La tal comissió (encapçalada pel marquès de Monistrol) s’entrevistà amb el Cap Polític a propòsit de la detenció de Miralles, i comunicà “*que éste [el Cap Polític] no quería levantar la responsabilidad impuesta al señor Miralles porque se limitaba a la parte referente a las fábricas*”. És a dir, que els càrrecs contra Miralles tenien a veure amb la seva condició de “director” de la il.legal Societat de Filadors, i no amb la vocalia que ocupava a l’Associació.²¹⁰ Però aleshores, a finals del 1848, el sindicat filador havia rebut un discret cop de mà per part d’alguns patricis de l’Associació.

El que realment succeí amb Joan Miralles i els filadors barcelonins el 1848 només ho podem inferir a partir de fonts indirectes, *desapareguts* els fons del Govern Civil o Cap Polític d’aleshores, i costossíssims de veure els de Capitania. L’origen de l’episodi tenia a veure, sense cap mena de dubte, amb la crisi econòmica i industrial, que s’havia agreujat durant l’hivern de 1847-1848. El març de 1848, i coincidint amb els seus primers dies de vida, l’Associació Defensora rebia de l’ajuntament Moderat barceloní una circular reclamant “*un esfuerzo para proporcionar jornal a la clase menesterosa*”. A finals d’abril el diagnòstic de l’ajuntament s’havia tornat més pessimista, i les solucions més urgents: “*La paralización extraordinaria en los trabajos, y la azarosa situación a que se hallan reducidas las clases proletarias, al paso que han impulsado a todas las Autoridades a prestarles el socorro que su situación reclama, les ha impelido a que éste sea más bien proporcionado a la índole y*

²¹⁰ Totes les citacions: *Miscelánea. Boletín de la Asociación...*, núm. 6 (14-06-1849), ps. 72-73 [“*Dirección, 23 de Noviembre de 1848 (Sesión extraordinaria)*” i “*Dirección, 4 de Diciembre de 1848*”]; vegeu també Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L’Institut Industrial...*, p. 188.

circunstancias de los que en aquellos [trabajos] se ocupan que a los medios que naturalmente se ofrecían de facilitarlos en trabajos más penosos, y a los que la generalidad de los trabajadores no está acostumbrada.” La solució patronejada per l’ajuntament resultava tan senzilla com insòlita, ja que trencava amb l’eterna doctrina dels “trabajos públicos”. Es tractava de recaptar, via assignacions als majors contribuents de la ciutat, un fons de 4.000.000 de rals destinat a un “préstamo público” per als fabricants cotoners, un préstec “cuya seguridad en el reintegro [pels contribuents particulars] se afianza en los mismos géneros que entregarán los fabricantes, y que quedarán depositados para responder de las cantidades que se entreguen a estos últimos”. Durant l’última setmana d’abril una “Comisión de Anticipos en Auxilio de la Clase Fabril” procedí al “claseo y reclamaciones por razón del préstamo”, les assignacions i reclamacions als contribuents. Un préstec que, segons l’expedient municipal, “no se llevó a cabo”. El mateix expedient n’aporta el motiu: les cartes de contribuents exigint una rebaixa en l’assignació, o sovint l’exoneració absoluta, es compten per desenes, les primeres les dels principals cotoners. Joan Güell i Ferrer, per exemple, esgrimí totes les justificacions possibles, però cap de pes: que si del Vapor Güell de Sants encara n’estava pagant les factures; que si “el deber filantrópico” ja l’havia demostrat “dejando de cerrar hace tiempo la fábrica, como lo reclamaba el interés”; que si “la circunstancia de estar situada mi fábrica-vapor en el pueblo vecino de Sans me quita derechos en el préstamo”... . Com Güell i Ferrer, altres grans contribuents i fabricants (Dotres, Clavé i Fabra; el marquès de Monistrol; Miarons i Dorca; Serra Germans; Carles de Sentmanat...) al·legaren per evitar el pagament que finançava el préstec fabril. (Algunes al·legacions, però, no podien sino moure a commiseració: un tal Eudald Pla i Vila argumentà “haber tenido que pedir prestado para acudir a sus precisas necesidades, pues es público y notorio que se fugó de mi casa mi esposa llevándose en su fuga caudales de consideración, no sólomente propios sino ajenos; a más de esto, es también público y notorio que en el año 1842, cuando se bombardeó la Ciudad, me cayó uno de dichos proyectiles en mi Casa, causándome perjuicios de consideración...”.) El fracàs del projecte del préstec no resulta gens sorprenent en un context de renovada competència i selecció empresarial (i de tradicions patrícies gens acostumades a aquesta mena de subsidis *socials*). Però les repercussions sobre la situació del treball cotoner barceloní no es feren esperar.²¹¹

Durant l’estiu del 1848 sovintejaren les denúncies de treballadors (i també de fabricants) per la generalització de retallades en els preusfets cotoners, “retallades” que en el cas dels

²¹¹ Totes les citacions i informacions: AMAB, Hisenda, Comissió 2a., Expedient 2.693: “Claseo y reclamaciones por razón del préstamo de 4.000.000 r. para auxilio de la Clase Fabril, cuyo préstamo no se llevó a cabo” (1848); vegeu les al·legacions de Joan Güell i Ferrer (02-05-1848) i d’Eudald Pla i Vila (09-05-1848). També: AMAB, Governació, Sèrie A, Expedient 2.735: “Disminución de trabajos en los operarios...” (1847-1849); i Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L’Institut Industrial...*, ps. 219-223 (que no resol l’episodi).

teixidors a mà tendien a fer-se mitjançant la decisió patronal d'allargar el tir de les peces (i conservar-ne el preufet per unitat). Això es combinà amb els primers acomiadaments massius, que afectaren sobretot el personal de les empreses més modestes.²¹² En aquesta conjuntura es produí la tardana al·legació que Francesc Fornells, fabricant de filats, féu arribar a la *Comisión de Anticipos*. Francesc Fornells i Viñas era el soci principal del vapor filador (*La Estrella*) que funcionava a la veïna Badalona. *La Estrella* disposava de 16 *mule-jennies* de gran cilindrada (240 fusos cadascuna) i donava feina a 83 “operarios[as]”, entre els quals es devien comptar homes filadors (donada la dimensió de les *mules*) i els seus equips de nuadors i metxers. Fornells esgrimia, el juny de 1848, que “*estaba haciendo los mayores esfuerzos para sostener el trabajo tres días en la semana, ocupando por entero los ochenta y tres operarios, como lo convine con sus comisionados*”.²¹³ És a dir, que l’empresa prioritzava la reducció per igual del temps/volum de feina de tots els treballadors en lloc de l’acomiadament d’una part del personal, i que aquesta era una decisió pactada amb els “comissionats” (cal pensar que dels filadors). Aquesta mena de resposta patronal en una conjuntura de crisi és un dels “*invisibles handshakes*” que Michael Huberman ha descrit a propòsit de la filatura manchesteriana de *mule-jennies*, un dels “costums” o “pactes invisibles” que els filadors hi fabricaren a partir del seu control del mercat de treball sectorial i de la força del seu sindicat d’ofici. Segons Huberman, es tractaria d’una evidència de la capacitat obrera per influir col·lectivament en la dinàmica del mercat de treball filador, alhora per la notable competència entre empreses per tal de retenir els filadors més prestigiosos i productius com per la difusió d’una cultura laboral i comunitària específicament *filadora*. Huberman ha demostrat, a més, que la reducció igualitària del temps de treball en detriment dels acomiadaments selectius operà com un mecanisme en defensa dels preusfets filadors (ja que les retallades salarials acostumaven a suscitar menys resistències si s’aplicaven a una minoria de “supervivents” -a setmana completa- quan un període de recessió).²¹⁴ Fa la impressió que això mateix és el que procuraven d’estendre, col·lectivament, els filadors barcelonins l’estiu del 1848, quan “*en el ramo de tejidos no cesa la irregularidad que se observa en el tiro de las piezas de empesa*” i -deien els teixidors a mà- “*existe la necesidad de establecer una medida con el objeto de*

²¹² Exemples de rebaixes salarials i acomiadaments, sobretot en el ram del tissatge: Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L’Institut Industrial...*, p. 187; AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d’Actes, Vol. IV (1846-1848): sessió de 17-07-1848 [fols. 407-410] (la fàbrica de Ramon Nogués i Companyia protesta “*que muchos fabricantes de tejidos han dado a las piezas mayor tiro del que corresponde, por cuyo motivo se verá dicha fábrica en la precisión de despedir sus trabajadores...*”).

²¹³ AMAB, Hisenda, Comissió 2a., Expedient 2.693: “*Claseo y reclamaciones por razón del préstamo de 4.000.000 r...*” (1848): al·legació de Francesc Fornells (04-06-1848); els 83 “operarios” que Fornells declarava el 1848 coincideixen amb els que li atribuï la Junta de Fàbriques el 1850 [vegeu l’Apèndix 5.2 (Badalona)].

²¹⁴ Vegeu Michael HUBERMAN (1986): “*Invisible Handshakes...*”; també Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 110-131.

que los fabricantes no puedan despedir a los operarios como lo hacen hoy”.²¹⁵ I això mateix -el compliment d’una única tarifa preufetaire malgrat la crisi i la consulta a la societat d’ofici a propòsit de la reducció del treball filador- és el que Joan Miralles defensà davant la Junta de Fàbriques el novembre de 1848, poc abans de la seva detenció, quan hi fou cridat per discutir la creació d’una comissió mixta del ram de filats.

Joan Miralles fou convocat per la Junta de Fàbriques el 21 de novembre de 1848, en qualitat de “representante de los operarios de hilados”. L’acompanyaven cinc comissionats més de l’ofici, dos dels quals saltarien al primer pla de la vida barcelonina l’estiu del 1854: Josep Barceló i Ramon Maseras. La convocatòria de la Junta de Fàbriques obeïa “a lo que previene el artículo 15 de los nuevos estatutos de la corporación”, és a dir, “al nombramiento de una comisión que en unión con los representantes de los obreros, y en número igual por cada parte, dirima las cuestiones que relativas al egercicio de su profesión se susciten entre ambas clases”. La comissió mixta la presidiria el Cap Polític provincial, i se’n constituïria una d’igual per al ram del tissatge.²¹⁶ No és gens clar d’on, ni de qui, sorgí la idea d’introduir en els estatuts de la patronal cotonera, per primera vegada, la formació de comissions de negociació col·lectiva, però Roser Solà ha cridat l’atenció, convincentment, sobre la coincidència cronològica entre els nous estatuts de la Junta de Fàbriques (octubre de 1848), el zenit de la crisi industrial i la intensificació per part de certs sectors patricis d’una campanya pública proarbitratge laboral. Fou aleshores que el promotor de l’Associació Defensora, Antoni Pujadas, utilitzà els editorials del Progressista *El Barcelonés* per reivindicar “l’organització del treball per una llei” (“*Manifiesto dirigido a los Srs. fabricantes y trabajadores de tejidos de Barcelona*”), o que el ja esmentat Grau i Bassas féu córrer el seu *Deberes de los trabajadores y de los fabricantes, o medios de asegurar su bienestar*. També fou aleshores que un altre dels cervells de l’Associació, Magí Soler i Espalter, començà a publicitar la candidatura Progressista a Corts de Joan Vilaregut, actitud que acabaria valguent-li la suspensió governativa del *Boletín* de l’Associació el 1849. Vilaregut havia estat un dels principals advocats patricis de la legalització de l’Associació de Teixidors de Barcelona el 1842 i, segons Solà, un “dels fabricants d’esperit més obert que, encapçalats per Àngel de Villalobos, van defensar la formació de comissions mixtes” el 1848.²¹⁷ En conseqüència, no sembla agosarat establir alguna relació entre el *revival* d’un cert patriciat

²¹⁵ Ambdues citacions: AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d’Actes, Vol. V (1848-1861): sessions de 26-12-1848 [fols. 47-49] i 07-02-1849 [fols. 63-65] (comunicació dels representants obrers en una “Comissió Mixta de Teixits”).

²¹⁶ AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d’Actes, Vol. V (1848-1861): sessions de 21-11-1848 [fols. 33-35] i 03-11-1848 [fols. 1 i ss.].

²¹⁷ Vegeu Roser SOLÀ MONTSERRAT (1997): *L’Institut Industrial...*, ps. 340-343 i 152 (Pujadas a *El Barcelonés*) i 157 (Soler i Espalter i la candidatura de Joan Vilaregut). Joan Vilaregut i l’Associació de Teixidors el 1842: Genís BARNOSSELL (1999): *Orígens del sindicalisme...*, ps. 210-211.

Progressista en la conjuntura de 1847-1849 i el discret -i gens unànime- viratge patronal d'aleshores a propòsit de la qüestió de la negociació col·lectiva. Molts fabricants boicotejarien els acords de la respectiva comissió mixta -fa la impressió que sobretot en el tissatge-, abocant-les a la paràlisi durant l'any 1849.²¹⁸ Però en l'escenari de progressiva tensió social i d'intrusisme governatiu de finals dels 1840s, la doctrina d'una mínima negociació laboral havia obert una esclatxa, i ho havia fet, sobretot, de la mà d'una mesocràcia industrialista amb lligams públics amb alguns fabricants, amb voluntat de redraçament polític i, per tot això, amb vocació de pacificar la ciutat industrial. I Joan Miralles, o el nou contingent filador, havia estat la seva aposta *obrera*, alhora a l'Associació Defensora i a la incerta comissió mixta promoguda o acceptada per la Junta de Fàbriques.

* * *

L'aposta per Joan Miralles no s'esgotà en la conjuntura de 1848-1850. El Progressisme patrici barceloní no n'oblidà el nom ni la mena de bondats socials que podia simbolitzar. Tot després del cop de timó Progressista de l'estiu del 1854, alguns d'aquells patricis (o més aviat els seus intermediaris mesocràtics) l'anaren a buscar. L'anaren a buscar per posar-lo a la Junta Consultiva de la Província de Barcelona, i també en una de les candidatures Progressistes a Corts presentades a la ciutat l'octubre del 54 (la que capitanejava Domingo Dulce però també Rafael Degollada, cap visible del Centralisme barceloní el 1843).²¹⁹ Per al diari Progressista *El Barcelonés* (i més concretament per a l'amic Antoni Pujadas), els mèrits de Miralles tenien molt a veure amb el nom públic i sindical (és a dir, *filador*) que el personatge s'havia forjat durant els últims anys: "*En ella [la candidatura] va D. Juan Miralles como representante de la clase obrera; en todas ocasiones ha convenido que los operarios estuviesen representados, y esta falta ha producido quizás las consecuencias que ahora estamos atravesando; y si la representación de la clase obrera en el Congreso ha convenido siempre, en ninguna*

²¹⁸ El febrer de 1849 els comissionats patronals de la mixta de teixits presentaren la seva dimissió, "*y suplican a esta Junta [de Fàbriques] que se sirva admitirla, por las causas graves que dicen hallar en la práctica, y que les privan de obrar conforme la razón y la justicia aconsejan, y citando lo ocurrido en la fábrica de los Sres. Sant y Compañía, añaden que no se consideran con el prestigio necesario para continuar en el egercicio de su encargo*". Que la dimissió podia tenir alguna cosa a veure amb incompliments per part de fabricants, ho confirma la resposta del Cap Polític a la comunicació informativa de la Junta: "*...añade [el Cap Polític] haber creído oportuno recomendar a esta Junta que inculque en el ánimo de los fabricantes la necesidad de obrar con entera sujeción a lo acordado, pues sólo así podrá conseguirse en interés de todos la conservación de una buena y cordial inteligencia.*" [AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d'Actes, Vol. V (1848-1861): sessions de 15-02-1849 [fols. 65-68] i 22-02-1849].

²¹⁹ Vegeu, per a tots dos episodis: Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 299-300 (nota 31) i ps. 539-546.

circunstancia ha sido tan necesaria como en el presente, cuando se debe tratar de un arreglo definitivo entre operarios y fabricantes."²²⁰ La carrera política sota paraigües Progressista de Joan Miralles no es clausurà amb les presències més o menys simbòliques en la Junta Provincial i en una candidatura a Corts impossible. El novembre de 1854 Miralles fou escollit, aquesta vegada sí, regidor de l'ajuntament de Barcelona, la primera vegada que un candidat hi accedia sota la condició explícita d' "obrero" (i per mitjà del sufragi universal masculí indirecte). Aleshores l'acompanyava, també regidor municipal, un segon "obrer", i un vell conegut d'aquesta història: el teixidor de vels Àngel Jofresa [vegeu el Capítol 1].²²¹ Jofresa i Miralles personificaven el 1854, als ulls de l'industrialisme Progressista més perceptiu de la qüestió social, dues opcions semblants però diferents de negociació i entesa interclassista. Jofresa i els teixidors de seda i mescles simbolitzaven els vestigis d'una tradició artesana en un context sectorial -el tèxtil- sacsejat per la concentració fabril, la mecanització i la desqualificació del factor treball. Miralles i els filadors de *mule* representaven en canvi la possibilitat, carregada de futur i de valor polític, d'una élite obrera i fabril que no es fundés ni en les estrictes destreses artesanes ni en la delegació patronal de poder. Es tractava, per dir-ho així, de dues potencials "aristòcracies obreres" del tèxtil capitalí; una que s'alimentava del passat (els teixidors de vels amb els seus telers a mà) i una altra que es projectava cap al futur (els filadors de cotó amb les seves *mules* a vapor).

Però el futur ja havia començat aquell mateix estiu del 1854, i no ben bé com el volia el patriciat Progressista de la ciutat, ni com l'havien imaginat Joan Miralles i molts altres filadors capitalins durant l'última dècada. Perquè la matinada del 14 al 15 de juliol, poques hores després de l'aixecament barceloní contra el govern Moderat que presidia el Conde de San Luís, "*grupos de hombres armados se dirigieron a algunos establecimientos fabriles del arrabal del otro lado de la Rambla, y allí pusieron fuego a uno o dos edificios, devastaron y saquearon algunos otros y pasaron a vías de hecho contra algunas personas*". El balanç de l'episodi, que s'havia perllongat durant tot un cap de setmana, havia estat de vuit fàbriques assaltades -una cremada-, dos fabricants morts i diversos ferits. Tot i l'espontaneïtat de l'atac, i l'anonimat dels seus protagonistes, aquest s'havia adreçat contra un objectiu molt precís: totes les fàbriques que l'havien patit eren filatures de cotó, i en tots els casos s'havien destruït les primeres *mules* automatitzades arribades a Barcelona, les *self-acting mules* rebatejades "selfactines" en català. Des d'aleshores, una fracció significativa dels filadors i nuadors de *mule* de la ciutat (sobretot els més joves) s'alçava en peu de guerra, condemnant el canvi tècnic que tot just començava i que els fabricants -deien els filadors- aprofitaven per feminitzar el treball de

²²⁰ *El Barcelonés* (Barcelona), 20-10-1854 [1854/293], p. 1 (l'article el signava Antoni Pujadas).

²²¹ Vegeu Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 546-560.

filat, per abaratir-ne el preu (en relació amb l'esforç exigit al qui governava la *mule*) o fins per liquidar algunes de les bases de la subcontractació interna.²²² També per tot això era molt important que Miralles, i amb ell els filadors menys bel.ligerants i amenaçats, "*estuviesen representados*", ja que "*esta falta [de representació] ha producido quizás las consecuencias que ahora estamos atravesando*".

²²² L'anomenat "conflicte de les selfactines", i particularment l'esclat barceloní del juliol de 1854, l'han refet de dalt a baix Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 347-456, d'on trec la citació literal (p. 354) que correspon a la crònica dels fets que publicà el *Diario de Barcelona*, 16-07-1854 [1854/196], p. 5.083.

Capítol 6

Dues cultures del treball per a una mateixa indústria: filadors sallentins i filadores reusenques (1830s-1860s)

El 23 de juliol de 1854, tot just quan s'havia complert una setmana de la destrucció tumultuosa de màquines selfactines a la ciutat de Barcelona, començà a circular per la Catalunya central un full volant que "*varios empleados liberales de los diferentes ramos del partido de Manresa*" deien adreçar "*a la honrada clase trabajadora*" de la comarca, però que tenia -llegit de dalt a baix- uns destinataris més precisos: "*los leales trabajadores sallentinos*". El full o carta pública patrícia es reproduí, durant l'última setmana de juliol, a les planes del *Diario de Barcelona* i també a les del Progressista *El Constitucional*, en ambdós casos com a culminació -i desmentiment- d'un seguit de rumors que havien corregut per Barcelona, des de la traumàtica nit del 14 al 15 de juliol, sobre eventuais atacs contra fàbriques cotoneres a la regió de Manresa. La carta respirava un aire indiscutible d'alleugeriment patrici pel que *no* havia succeït a la cotoneria del partit judicial de Manresa després de la nit de violència ludita a la capital, però també combinava prudència i un to conciliatori en els seus arguments, com si l'ombra de la insurrecció obrera no hagués deixat de planar sobre la Catalunya central des d'aleshores. I, a jutjar per l'escrit, aquesta ombra era, a la regió, la que projectaven uns tipus fabrils ben particulars: els filadors de cotó que treballaven a les fàbriques mecanitzades de la vila de Sallent, pocs quilòmetres al nord de Manresa.¹

¹ El full o carta pública dels "*empleados liberales del partido de Manresa*" l'he consultat a *Diario de Barcelona*, 25-07-1854 [1854/206], ps. 5.318-5.319. També hi féu

Certament, la carta era un al·legat genèricament industrialista, i una denúncia encara més genèrica d'una suposada conspiració antiliberal i antifabril, "*movida por ocultos manejos obra de temerosos conciliábulos indignos de alternar entre vuestra honrada clase*" [de treballadors de fàbrica]; però, alhora, s'hi defensava concretament i oberta el canvi tecnològic que ja s'estava produint a la filatura cotonera del país, això sí, presentant-lo també com una conveniència obrera: "*No os dejeis alucinar; reflexionad...; si se destruyen las máquinas vulgarmente llamadas "selfáticas", se coloca a la industria nacional a la retaguardia de la extranjera... ¿Qué sería de vosotros si lograsen destruir e incendiar los capitales de estas hermosas nuevas fábricas?"* Si els destinataris de les proclames patricies eren, molt preferentment, els filadors de cotó, ho eren amb especial èmfasi els filadors que treballaven a Sallent. La carta els citava pel seu nom, adjudicant-los tàcitament prou força social com per desfermar la tempesta a la comarca, i es felicitava perquè no l'haguessin demostrada durant l'última setmana, quan amb la revolució política havien esclatat tants altres greuges: "*Loor eterno a los leales trabajadores sallentinos, que despreciando las incitaciones de pérfidos y cobardes instrumentos de la reacción, han sabido conocer sus intereses, despreciando los inícuos planes: no han desmentido, no, su heroico valor demostrado en los campos de batalla durante la guerra fratricida.*"²

Els temors dels patricis bagencs que havien signat el full volant el 23 de juliol es confirmaren parcialment poques setmanes després. No pas perquè les notícies que corrien, per exemple, sobre "*una gabilla de gente armada en el llano de Bages que tiene en alarma a Sampedor, Navarcles, Sallent y otros pueblos industriales de esta comarca, pues según propalan su objeto es incendiar fábricas*", anessin a més, o es confirmessin amb totes les seves conseqüències.³ Però sí perquè els filadors sallentins els respongueren públicament, amb una amarga contundència que no presagiava el clima de concòrdia social que havien volgut imaginar -o potser només proclamar- aquells que havien interpellat els treballadors fabrils de la comarca. El 13 d'agost de 1854 el renascut diari barceloní *El Constitucional* publicà "*la contestación que los hiladores de algodón de Sallent dirigen a los del remitido nombrados "liberales de los diferentes ramos del partido de Manresa"*". Es tractava de la primera manifestació pública d'un col·lectiu de filadors no barcelonins després de les jornades de juliol i de fet, aleshores i fora de Barcelona, no se'n produiria cap altra de tan visible, bel·ligerant amb el canvi tècnic i aparentment unànime. Signaven la resposta obrera un centenar llarg de noms; segons tots els indicis, la immensa majoria -o la quasi totalitat- dels individus adults que pels

referència *El Constitucional* (Barcelona), 13-08-1854 [1854/23], p. 3. L'han localitzat i en reproduïxen algun fragment: Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 364-365.

² *Diario de Barcelona*, 25-07-1854 [1854/206], ps. 5.318-5.319.

³ Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 364.

volts del 1854 podien governar màquines de filar a les fàbriques de Sallent. Els arguments filadors, d'altra banda, s'assemblaven força als expressats pels filadors barcelonins més combatius al llarg del darrer mes. El problema del canvi tecnològic que suposava la substitució de les màquines *mule-jennies* per les més automatitzades selfactines no era -suggerien- l'estalvi de destreses del factor treball que això comportava, sinó les reformes d'ordre laboral que molts fabricants pretenien associar-hi, en el sentit d'aprofitar per reemplaçar treball amb experiència en la filatura de *mule-jennies* per treball amb menys antecedents filadors (el que acostumava a ser sinònim de feminització d'una feina fins aleshores abundantment masculina) i per modificar en termes favorables a l'empresa la relació entre esforç i ingrés filador: *"Nosotros -escrivien els filadors sallentins- estamos bien convencidos que los adelantos en maquinaria son útiles y debemos conservarlos; pero nunca podemos consentir que lleguen hasta el extremo de no necesitar ni la inteligencia ni la fuerza del hombre... [...] destruyendo esa maquinaria "mogenni" en donde el hilador ganaba su sustento y el de su familia, mientras que en las máquinas "solfáticas" el egoísmo de los fabricantes le ha excluido de su trabajo, poniendo en su lugar mujeres y niños que con una mezquindad de salario les satisfacen..."* Per als filadors de Sallent, tant o més que per als barcelonins, el problema també ho era de percepció i jerarquia social, és a dir, d'alerta contra la potencial erosió d'un prestigi d'ofici alimentat per determinades proximitats entre filadors i fabricants en la primera filatura mecànica vilatana, i que la més capital-intensiva selfactina amenaçava de liquidar: la introducció d'aquesta -deien, exagerant- ja proporcionava el 1854 exemples gens exemplars de *"grandes fortunas levantadas en cuatro años por hombres que la mayor parte eran unos miserables"*. La crida final, simptomàticament, reformulava aquell orgull d'ofici amb un llenguatge menys específic i corporatiu, un llenguatge amb ressonàncies *classistes*, tot un anunci dels temps a venir: *"Lo que es los trabajadores sallentines, no aceptan ni aceptarán por sus jefes a tales fabricantes, mientras los guíe ese espíritu de egoísmo y ambición de riquezas, sin atender a la cosa más sagrada, como es el salario bien retribuido del trabajador, que es el verdadero productor y más digno de consideración que el capital."*⁴

La capacitat de resposta col·lectiva que demostraren els filadors sallentins l'estiu del 1854 no fou un episodi puntual ni menor en la trajectòria pública d'aquest grup de treballadors cotoners, homes que governaven les màquines de filar *mule-jennies* que corrien a Sallent des de feia una dècada llarga. De fet, el gest mateix de respondre des d'una tribuna capitalina les recomanacions paternalistes d'alguns patricis de la comarca, semblava obeir menys a la percepció filadora d'una amenaça imminent per a les seves posicions laborals -almenys a Sallent- i més al grau d'influència comunitària i fins política que els filadors sallentins,

⁴ Totes les citacions literals: *El Constitucional*, 13-08-1854 [1854/23], p. 3 ["Remitido"]. Carta que reproduïxen parcialment Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 365-366 (nota 42).

organitzats, havien acumulat durant els últims temps, en el context aparentment gens propici de la Dècada Moderada. Mostraré que la carta pública de l'agost de 1854 fou una fita més en l'atapeïda història de presències públiques dels filadors de Sallent, una història que havia començat molt abans de la Vicalvarada i la nit de violència ludita a Barcelona i que també les sobreviuria, esgotant tot el Bienni Progressista. I una història que, segons alguns indicis, ja havia impregnat els comportament laborals i *sindicals* de treballadors cotoners d'altres municipis del Bages, però sempre a partir del referent central que constituïen la cotoneria de Sallent i els seus assalariats. D'aquesta mena de transferència semblaven ser-ne ben conscients els firmants del full volant adreçat "*a la honrada clase trabajadora*" del partit judicial de Manresa, que tot i aquest encapçalament es concretava, a l'hora de la veritat, en un seguit d'advertències i tàctics agraïments als "*leales trabajadores sallentinos*" (que no eren pas els únics homes que el 1854 treballaven a les cotoneries bagenques). Fossin quines fossin les arrels i la naturalesa del particular activisme públic dels filadors de Sallent (interrogants que són el cor del present capítol), el cert és que la visibilitat d'aquest col·lectiu obrer, quan els dies revolucionaris de l'estiu del 1854, depassà la de qualsevol altre grup d'obrers fabrils de la Catalunya central. No foren només les atencions preventives que els reservaren els patricis de la regió, i la "*contestación*" impresa a les planes del respectable *El Constitucional* que els retornaren els mateixos filadors sallentins; també, els nombrosos rumors que des de les jornades de juliol especulaven amb l'existència de partides a la comarca atacades per sallentins, partides que semblaven tenir en el seu punt de mira les fàbriques equipades amb les noves màquines de filar automatitzades -o selfactines-, i el fantasma de les quals motivà algunes de les decisions de les autoritats manresanes en la nova situació.⁵ O, en aquest mateix sentit, la "conspiració" que pocs mesos després informà haver desmantellat el coronel en cap del batalló Alba de Tormes estacionat a Manresa, "conspiració" que havien protagonitzat cinc homes filadors "*poniendo en comunicación las fábricas de Sallent con las de Manresa e Igualada*" i els quals, en ser cridats pel mateix coronel, havien insistit en "[h]ablarle de política..., hasta prorrumpir en voces de que las autoridades y las tropas heramos unos "Polacos" ".⁶

Mentre tot això succeïa a la Catalunya central, amb epicentre a la filatura de la vila de Sallent, altres cotoneries catalanes avançaven també cap a la mecanització filadora però no en canvi cap al protagonisme públic i comunitari d'aquells que treballaven amb les *mules*. Si el Sallent cotoner sembla una rèplica força precisa del que havia succeït durant els últims anys a la

⁵ Vegeu els testimonis que han localitzat Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 364; i Josep TOMÀS CABOT (1985): "Notes sobre la Manresa del Bienni...", p. 198 (particularment, la referència a l'acta de la sessió municipal de 21 de juliol de 1854).

⁶ AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: carta del coronel en cap del batalló de caçadors Alba de Tormes a l'alcalde de Manresa (11-02-1855).

filatura barcelonina, la cotoneria de Reus i comarca s'endevina l'altra cara de la moneda del mateix procés. Un procés que també portà les *mule-jennies* mogudes per vapor o aigua a Reus i a les fàbriques *veïnes* que l'abastien de fil. Però que no comportà ni manifestacions públiques de filadors ni protestes visibles contra les potencials conseqüències laborals del canvi tècnic que arribava amb la selfactina. A Reus la selfactina hi arribà sense fer soroll, abans i després del 1854, i durant aquell juliol, "*mientras en Barcelona se había alterado la tranquilidad pública*" (per motiu dels filadors de cotó), "*Reus la disfrutaba tranquilamente*".

6.1. Un punt de partida: retrat del filador sallentí (1850-1854)

L'any 1854 la feina de governar les màquines de filar cotó era, a la vila de Sallent -com a la ciutat de Barcelona-, una feina capitalitzada per homes adults. De dones filadores n'hi havia ben poques a Sallent, almenys si jutgem per la llarga llista de signatures que acompanyava la "*contestación que los hiladores de algodón de Sallent dirigen a los del remitido nombrados liberales de los diferentes ramos del partido de Manresa*" ", publicada pel diari *El Constitucional*. Dels 111 noms i cognoms que firmaven l'escrit, 103 eren noms masculins i només 8 eren noms de dones o noies. No en va, l'escrit no s'estava de reivindicar la "intel·ligència i la força de l'home" que -deia- demandaven les màquines *mule-jennies*, ahora que condemnava la feminització de la feina de filar amb màquines tipus *mule* que associava amb l'arribada a Catalunya de les noves selfactines.⁷

Diverses informacions suggereixen que aquests 103 homes i aquestes 8 dones constituïen, el 1854, la immensa majoria dels treballadors i treballadores que aleshores governaven màquines de filar cotó a Sallent (és a dir, descomptats els hipotètics auxiliars dels i les responsables de màquina). I, particularment, que incloïen a tots els que hi governaven màquines *mule-jennies*, tecnologia de la qual Sallent n'era la capital comarcal el 1850 (acumulava 18.468 fusos per només 8.628 la filatura de la ciutat de Manresa). Per bé que no sabem entre quantes màquines es repartien els gairebé 19.000 fusos de *mule-jenny* que corrien a la vila el 1850 (ni els 4.120 de màquines contínues, ni els més sospitosos 13.020 de berguedanes), sí que disposem d'aquesta informació per al 1857: aleshores encara s'hi detectaren 15.600 fusos de *mule-jenny*, repartits entre 58 màquines d'aquesta mena. Si apliquem la mitjana de fusos per màquina del 1857 (269 fusos per unitat) al total de fusos de *mule-jenny* del 1850, el resultat són 69 màquines, que amb seguretat devien ser algunes més perquè les primeres *mule-jennies* que restaren fora d'ús acostumaren a ser les més petites (excloses, doncs, de la mitjana del 1857). En conseqüència, el nombre de màquines *mule-*

⁷ *El Constitucional*, 13-08-1854 [1854/23], p. 3 ["Remitido"].

jennies a Sallent a principis dels anys 1850s devia fregar la vuitantena; de selfactina no se'n censà cap el 1850, però ja 39 (i 15.720 fusos) el 1857, de tal manera que el 1854 hi devien córrer les primeres -com delatava la "contestación" dels filadors-, pel que sabem governades preferentment per homes.⁸ Tot plegat, al voltant d'un centenar de màquines del tipus *mule* (més *mule-jennies* i menys selfactines) quan s'arribava a mitja dècada dels 1850s, tantes com homes filadors signaren la carta pública l'estiu del 1854. La desena escassa de dones que també la signaren podien treballar en aquesta mateixa filatura de *mules* o, potser, ocupar-se en la més esquivada filatura de tecnologia "contínua", com hem vist sempre feminitzada des de la seva introducció a Catalunya.⁹

Sembla poc versemblant, doncs, que gaires filadors de cotó dels que aleshores treballaven a Sallent poguessin quedar fora de la llista de noms que publicà *El Constitucional* l'agost de 1854, i encara més que els exclosos o excloses governessin màquines *mule-jennies*. Com la Barcelona de la irrupció de la filatura a vapor, el Sallent dels anys 1830s i 1840s havia assistit a la masculinització de la feina de filar cotó de la mà de l'arribada de la *mule-jenny* de ferro -al Bages, moguda per la força de l'aigua- i de la esglaonada desaparició de les màquines berguedanes, que també a Sallent havien mobilitzat la força de treball de dotzenes de dones i noies. A la masculinització, i a la construcció d'una cultura col·lectiva filadora, que traspassava les parets de les noves fàbriques. Una cultura col·lectiva que, d'entrada i també com a Barcelona, resultava particularment visible en l'existència d'una societat d'ofici vilatana que, amb certesa, no s'improvisà en la conjuntura de l'estiu del 1854. La cronologia de les cartes públiques creuades entre patricis i filadors desmenteix que pogués ser el cop Progressista d'aquell juliol el desencadenant de les estratègies col·lectives dels segons. Amb més evidències ho desmenteix una estadística municipal del 1855 sobre l'existència de societats de socors mutus a la vila. N'enumerava quatre, dues de les quals havien sol·licitat la legalització governativa, per primera vegada, aquell mateix any; les altres dues ja l'havien obtinguda el 1850, quan el fugaç governador civil Ventura Díaz havia obert una mica la mà respecte de la qüestió obrera: una de les societats, sota l'advocació de Sant Joan, la composaven des d'aleshores els teixidors mecànics de la vila; l'altra, sense més títol, ho era dels "*hiladores de algodón*".¹⁰ Alhora, sembla que les autoritzacions governatives de finals de l'any 1850 havien

⁸ El nombre i tipus de fusos el 1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Màquines i fusos el 1857: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 471 [l'Estadística filadora elaborada per Francesc Amorós (1857)]. Vegeu també la Taula 6.1..

⁹ El nombre de fusos de màquines contínues que corrien a Sallent varià ben poc entre 1850 i 1857: 4.120 el 1850 i 5.090 -i 27 màquines- el 1857, segons les fonts citades en la nota anterior.

¹⁰ AMSa, Capsa 1.671: relació de les societats de socors mutus existents a Sallent (1855). Les dues societats que no declaraven cap precedent el 1855 agrupaven, respectivament, els teixidors a mà i els "*jornaleros de hilados de algodón*" (és a dir, els treballadors de la preparació de filats).

estat poca cosa més que el reconeixement *de facto* d'unes associacions d'ofici fabril que funcionaven des de feia temps, i no només com a societats de socors mutus. Durant el mes de febrer del mateix 1850 les principals fàbriques sallentines havien estat tancades, en una decisió mancomunada dels majors fabricants per tal de fer front a una protesta obrera de grans dimensions que, com veurem, tingué molt a veure amb la defensa d'unes societats d'ofici -iniciativa dels filadors i teixidors de fàbrica- que formalment i legalment no existien. Fins a quin punt sí que existien, i influïen en la vida pública sallentina, ho testimonià una ordre del Capità General de Catalunya datada quan el conflicte de febrer, una ordre que manava el desterrament temporal lluny de Sallent -concretament a Tortosa- dels veïns Josep Guitart i Ramon Miralda, ambdós per la seva participació "*en las últimas ocurrencias fabriles de la villa*". Aquest Ramon Miralda era, amb tota seguretat, el mateix Ramon Miralda que el 1854 reapareixeria en la nòmina de filadors sallentins que respongueren públicament les recomanacions d'alguns patricis comarcals, i el mateix Ramon Miralda que representaria institucionalment als filadors locals durant el primer any del Bienni Progressista.¹¹

En essència, el que proposo d'entrada és que al Sallent de la primera filatura mecanitzada, la de les màquines *mule-jennies*, es donà una relació positiva entre masculinització de la feina de filar cotó i organització d'una societat d'ofici amb força dins i fora de les fàbriques, molt en la línia del que succeí simultàniament a la filatura barcelonina. Una societat d'ofici que, no cal dir-ho, no tenia antecedents en la decadent i feminitzada filatura local de berguedanes, però que d'altra banda requerí de poc temps i menys facilitats polítiques per a fer-se sentir, aviat, ja en els anys 1840s. Així, a Sallent, també com a Barcelona, filadors i teixidors mecànics participaren en temptatives de comissions mixtes de negociació col·lectiva, tutelades per l'ajuntament, quan la conjuntura de crisi cotonera de 1847-1849. Temptatives que deixaren testimonis escrits de conciliació laboral,¹² i que, la combinació de l'impacte de la crisi econòmica a la Catalunya central i del viratge més autoritari del poder Moderat a la província, abocaren a un punt mort d'ençà el 1850. Amb tot, però, les condicions que dotaven de força col·lectiva i negociadora els filadors i teixidors de Sallent no depenien estrictament de la conjuntura. Per això, quan el context general els fou mínimament més favorable, la *cultura de la negociació* vilatana emergí ràpidament i robusta, com si sempre hagués estat allí. Els teixidors mecànics de Sallent, per exemple, foren un dels primers col·lectius d'obrers no barcelonins a signar una tarifa de preus amb els seus fabricants després de la revolució de juliol de 1854, concretament el 10 de març de

¹¹ Del conflicte entre fabricants i treballadors al Sallent de principis de l'any 1850 en parlo amb força detall en un altre punt d'aquest Capítol. L'ordre de desterrament i les referències al filador Ramon Miralda: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): carta del comandant militar de Manresa al comandant militar de Sallent (01-07-1850) (en què es notificava la revocació del desterrament i l'autorització del retorn a Sallent); vegeu també aquest mateix Capítol.

¹² AMSa, Capsa 3/Actes del ple (1839-1852): sessions de 23-06-1849 i 07-08-1849 [apèndix del 1849 sense foliar].

1855, en un acte carregat de simbolisme i celebrat a Barcelona.¹³ Alhora, també resultà pionera a la Catalunya cotonera -Barcelona al marge- la formació de les quatre comissions mixtes del cotó local (filadors, jornalers de filats, teixidors mecànics i teixidors a mà) que tingué lloc a l'ajuntament de Sallent el 28 de març de 1855, amb la col.laboració molt activa del nou poder municipal escollit mesos abans. Contrasten vivament, en aquest sentit, els maldecaps dels homes de la Junta Central de Directors de la Classe Obrera -nascuda de les societats d'ofici cotoneres de la capital- a l'hora de provar d'estendre les polítiques de convenis col.lectius a molts municipis de la Catalunya central, amb l'aparent fluïdesa social i el compromís institucional que potenciaren aquest mateix procés a Sallent. Quan les comissions mixtes sallentines ja havien celebrat les primeres sessions, l'abril de 1855, els delegats de la Junta Central de Directors de la Classe Obrera arribats de Barcelona encara maldaven, sense cap èxit, per tal que els fabricants cotoners de Manresa s'avinguessin a negociar convenis col.lectius per a la filatura i el tissatge mecànics. No ho aconseguïren.¹⁴ A Manresa també hi corrien màquines del tipus *mule* i telers mecànics, però, com mostraré, les correlacions de força entre capital i treball, a l'interior i a l'exterior de les cotoneries, eren ben diferents de les que s'havien forjat a Sallent durant les dues últimes dècades.

Precisament un episodi manresà, significatiu per diverses raons, il.lustra com ben pocs l'ascendent sallentí sobre el contingent d'homes filadors de fàbrica del Bages, i fins a quin punt una determinada cultura laboral i *política* filadora, que d'entrada podem qualificar d'ambiciosament intervencionista i dotada d'una notable capacitat de mobilització col.lectiva, semblava indestruïble de la vila de Sallent i de la seva cotoneria amb màquines *mule-jennies*. L'episodi es produí durant el mes de febrer de 1850, coincidint amb el conflicte entre fabricants i treballadors sallentins que he esmentat, i tingué com a escenari l'anomenada filatura "d'Els Comdals", establerta en aquest indret del terme de Manresa, a tocar del riu Cardener i a mig camí del poble de Castellgalí. El 1850 aquesta filatura era, de les 12 censades al municipi de Manresa i en paraules de l'alcalde de la ciutat, "*la que ocupa a mayor número de hombres*". També era la que disposava de més fusos de *mule-jenny* (2.880), encara que no la que sumava més fusos de filar i tòrcer cotó de tota mena.¹⁵ Segons l'alcalde de Manresa d'aleshores, però,

¹³ El conveni dels teixidors mecànics de Sallent i la seva cronologia en el context català de 1854-1855: Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 627-628.

¹⁴ AMSa, Lligall 342 [catalogació antiga], Llibre d'actes de l'ajuntament (1853-1873): sessions de 28-03-1855 (formació de les comissions mixtes) i 04-09-1854 (renovació del govern municipal). Les majors dificultats per a institucionalitzar aquests mecanismes de negociació laboral en altres municipis de la Catalunya central (Vic i comarca), i la crònica del fracàs de la visita dels delegats barcelonins a la cotoneria de Manresa, l'abril de 1855: Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, ps. 630-631 i 640.

¹⁵ Els fusos de filar i tòrcer de les 12 cotoneries manresanes el 1850, i els de la fàbrica d'Els Comdals (sota la raó social Josep Fabrés i Companyia): AFTN, Junta de Fàbriques,

la fàbrica d'Els Comdals es distingia de totes les altres de la ciutat sobretot per "*las exigencias de sus trabajadores*", les quals l'obligarien a informar-ne el governador civil més d'una vegada durant el 1850, contra el silenci que mereixerien la resta de filatures locals. El febrer de 1850 sortiren les primeres comunicacions de l'alcaldia sobre el particular, quan el director de la fàbrica es negà a "*admitirlos a todos [els filadors] juntos de nuevo*", després d'una aturada obrera de sis dies que -escrivia l'alcalde- "*podía tener alguna relación con los conflictos en que se ven los fabricantes de otros puntos cercanos a esta ciudad como Sallent y Santpedor*". El cert és que la negativa del director, Jaume Almirall, perllongà la vaga filadora, "*negándose a volver los hiladores si era despedido cualquiera de ellos*", i això decidí l'alcalde a aplicar una política de repressió selectiva, "*único modo de producir un escarmiento seguro para lo sucesivo*" -deia- en una cotoneria "*poco acostumbrada a confabulaciones de esta clase*".¹⁶ L'alcaldia sol·licità del director Almirall una llista anotada dels seus 18 filadors i 4 filadores, per ordenar-li tot seguit "*que por ningún estilo permita volver a la fábrica a los cinco operarios que parecen ser los más díscolos y resueltos*"; simultàniament havia convocat la resta de fabricants de filats manresans i els havia informat "*que se les circularía una lista de trabajadores despedidos por su mala conducta o cuestiones de esta especie, a fin de que no les admitiesen en ninguno de sus establecimientos*".¹⁷ S'ha conservat la "*lista de los hiladores de la fábrica dels Condals*" que Jaume Almirall envià a l'alcalde de Manresa amb data 9 de febrer de 1850. Cinc dels 18 noms masculins s'acompanyaven al marge de l'anotació "*Uno*", el que no devia voler dir altra cosa sinó que es tractava d'"un" dels "*cinco operarios que parecen ser los más díscolos y resueltos*", i per tant condemnats al *blacklisting*: dels cinc, tres -entre ells un tal Jaume, "*comisionado*"- eren naturals de Sallent; els altres dos havien nascut, respectivament, a Manresa i Castellgalí. Cap ni un dels 13 filadors restants, aparentment menys "exigents" o combatius, havia nascut a Sallent (per bé que, probablement, algun hi hauria treballat o fins i tot après l'ofici).¹⁸

L'episodi d'Els Comdals reforça la impressió que existí alguna mena de relació significativa entre la difusió, a la Catalunya central, d'una determinada cultura de l'ofici de filar amb màquines *mule-jennies*, i la cotoneria sallentina de les dècades dels 1830s i 1840s. Una cultura, laboral i també política, que semblava indestruïble de la condició molt majoritàriament

Estadística de 1850. Sobre la filatura d'Els Comdals: Josep OLIVERAS SAMITIER (1985): *Desenvolupament industrial...*, ps. 130 i 134.

¹⁶ Totes les citacions literals: AHCM, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: cartes de l'alcalde de Manresa al governador civil (11-02-1850 i 12-02-1850); el vist-i-plau del governador Arteta a les decisions de l'alcalde (16-02-1850); més conflictes a la filatura d'Els Comdals: cartes de l'alcalde de Manresa al governador civil (15-07-1850 i 14-12-1850).

¹⁷ AHCM, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: carta de l'alcalde de Manresa al governador civil (12-02-1850) i convocatòria als fabricants cotoners per part de l'alcaldia (11-02-1850).

¹⁸ AHCM, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: "*Lista de los hiladores de la fábrica dels Condals*" (09-02-1850).

masculina d'aquest "ofici", a Sallent com a Barcelona, aspecte que l'alcalde de Manresa el 1850 o els patricis bagencs el 1854 s'afanyaren a subratllar. Ara bé, si l'alcalde de Manresa vinculà filatura masculinitzada, treball immigrant i escassa docilitat obrera, però alhora ho pintà com una equació marginal a la cotoneria de la seva ciutat, el 1850, ¿fou perquè moltes *mule-jennies* manresanes, a diferència de les sallentines, eren governades per dones? ¿o bé perquè la condició masculina, sense més, no era suficient per explicar el caràcter "*díscolo y resuelto*" d'alguns filadors, a Manresa una esquifida minoria d'immigrants? De fet, ambdues preguntes resulten pertinents i complementàries, i, com mostraré, apunten vers una genealogia manresana del treball filador força diferent de la que suggereix el cas sallentí. Un cas, el de Sallent, que s'endevina paradigmàtic del trànsit filador del taller parafamiliar a la fàbrica mecanitzada protagonitzat per homes amb experiència cotonera, i de la contribució dels factors socials i polítics a un nou paisatge laboral que resultà ser quelcom més que l'estricta adaptació a un canvi tecnològic o la conseqüència d'una *elecció* empresarial.

6.2. Industrialització sallentina i selecció empresarial (1800-1850)

6.2.1. La manufactura del cotó, la seva filatura i tissatge, esdevingué la primera indústria tèxtil de bona part de la comarca del Bages durant el primer quart del segle XIX. De fet, el cotó substituï la llana en diversos pobles de la regió, llana que mai es recuperà de la crisi d'entresegles a la que tant havia contribuït la primera expansió cotonera al Principat. Si la Reial Companyia de Filats de Cotó a penes s'endinsà en territori bagenc durant la dècada dels 1780s, perquè la draperia i els seus agents encara hi senyorejaven les xarxes de la manufactura domèstica i treball-intensiva, els capitals i paraires de la comarca no vacil·laren, ja des d'aleshores, a canviar progressivament cap al cotó, sobretot a mesura que se'n revelaven tots els avantatges competitius en un territori proveït de tradició tèxtil, braços per ocupar i emplaçaments atractius. El retrat que de la manufactura tèxtil bagenca féu, el 1824, la *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña...* signada per l'Intendent General del Principat, Vicente de Frígola, encara era la suma de dues geografies tèxtils, només en part superposades: la decadent dels draps i llanes bastes i l'emergent dels filats i teixits de cotó. Antoni Segura n'ha sistematitzat la informació referent als pobles del Bages, distingint entre viles "llaneres" i "cotoneres". Aleshores la producció d'estamenyes i baietes de llana tendia a confinar-se en mitja dotzena de pobles amb una dilatada història drapera i, alhora, força allunyats dels principals cursos fluvials de la comarca, això és el Llobregat i el Cardener: Artés, Moià, Sant Feliu Sasserra i -més "fluvials"- Monistrol de Montserrat i Santa Maria de Navarcles. A Navarcles, però, també s'hi filava cotó, de tal manera que la vila teixia alhora una

segona geografia tèxtil, la cotonera, inseparable dels dos rius, i integrada també per mitja dotzena de pobles: Balsareny, Cardona, Sallent, Santpedor, Súria i les rodalies fluvials de Manresa. Manresa, però, encara concentrava el seu esforç manufacturer en el sector de la seda, mentre que un procés de transformació no-tèxtil com ara la fabricació d'aiguardent conservava un cert pes entre les activitats *industrials* d'algunes d'aquestes viles, cas de Sallent o Santpedor.¹⁹

Quins factors havien resultat determinants a l'hora de traçar la geografia cotonera bagenca? D'entrada, i a grans trets, dos de fonamentals: la proximitat de cursos fluvials susceptibles de subministrar força per moure les primeres tecnologies cotoneres "mecàniques" (cas de la "contínua" de filar ordit d'Arkwright o de la carda mecànica de dos cilindres) i, simultàniament, la presència de capitals i treball acostumats al negoci tèxtil, per bé que les mobilitats intracomarcals degueren matisar aquesta última condició. En qualsevol cas, algunes de les informacions més precises que he trobat a propòsit de la cotoneria bagenca dels primers anys 1820s confirmen la centralitat d'ambdós factors, ja que vinculen la nova manufactura cotonera amb els antecedents comercials i domèstics de l'antiga draperia i, alhora, amb les exigències inversores i localitzadores de les noves tecnologies. Quan la vila de Cardona donà resposta a l'interrogatori que li havia tramès la Junta d'Aranzels del Regne, l'abril de 1824, "*para averiguar el estado de las fábricas españolas*", ho féu amb força detall. L'alcaldia enumerà "*13 fábricas de hilados de algodón en la villa, conteniendo por junto 33 máquinas comunes de mano*" (és a dir, *jennies* o berguedanes), i "*13 [fábricas] de tejidos también de algodón, con 26 telares*". No especificà si les 13 "fàbriques" de filats i les 13 de teixits eren les mateixes, encara que la mitjana de màquines i telers per "fàbrica" (2,5 màquines i 2 telers) convida a pensar que en veritat es tractava d'una dotzena llarga de tallers domèstics en què es filava i teixia cotó manualment, segons una *ratio* de fusos manuals/telers a mà (al voltant dels 120 fusos manuals -o una berguedana de les més grans- per cada teler senzill) que he pogut documentar per a altres cotoneries de la regió central (la vila de Gironella, per exemple, respongué el 1824 que hi treballaven "*50 telares de algodón con otras tantas máquinas comunes de hilados*"). Cardona, que avançada la segona meitat del segle XVIII havia comptat amb una modesta però significativa manufactura domiciliària de llana, conservava un paisatge productiu ben conegut en la draperia, però ara capitalitzat pel cotó. Però a més, a la Cardona del 1824 ja hi corria "*otra [fábrica de hilados de algodón] de 12 máquinas ynglesas manejadas con el ímpetu o por medio del agua*", que era la que feia possible que la producció local de fil

¹⁹ Totes les referències a la *Relación...* de Frígola (1824): Antoni SEGURA MAS (1987): "La *Relación...* de Vicente de Frígola...", ps. 185-187. Una explicació general del trànsit de la llana al cotó a la regió de Manresa: Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 333-344 i 379-381 (en què atribueix les dades de Frígola a l'any 1819).

superés les 14.000 lliures anuals.²⁰ Retrobem doncs les filadores “contínues” basades en la patent d’Arkwright, molt més productives, capital-exigents i energètico-exigents que les berguedanes o les primeres *mules*, però restringides a la fabricació d’ordit; les mateixes que Vilaregut i Castanyer havia engegat a la Barcelona de principis de segle, i la rendibilitat de les quals tant depenia de l’accés a fonts energètiques constants i barates (com ho podia ser l’aigua dels saltants -o sallents- del Llobregat i del Cardener). El fabricant (o companyia) i fàbrica de les “12 màquines angleses” devien tenir ben poc a veure, en termes de capacitat empresarial i productiva, amb els titulars i “fàbriques” de les “màquines comunes”, però les jerarquies *comercials* entre l’un i els altres podien recordar força les de l’extingida paraïreria (ara, via la venda, per part de la fàbrica mecanitzada als cotoners “manuals”, del cotó preparat i cardat, i la posterior (re)compria del fil de trama i fins del teixit, en una relació de naturalesa essencialment creditícia).

Els exemples de filatures mecanitzades amb la tecnologia “contínua” d’Arkwright i aixecades en els cursos fluvials del Llobregat i el Cardener, abans i després de la Guerra del Francès, no són difícils de trobar. Tractant-se de la tecnologia filadora més energètico-exigent (i apta només per a la producció d’ordits), no és gens estrany que la màquina “anglesa” tingués una difusió força limitada a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX, i que només els emplaçaments amb el potencial d’accedir a la força hidràulica -més barata, en termes relatius, que les cavalleries o el vapor per venir- s’associessin amb aquesta opció tecnològica i productiva. De fet, quan el vapor es començà a estendre per la filatura catalana, a finals dels anys 1830s i principis dels 1840s, les màquines “contínues” o “angleses” constituïen una clara minoria respecte de les *mules* -abans dites “franceses”- (289 contra 2.347 el 1841), i la seva concentració territorial, al voltant de la ciutat de Manresa, delatava la centralitat del factor hidràulic: el 1841, de les 289 màquines “contínues” censades per Sairó a Catalunya, 226 filaven al partit judicial de Manresa, que allora acumulava 238 dels 463 cavalls de força per aigua instal·lats en la indústria cotonera del país.²¹ Ara bé, l’aigua, tot i ser una condició imprescindible per fer possible la filatura de les “contínues” hereves de la *throstle* d’Arkwright,

²⁰ Ambdues respostes, la de Cardona i la de Gironella: BC, Fons Junta de Comerç, Lligall XXXIX, Núm. 7: “*Aranceles. Formación de la Junta de Aranceles en Madrid*” (1824). Cardona i Gironella pertanyien a la “*Subdelegación de Berga*”, de la qual es conserven la majoria de respostes (unes més detallades que altres); de la “*Subdelegación de Manresa*” no n’he trobat cap rastre. La manufactura llanera a Cardona pels volts del 1760: Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 333-336. Segons José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar...*, p. 25, la filatura de Cardona amb màquines “angleses”, establerta després del 1815, era propietat “*de los Sres. Casals y Vidal, en el molino de Cardona, llamado de la Costa*”, i cada màquina disposava de 48 fusos.

²¹ Vegeu l’Apèndix III.1. (a partir de les dades de Sairó (1841) publicades per Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-465).

no era l'única exigència d'una tecnologia que, comparada amb la *mule-jenny* de primera hora moguda només amb cavalleries (i, és clar, amb la berguedana), garantia la més elevada productivitat per fus. La filatura amb màquines "angleses" era, a la Catalunya del primer terç del segle XIX, la que exigia una major inversió de capital, per davant de la filatura de les primeres *mules* de fusto i ferro i molt per sobre de les cotoneries de *jennies* i/o berguedanes. Llorenç Ferrer i Alòs ha localitzat i presentat alguns dels balanços de la companyia Soler, Font, Soler i Comelles, titular d'una fàbrica de filar cotó amb màquines "angleses" al Torrent de Sant Ignasi de Manresa durant la segona dècada del segle XIX. Els balanços, datats el 1813, 1814 i 1818, inclouen el valor desglossat del capital fix de la filatura, que durant aquest període representà, de mitjana, gairebé el 70% de tot el capital de la fàbrica. El 1814 les 11 màquines de filar "angleses" valien gairebé 375 lliures cadascuna; el 1818, les 13 màquines "angleses", gairebé 360 lliures cadascuna. O el 1814, tres màquines de cardar, 243 lliures cadascuna; i el 1818, quatre màquines de cardar, 233 lliures cadascuna. Maquinària, rodes de transmissió de la força hidràulica, canal i conducció de l'aigua, i valor de l'edifici i de la servitud d'aigües, tot plegat sumava prop de 24.000 lliures el 1813-1814, al poc de l'arrencada, i les tres primeres partides -és a dir, exclosos el valor de l'immoble i la servitud d'aigües- sumaven poc menys de 17.000 lliures.²² Si recordem el valor que Isidre Cruells i Companyia -una de les majors filatures barcelonines el 1829- atribuiria al seu capital fix fundacional, el 1828, el qual inclouria 12 *mule-jennies* d'última generació, la preparació corresponent, i les cavalleries de torn (però cap valor immoble), percebrem millor la dimensió notablement capitalista de la primera filatura de "contínues" aixecada en alguns punts de la Catalunya central: 10.000 lliures llargues la maquinària i béns mobles d'Isidre Cruells i Companyia (1828) contra 17.000 lliures -descomptats els immobles- de Soler, Font, Soler i Comelles (1814).²³

Com veurem més endavant, l'opció empresarial d'apostar per la filatura de màquines "contínues" o "angleses" -marginal a Catalunya però menys a la regió de Manresa-, a més de les seves inicials implicacions inversores, també comportà una singular cultura laboral, ben diferent de la forjada en el trànsit cap a la filatura de *mule-jennies*, una cultura indèstriable de les particularitats tecnològiques i geogràfiques d'aquella filatura. Per ara, però, queda clar que la primera filatura mecanitzada amb l'ús de força hidràulica fou l'equivalent inversor, a la Catalunya central, de la filatura de les primeres *mule-jennies* barcelonines, les màquines mogudes encara per matxos però ja finançades per nòmines força variades de socis

²² Vegeu Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 374-378. També he consultat la documentació original de Soler, Font, Soler i Comelles, d'on he tret les valoracions específiques de les diverses màquines: AHCM, Lligall "Família Soler (I)": "Balans de la societat de la Fàbrica de Soler, Font, Soler y Cumellas efectuat als 3 de Abril de 1814" i "Balans de la societat de la Fàbrica de Soler, Font, Soler y Cumellas, per saber las utilitats o pèrduas que Déu no permetia, efectuat a 6 de Maig de 1818".

²³ Sobre Isidre Cruells i Companyia, societat filadora de cotó a la Barcelona de 1828-1829, vegeu el Capítol 5 d'aquest treball.

“capitalistes”; sense anar gaire lluny, els mateixos Soler, de la manresana Soler, Font, Soler i Comelles, procedien de les files dels comerciants-manufacturers seders de la capital bagenca, i ja en els anys d'entresigles havien assajat la inversió cotonera (aleshores la fabricació d'indianes)²⁴. També a Sallent la potencialitat energètica de les aigües del Llobregat cridà la inversió cotonera, i en els anys immediatament anteriors i posteriors a la Guerra del Francès es mobilitzaren els capitals que començaren a situar una franja de la manufactura tèxtil local en la direcció de la industrialització catalana més capital-intensiva.

6.2.2. Gràcies a les recerques fetes per Albert Benet i Llorenç Ferrer sabem prou coses de les arrels de la cotoneria sallentina, abans que es consolidessin un seguit de companyies que governarien la indústria local durant les dècades centrals del segle XIX.²⁵ Sabem, per exemple, que l'impuls inicial, ja abans de 1808, tingué molt a veure amb algunes associacions estratègiques entre treball i destreses “tèxtils” i capital “comercial”, les quals feren possible la ràpida adopció de les noves tecnologies cotoneres arribades a Catalunya. De fet, els primers casos documentats per Benet i Ferrer fan referència a inversions encara modestes per bastir algunes filatures mogudes amb força animal i dotades de les primeres *mules* conegudes a Catalunya, tot just portades de França: cas de Llorenç Claret i Cases, teixidor de cotó de Sallent, i del seu contracte amb el maquinista parisenc Francesc Enrich per tal que aquest li construís una màquina de cardar i quatre màquines de filar “per lo moviment del matxo” (1797-1807); de la companyia entre Miquel Santcliment, fabricant de cotó de Sallent, i Agustí Escaiola, comerciant local, que invertí més de 700 lliures en mitja dotzena de màquines de filar d'entre 60 i 80 fusos cadascuna, també mogudes amb força de sang (1802-1805); o del contracte entre Anton Casajoana, fabricant de cotó de Sallent, i el també vilatà Joan Bosch, pastisser, per comprar una carda mecànica i màquines de filar i fer-les treballar (1804-1814).²⁶ Indiscutiblement, aquestes primeres iniciatives tecnològicament ambicioses es produïren en un context general d'avenç de les feines cotoneres, que reemplaçaven les decadents ocupacions llaneres, el que comportà la proliferació simultània de cotoneries domèstiques equipades amb poca cosa més que alguna *jenny* i algun teler reciclat. Ho demostren les modestes vendes de terra -i arrendaments- amb el propòsit de pagar maquinària que escripturaren alguns “pagesos” i “treballadors” de Sallent durant la primera dècada del XIX, localitzades per Benet i Clarà; i,

²⁴ Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 371-372 i 374.

²⁵ Vegeu Albert BENET CLARÀ (1988): “Sallent”; Albert BENET CLARÀ (1988): “La industrialització d'un poble...”; i Llorenç FERRER ALÒS (1999): “Les primeres fàbriques...”.

²⁶ Albert BENET CLARÀ (1988): “La industrialització d'un poble...”, ps. 342-344. En els contractes esmentats, el soci que declarava una ocupació tèxtil contribuïa amb la “direcció” de la nova manufactura -és a dir, amb treball i destreses cotoneres- i, circumstancialment, també amb capital-maquinaría; el soci “capitalista” era, sempre, el que declarava una ocupació aliena a les feines tèxtils.

també, les “màquines de filar cotó” que Àngels Solà ha trobat en els inventaris *postmortem* protocolitzats a Sallent entre 1800 i 1810, màquines mogudes a força de braços i que progressivament s’acostaven als 120 fusos per unitat que distingirien les *jennies* millorades a Catalunya o berguedanes.²⁷ Des d’aleshores, i durant gairebé mig segle, la cotoneria de Sallent es caracteritzà per la coexistència vilatana de la filatura mecanitzada (amb cardes, *mule-jennies* i “contínues”) i la filatura a força de braços o “manual” (la de les *jennies* i berguedanes). Cap altre municipi del partit judicial de Manresa acolliria, simultàniament i amb la mateixa intensitat i cronologia, tots dos models de fabricació cotonera, que a Sallent convisqueren fins a la ratlla del 1850.

Per raons força òbvies, les cotoneries mecanitzades, les que requeriren més capitals i voluntats, foren les que deixaren més rastres documentals. Benet i Clarà n’ha seguit la pista notarial, i ha demostrat que existí una línia de continuïtat entre els pioners que assajaren la filatura amb cardes i *mules* mogudes amb força animal i aquells que feren el salt, molt aviat, cap a l’ús industrial intensiu del riu Llobregat. Així, el mateix Llorenç Claret que havia encarregat les primeres màquines de filar “franceses” a un constructor parisenc fou qui, el 1807, sol·licità el permís per fer ús de l’aigua del molí episcopal, que serviria per a moure les tres màquines de cardar cotó que compartia amb Jaume Xipell, fabricant d’aiguardent de Sallent. O el també esmentat Anton Casajoana, qui després de l’associació inicial amb Pere Bosch cercà un soci més atractiu: Pere Font, fargaire d’aram de Sallent, amb qui finançà a parts iguals un parell d’establiments de terres d’altri a tocar del Llobregat així com la servitud d’aigües concedida per la Batllia General de Catalunya (1819), tot plegat per aixecar-hi “una nova fàbrica de filar i cardar cotó”. O els casos de Valentí Casajoana, bataner de draps, i Pere Prat, fargaire, que just abans de la Guerra del Francès havien pledejat per l’aprofitament de les aigües sobrants del Llobregat en el salt Jussà, i a finals de la dècada següent compartien la condició de “fabricants de cotó”, ambdós titulars de fàbriques de “filat i cardar cotó” a tocar del riu.²⁸

Val la pena retenir un parell d’arguments que es desprenen dels buidatges notarials fets per Albert Benet i Llorenç Ferrer, i en particular de les genealogies de cotoneries “hidràuliques” sallentines que han pogut refer. El primer argument: el finançament d’aquesta primera etapa de la mecanització del cotó -exclusiva de la filatura- es féu majoritàriament amb capitals locals, que s’associaren en proporcions encara modestes, sovint vinculant coneixements i posicions estratègiques heretades de la vella manufactura llanera amb capitals acumulats en una economia vilatana força dinàmica (agricultura orientada al mercat, exportació d’aiguardent, fargues hidràuliques, traguers-comerciants). Això, probablement, contribuï al creixement

²⁷ Albert BENET CLARÀ (1988): “La industrialització d’un poble...”, ps. 343-344; Àngels SOLÀ PARERA (1997): “Màquines tèxtils i lexicografia...”, ps. 175 i ss..

²⁸ Albert BENET CLARÀ (1988a): “Sallent”, ps. 255 i 258-259; Albert BENET CLARÀ (1988b): “La industrialització d’un poble...”, ps. 344-345; vegeu també Llorenç FERRER ALÓS (1999): “Les primeres fàbriques...”, ps. 1.040-1.042.

complementari dels dos sectors cotoners de què he parlat, el “mecanitzat” i el “manual” o domèstic, no en va molts dels promotors de les primeres i esquistes fàbriques de riu coneixien al detall les potencialitats i limitacions de la cotoneria sallentina establerta en cases i tallers, i eren conscients que les oportunitats que els pogués oferir el canvi tècnic depenien, també, de la seva capacitat per fer treballar unes xarxes manufactureres no-fabrils que s’havien consolidat arran del *boom* cotoner al Bages d’entresegles. Crida l’atenció, en aquest sentit, que algunes societats cotoneres escripturades entre 1812 i 1830 adduïssin com a objecte social el “filar i cardar cotó”, és a dir, que fessin constar la dedicació específica a la preparació -mecanitzada- del cotó en floca per a ser filat, preparació que la capacitat filadora d’algunes d’aquestes empreses no semblava poder absorbir.²⁹ Senyal, com veurem, que les cotoneries mecanitzades cardaven cotó destinat al mercat dels productors domèstics sallentins, i que aquesta no era una sortida menor. De la mateixa manera, l’absència de referències a màquines de filar “angleses”, amb anterioritat als anys 1830s, convida a pensar que fou la *mule-jenny* en evolució, ja moguda per aigua, l’aposta “mecànica” dels inversors sallentins, i que això tingué alguna cosa a veure amb l’existència d’un eixam local de teixidors a mà, establerts fora de les fàbriques mecanitzades, que demandava per igual fil d’ordit i de trama per tal d’elaborar les peces (contra la restricció a l’ordit de les màquines “contínues”, especialització que feia recomanable la certesa de menys *clients* amb molta més capacitat de compra).³⁰ Fa la impressió, doncs, que les primeres passes cap a la mecanització es feren a Sallent des de les conveniències i oportunitats que generava una manufactura local ben viva i heterogènia, una manufactura que, més enllà de les incipients filatures de riu, abastava el cicle complet del cotó -inclòs el tint- perquè disposava d’un abundant *stock* de productors-treballadors entrenats en la lògica i les destreses de les xarxes tèxtils no-fabrils. O, igual però diferent, que una determinada opció mecanitzadora -basada en la carda de doble cilindre i en la *mule* arribada de França- aprofità i alhora afavorí el creixement d’una cotoneria vilatana d’estructura domèstica i parafamiliar, ocupada en filar i

²⁹ Sobre la centralitat de les cardes mecàniques en les societats escripturades: Albert BENET CLARÀ (1988): “Sallent”, p. 255; Albert BENET CLARÀ (1988): “La industrialització d’un poble...”, ps. 344-345; Llorenç FERRER ALÒS (1999): “Les primeres fàbriques...”, ps. 1.043-1.047. La introducció de la carda mecànica de doble cilindre a Catalunya: José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar...*, ps. 16-17 i 24-25. Titulars sallentins que a principis dels anys 1830s contribuïen molt més pel valor de les seves cardes que pel de les seves màquines de filar: AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (els casos del contribuent núm. 6, de Marc Pujol...).

³⁰ Sembla força significatiu que l’única referència que he trobat d’una filatura equipada amb màquines contínues o “angleses” al Sallent dels anys 1820s (la de l’esmentat fargaire Pere Prat), es correspongués amb una fàbrica de ben curta vida, ja que fou cremada deliberadament en un obscur episodi durant el Trienni Liberal (cremada, segons la font, pels “*sublevados*” o els “*revolucionaris*”) [en parlen José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar...*, p. 26, i Albert BENET CLARÀ (1988a): “Sallent”, p. 258].

teixir a força de braços les primeres matèries que li proporcionava una reduïda nòmina de cotoneries moderadament capital-intensives.

El segon argument que suggereixen les troballes d'Albert Benet i de Llorenç Ferrer -i els arsenals tecnològics de les principals cotoneries sallentines a mitjan segle XIX- té força a veure amb el primer. Si el protagonisme dels capitals locals quan la primera generació de la mecanització cotonera es pot vincular, raonablement, amb l'existència paral·lela i pròspera continuïtat, fins els anys 1840s, d'un sector cotoner "manual" que "completava" els buits que no cobria la tecnologia hidràulica (la filatura de trames, el tissatge...), el mateix vigor d'aquest últim sector, quan s'esgotava el primer terç del segle, fa més entenedora l'opció empresarial i tecnològica que prevalgué entre les companyies cotoneres al Sallent dels anys 1830s i 1840s. En poques paraules, l'opció d'apostar per la integració vertical en una mateixa empresa de la filatura i el tissatge del cotó, el que tecnològicament significava l'aposta majoritària per les *mule-jennies* de ferro (màquines més flexibles, productivament parlant, que les contínues) i pels telers mecànics, unes i altres moguts per la força de l'aigua. És indiscutible que la possibilitat de bastir, exclusivament amb tecnologia "hidràulica", la mena de fàbrica integrada que el vapor, la *mule-jenny* de ferro i el teler mecànic feren possible a Barcelona, depengué d'entrada del potencial energètic del Llobregat al seu pas per Sallent, potencial gens menor donada la topografia del riu i l'existència de rescloses que havien servit per als propòsits de fargues i molins.³¹ Però aquest potencial no hauria estat explotat tan intensament, ja abans del 1850, si la vila i el seu teixit socio-econòmic no haguessin presentat una coloració tan densament cotonera, en el sentit de disposar d'avantatges competitiu per a la creació de fàbriques aleshores pioneres en la segona mecanització de la filatura amb *mule-jennies*, en la primera del tissatge i en la integració d'ambdues fases. Avantatges com ara l'acumulació local de capitals abans del 1830, o les posicions que aquests havien guanyat en el mercat català de proveïdors de teixits (tot i que llurs inversions productives sovint s'havien concentrat en la filatura mecanitzada), o, també, l'abundància a la vila de treball fet a les destreses i al *know-how* cotoner, capacitats que ni el tissatge fabril ni sobretot la *mule-jenny* més sofisticada feren prescindibles. La intrahistòria de la primera cotoneria sallentina, la dels anys 1810s, 1820s i 1830s, resulta imprescindible per entendre el perfil tecnològic i organitzatiu de les fàbriques mecanitzades al Sallent del 1850: de les set cotoneries mecanitzades, les quatre més grans filaven gairebé exclusivament amb màquines *mule-jennies* -ignorant doncs les contínues- i totes integraven seccions amb telers mecànics, que ja sumaven 333 unitats a la vila.³²

³¹ Una breu però molt gràfica presentació de l'ús energètic del Llobregat al seu pas per Sallent, i del paisatge fabril que sorgí a banda i banda del riu: Llorenç FERRER, Jordi PINERO i Rosa SERRA (1997): *El Llobregat, nervi de Catalunya*, ps. 69-78.

³² AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Les sumes totals les presento en la Taula 6.1.. De les quatre majors cotoneries de Sallent el 1850 (totes amb més de 2.000 fusos mecànics de filar i amb telers mecànics), només una disposava, a banda de màquines *mule-*

Mentrestant, la majoria d'altres cotoneries mecanitzades del partit judicial de Manresa, i més concretament les d'altres punts del tram central del Llobregat on no s'havia desplegat una vitalitat cotonera comparable a la sallentina, restaven ancorades en la filatura amb màquines contínues, capital-intensiva a principis de segle però ara tan dissuasiva de la integració vertical (i de la consegüent mecanització del tissatge) com poc exigent respecte de les habilitats del factor treball: entre Balsareny, Navarcles, Pont de Vilomara i Castellgalí sumaven, el 1850, quatre filatures mecanitzades i 12.564 fusos mecànics de filar; d'aquests 12.000 fusos llargs, 9.664 corresponien a màquines contínues (i només 2.900 a les noves *mules*, o selfactines, que començaven a reemplaçar les *mule-jennies*) i, de les quatre cotoneries, cap incorporava, amb la filatura mecànica, el tissatge mecanitzat.³³ També a la ciutat de Manresa hi persistia el 1850 una filatura que delatava l'hegemonia local de la màquina contínua durant les dues últimes dècades: les noves màquines selfactines semblaven haver reemplaçat més contínues que no pas *mule-jennies*, i el nombre de filatures de fase encara superava el d'aquelles que integraven alhora la fabricació de teixit (de tal manera que el tissatge mecànic del cotó hi tenia, en termes relatius, un pes força menor del que tenia a Sallent).³⁴

Avui coneixem bastants detalls dels antecedents i trajectòries de la mitja dotzena de companyies cotoneres que encapçalarien la manufactura sallentina l'any 1850, les que transformarien les modestes filatures de riu del primer terç del segle en fàbriques d'envergadura, fàbriques equipades amb milers de fusos de les *mule-jennies* més grans i productives que mai filaren a Catalunya i amb desenes de telers mecànics. Sabem -per Albert Benet i per Llorenç Ferrer- que els capitals locals que s'acumularen amb la industrialització anterior al 1830, acudiren a la creació de noves companyies, més ambicioses i participades, durant la dècada dels 1830s, la de la irrupció de noves tecnologies filadores i teixidores. Sabem, per exemple, que el 1833 es constituí la societat Xipell i Companyia, participada en una setena part per Bernat Casajoana (fill del Valentí Casajoana bataner de draps i incipient fabricant de cotó al Sallent de la segona dècada del segle) però encapçalada per Jacint Xipell i Coll, un

jennies, de màquines contínues; del total de set cotoneries mecanitzades, només dues disposaven de màquines contínues.

³³ AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Vegeu també la Taula 6.1.. Les quatre cotoneries eren: Manuel Portabella, de Balsareny (1.920 fusos de contínua); Barrera i Montells, de Castellgalí (2.760 fusos de contínua); Comellas, Batlle i Companyia, de Navarcles (3.096 fusos de contínua); i Vidal i Companyia, de Pont de Vilomara (1.888 fusos de contínua i 2.900 fusos de selfactina).

³⁴ AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. Vegeu també la Taula 6.1.. Sobre l'hegemonia de la màquina contínua a la filatura manresana, abans del 1850, i la hipòtesi que les selfactines del 1850 "substituïren" més contínues que *mule-jennies*, vegeu aquest mateix Capítol més endavant. De les 12 filatures de cotó censades a la ciutat de Manresa el 1850, només cinc integraven filatura i tissatge (i encara una disposava de només 200 fusos de selfactina, però de 30 telers mecànics). La comparació amb Sallent: el 1850 Manresa feia córrer 19.256 fusos mecànics de filar cotó (és a dir, el 85% dels 22.588 fusos mecànics sallentins) però *només* 187 telers mecànics cotoners (és a dir, el 56% dels 333 telers mecànics sallentins).

dels hisendats i comerciants més potents de la vila. La societat, que d'aleshores en endavant gestionaria la fàbrica de riu coneguda per Cal Sala, es reorganitzaria a principis dels anys 1840s -Bernat Casajoana i Companyia el 1843-, repartit el control entre les nissagues Xipell, Casajoana i Prat (via Sebastià Prat, fill del també esmentat Pere Prat, fargaire d'aram que havia esdevingut fabricant de cotó a principis dels anys 1820s).³⁵ O, també seguint l'estela dels seus ascendents cotoners, la societat que el 1845 constituïren Anton Casajoana i Sebastià Font, que amb la participació dels manresans i comerciants Josep Pons i Manuel Balet renovà de dalt a baix la maquinària de la fàbrica dita de La Xibèria; Casajoana i Font participaren, cadascú, amb una quarta part de les 30.000 lliures escripturades, aportació que feren amb la cessió de la casa-fàbrica i del salt i sèquia que compartien per via d'herència; Pons i Balet aportaren les altres 15.000 lliures, amb les quals, segons un inventari notarial del 1849, es dotà la fàbrica de "deu màquines de carro ab 300 puas cada una" (és a dir, *mule-jennies* de les més potents), "30 telers mecànichs de cinch palms y altres 30 també mecànichs de sis palms", i "totas las preparacions corresponents".³⁶ Tornant a la dècada dels 1830s, fou aleshores quan s'establiren Serra, Claret i Casas i Companyia (1831-1833) i Joan Mas i Companyia (1839), societats que recomposaren i ampliaren la pionera fàbrica del "*Fuerte Pío*" de Sallent, veïna de la resclosa del Bisbe i anomenada la Fàbrica Vella. En ambdós casos els antecedents cotoners i sallentins eren ben clars: Josep Claret i Xambó i Andreu Mas i Bertran, pares de Josep Claret i Joan Mas respectivament, havien compartit la primera concessió d'aigües i la titularitat dels terrenys on s'alçà la fàbrica original, de ben segur entre el 1825 i el 1829 (quan amb un tercer soci havien liquidat la societat i dividit la fàbrica en tres parts) i probablement abans. Serra, Claret i Casas i Companyia comptaria durant les dues dècades següents amb una significativa nòmina de socis sallentins i berguedans i, a l'igual que Joan Mas i Companyia, encetaria els anys 1850s com una de les tres primeres filatures -per nombre de fusos- de la vila.³⁷

Com en el cas de la Fàbrica Vella, la primera cotoneria aixecada sobre les runes de la farga dita de Pujol Senillosa, entre el 1815 i el 1818, pels sallentins Ramon Esteve, Manuel

³⁵ Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", ps. 258-259. La referència a Bernat Casajoana i Companyia: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1843/fols. 109-110 (venda al quitar escripturada per Ramon Farrés a favor de Bernat Casajoana i Companyia (04-04-1843)).

³⁶ Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", p. 259; Llorenç FERRER ALÒS (1985): "Josep Pons i Enrich...", ps. 32-33. Les citacions notariales les trec de l'inventari *postmortem* dels béns deixats per Anton Casajoana l'any 1849: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1849/fols. 287-289.

³⁷ Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", ps. 260-261. La presència de fabricants berguedans (Josep Ferriols i Ramon Arpa) entre els socis de Serra, Claret i Casas i Companyia: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1844/fols. 258-259 (inventari *postmortem* dels béns de Ramon Serra i Llobet, soci sallentí de Serra, Claret... (22-08-1844)); també hi fan referència: Llorenç FERRER, Jordi PIÑERO i Rosa SERRA (1997): *El Llobregat, nervi de Catalunya*, p. 76. La jerarquia filadora el 1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

Solà i Pere Pedragosa, es reorganitzà i amplia d'ençà els primers anys 1830s, coincidint amb l'inici del canvi tecnològic. El 1828 els quatre socis que aleshores regentaven la filatura (s'hi havia incorporat el berguedà Tomàs Viladomiu i Obiols, arribat a Sallent a finals del segle XVIII) dissolgueren la societat, desdoblaren la fàbrica en dues i encetaren els tràmits per a la constitució de noves companyies que tindrien una llarga vida: Viladomiu i Pedragosa, titular de la part coneguda com Cal Rei, i Ramon Esteve, qui donà nom a la fàbrica de Cal Ramon.³⁸ En aquest anar i venir de socis i edificis cotoners -però amb la tendència constant vers l'associació de capitals i la creació de majors espais fabrils a tocar del riu-, els rols més emblemàtics correspongueren, sens dubte, a un edifici i a una companyia que, excepcionalment, presentaven escasses credencials cotoneres i sallentines. La fàbrica que Antoni Torres Amat -germà del bisbe- havia fet construir a banda i banda de l'entrada del Pont Vell (Cal Torres), poc després de la Guerra del Francès, havia tingut des del 1816 i fins el 1829 un llogater desvinculat del cotó: la societat Pau Miralda i Companyia, amb seu a Manresa i dedicada, a Sallent, a la fabricació de "*paños al estilo de Sedán*", és a dir, teixits de llana de fantasia a imitació dels importats de França. L'agost de 1829 hi entraren els primers cotoners: dos fabricants sallentins i dos berguedans que constituïren una breu societat per cardar cotó mecànicament (i que després desfilarien per les nòmines de socis d'algunes de les companyies que he esmentat). Finalment, el març de 1830 s'escripturà a Barcelona el contracte d'arrendament pel qual Antoni Torres Amat llogava a Bonaplata, Vilaregut i Companyia (dels ben coneguts i barcelonins Josep Bonaplata i Joan Vilaregut) "lo local, edifici y sal de aygua, junt ab la casa y edifici nomenat del Tint, que té y poseeix en la vila de Sallent" (així com la part llogada a la societat que cardava cotó, quan vencés el seu contracte el 1833). Que els propòsits de Bonaplata i Vilaregut per a la seva fàbrica sallentina no tenien, el 1830, precedents a la vila, ho suggeria un dels punts del contracte d'arrendament: "Deuran los arrendataris costejar las obras que sian necesàrias per colocar la nova roda que se necesita per lo establiment o Fàbrica que se desitja plantar". I ho confirmà, pocs anys després, el relat industrialista de Pascual Madoz: "*Mención particular deberemos hacer de la villa de Sallent, en cuyo punto está la fábrica de D. Juan Vilaregut, fábrica montada desde 1828 con telares mecánicos y 2 grandes ruedas hidráulicas, primera de esta clase que se estableció en España*". Madoz feia córrer que els telers mecànics sallentins de Bonaplata i Vilaregut havien estat els primers a funcionar al país, una observació que altres contemporanis feren a propòsit de les seves *mule-jennies* totes de ferro, les primeres d'una nova generació associades a la força hidràulica o ja al vapor (i que sembla que *arrossegaren* cap a Sallent a dos "filadors de cotó" nascuts a França, els únics homes que apareixen amb aquesta ocupació entre tots els del Padró de Veïns de 1835-1836). El 1835

³⁸ CMTA, Carpeta 1, Document 8: Escripura de divisió de la casa-fàbrica "nomenada antes Farga de Senillosa" propietat de Pere Pedragosa, Tomàs Viladomiu i Ramon Esteve (17-07-1828). Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", ps. 259-260.

només Joan Vilaregut renovà el contracte d'arrendament de la fàbrica de Cal Torres; probablement l'arrencada i destrucció recent del Vapor barceloní de Bonaplata, així com l'esclat de la primera carlinada, força sentida a la Catalunya central, tingueren alguna cosa a veure amb la retirada de Josep Bonaplata. Això no obstant, la cotoneria de Joan Vilaregut continuà creixent i marcant el pas del desplegament fabril sallentí. El 1841 Joan Vilaregut era el primer contribuent per indústria i comerç de Sallent, amb una contribució que més que doblava la segona fiscalitat. El 1850, amb 5.640 fusos de *mule-jenny*, 160 telers mecànics i més de 300 treballadors i treballadores, la cotoneria de Vilaregut continuava al capdavant de la indústria local.³⁹

[Vegeu a continuació la Taula 6.1.]

6.2.3. Resumint, podem dir que el món de les companyies i de les fàbriques integrades i mecanitzades amb la mena de *mule-jennies* i telers que a Barcelona mouria el vapor, era un món ben visible i consolidat al Sallent dels primers anys 1840s. L'existència d'aquesta élite cotonera, i la distància que separava les noves companyies d'un estol de fabricants que ni empresarialment ni tecnològica s'hi podien comparar, es revelà amb tota claredat quan la formació d'una contribució extraordinària de guerra, el 1841, "*sobre la riqueza comercial e industrial*" de Sallent. La contribució, que pujà a gairebé 35.000 rals, convocà una nòmina de 189 contribuents dels que, malauradament, no s'annotaren ni els béns gravats ni tan sols l'ocupació. Disposem però d'una relació de fabricants cotoners sallentins datada el 1842: la que publicà la *Guía de Forasteros en Barcelona* en el seu apèndix de *Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* de tot Catalunya. La *Guía...* atribuï 40 fabricants cotoners a Sallent (35 de filats i teixits i només 5 exclusivament filadors), una quantitat que, de la resta dels municipis del partit judicial de Manresa, només igualava Santpedor [vegeu la Taula 6.1.]. El creuament de la contribució extraordinària de guerra (1841) amb la relació de fabricants esmentada (1842) m'ha permès identificar 38 dels 40 fabricants cotoners en la font fiscal, fabricants que acumularen 19.532 rals dels 34.436 rals que es fixaren per indústria i comerç (el

³⁹ CMTA, Carpeta 1, Document 6: "Arriendo otorgado por D. Antonio Torres Amat, vecino de la Villa de Sallent, a favor de D. José Bonaplata, Vilaregut y Compañía" (29-03-1830). Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, p. 458 (qui fa un encès elogi de la perseverància cotonera de Vilaregut a Sallent durant la primera guerra carlina). José FERRER y VIDAL (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer...*, p. 26. Els dos "filadors de cotó" francesos empadronats a Sallent el 1835-1836 (Juanbautista Guy i Francisco Fraichin, de 30 i 26 anys i solters): AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (Travessera del Clos, 3; casa de Joan Riera). Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", ps. 255-258. Jordi NADAL OLLER (1991): "La indústria cotonera", ps. 25-26. AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos abajo expresados por contribución extraordinaria de guerra impuesta sobre la riqueza comercial e industrial de esta Villa*" (11-01-1841). AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

TAULA 6.1.:
LA FILATURA DEL COTÓ AL PARTIT JUDICIAL DE MANRESA (1841-1861):
NOMBRE DE FABRICANTS (O FILATURES) I NOMBRE I TIPUS DE FUSOS DE FILAR SEGONS LOCALITZACIÓ

Localització	1840s		1841-1842		1850		1857		1861		1860
	Poblac.	Fabricants [Fil./F i T]	Màq. de Filar B. C. M-J	Fabricants [Fil./F i T]	Berg.	Fusos de Filar (tipus) Cont. Mule-J. Sefact.	Filatures	Fusos de Filar (tipus) Cont. Mule-J. Sefact.	Fabricants [Fil./F i T]	Fusos Mecàn.	
Avinyó	374	5 [2/3]		0			0	0			1.854
Balsareny	979	23 [17/6]		2 [2/0]	240	1.920	2	2.400			1.310
Cabreres	-	1 [0/1]		0			0	0			-
Calders i Viladecav.	945	2 [1/1]		1 [1/0]		700	0	0			1.713
Castellgalí	549	1 [1/0]		1 [1/0]	2.760		1	2.880	1 [0/1]	2.588	1.027
Les Fontetes	-	0		0			2	660			-
Manresa/Comdals	13.339	32 [29/3]		12 [7/5]	5.500	8.628	13	10.340	13 [11/2]	27.991	16.193
Moià	2.649	21 [17/4]		0			0	3.960	1 [0/1]	480	2.945
Navarces	614	9 [3/6]		3 [2/1]	1.000	3.096	4	4.600	1 [1/0]	3.264	1.571
Pont de Vilomara	-	0		1 [1/0]	1.888		2	4.500			-
Rajadell i Pont de R.	399	0		1 [1/0]	1.200		3	2.440	0		964
Rocafort	182	0		0			0	5.090	3 [3/0]	15.739	853
Sallent	2.564	40 [5/35]		32 [6/26]	13.020	4.120	9	15.600	7 [2/5]	31.146	4.909
Sant Feliu Saserra	388	6 [0/6]		1 [1/0]	360		0				947
Sant Fruitós de B. i	674	7 [7/0]		1 [0/1]			0		3 [0/3]	7.184	1.188
Vall dels Horts											
Sant Martí de Torr.											
Sant Joan Vilatorr.	241	0		0			3	1.400	3 [2/1]	9.890	442
Santpedor	1.957	42 [24/18]		15 [11/4]	9.360		0		0		1.914
Súria	275	0		0			1	2.000	1 [1/0]	2.400	1.689
TOTALS	33.246	[106/83]	934	70 [33/37]	23.980	20.484	40	33.650	33 [20/13]	100.682	54.467
% del total Catalu.								47,8%	5,4%	13,1%	
								del total del total	del total	del total	

FONT:

Elaboració pròpia a partir de:

1840s Població: *El Principat de Catalunya al "Diccionario...* (1985), vol. II, ps. 114-115.

1841-1842: Pascual MADDOZ (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico...*, vol. III, ps. 462-463;

Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón... (1842).

1850: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

1857: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, ps. 471-472 [cens filador elaborat per Francesc Amorós el 1857].

1861: Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*

1860 Població: *Censo de Población de España...en 1860* (1863) [partit judicial de Manresa].

56,7% de la contribució assignada al 20% dels contribuents). Certament, no és segur que aquests 38 contribuents fossin els únics que contribuïssin per activitats cotoneres al Sallent del 1841, però sí que ho és, en canvi, que les seves assignacions equivalguessin només al seu patrimoni manufacturer (ja que molts apareixen també en una contribució bessona per concepte de "*riqueza territorial y pecuaria*", i alguns, socis segurs de companyies cotoneres, apareixen alhora que la companyia, quan a títol individual sembla que per raó de l'activitat comercial que duïen a terme al marge de la societat industrial).⁴⁰ El repartiment dels 19.532 rals que acumularen aquests 38 contribuents, tots fabricants de filats (i teixits) de cotó segons la *Guía...* de 1842, dibuixa una cotoneria dual, amb unes poques companyies potents i un nombre encara abundant de fabricants modestos. Dels 38 contribuents, 8 acumularen 13.687 dels 19.532 rals; és a dir, el 21% dels contribuents *cotoners* concentraren el 70% de tota la contribució *cotonera*. D'aquests vuit, sis es registraren com a companyies (Joan Vilaregut i Companyia, Ramon Serra i Companyia, Sebastià Valls i Companyia, Antoni Casajoana i Companyia, Tomàs Viladomiu i Companyia i Joan Mas i Companyia); dels altres dos (Ramon Esteve i Josep Claret i Casas), sabem que gestionaven fàbriques de riu. Aquesta fracció de vuit contribuents no era fiscalment homogènia -des dels 4.620 rals de Vilaregut fins els 655 de Claret i Casas, passant pels entre 1.000 i 2.000 rals que s'assignaren a cadascun dels altres sis contribuents-, però tots vuit es situaven molt per damunt de la contribució mitjana dels 38 cotoners (514,02 rals) i, més important, ben lluny dels contribuents que els anaven al darrere. Aquests últims, fins a sumar els altres 30 contribuents cotoners, acumulaven només el 30% de tota la contribució parcial tot i representar el 79% dels contribuents. I, amb l'excepció d'una minoria que era relativament a prop de la contribució mitjana (cinc fabricants amb assignacions entre els 300 i els 400 rals, o entre el 60 i el 75% de la mitjana), la gran majoria ni s'acostava al 50% de la contribució mitjana *cotonera*, això és, pagava menys de 200 rals.⁴¹

Llegides amb totes les precaucions a què obliguen les fonts fiscals d'aleshores, aquestes estadístiques em semblen un bon retrat de la dualització empresarial i tecnològica que guanyà terreny a la manufactura cotonera de Sallent durant la dècada dels 1830s, sobretot perquè la divisió entre els dos grups de fabricants no s'endevina precisament una qüestió de matisos. Una

⁴⁰ AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*" (11-01-1841); *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 95-96. La contribució territorial bessona de la comercial i industrial: AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 24.690 reales que deben satisfacer los sujetos abajo espresados por contribución extraordinaria de guerra impuesta sobre la riqueza territorial y pecuaria de esta Villa*" (11-01-1841).

⁴¹ Elaboració pròpia a partir de: AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*" (11-01-1841); *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 95-96.

dualització que tendia a ocultar el sector menys capital-intensiu, i fins a refer el sentit del concepte “fabricant”: quan mossèn Fortià Solà preparà la primera *Història de Sallent* (1920), amb l'arxiu municipal encara sencer -cremaria el 1936-, digué haver “trobat” al Sallent del 1844 només 12 fabricants de cotó, els cognoms dels quals coincidien amb els dels socis principals de les companyies esmentades (Claret, Serra, Mas, Casajoana, Viladomiu, Valls, Pujol...).⁴² Que hi havia però, encara, una altra mena de fabricants, que declaraven com a propis fusos de filar i telers cotoners, ho demostra l'anterior exercici de creuament de fonts, o la mateixa Estadística que la Junta de Fàbriques de Catalunya elaborà el 1850, segons la qual a Sallent, a més dels set fabricants-companyies que filaven i teixien cotó mecànicament, hi operaven 25 fabricants que filaven i teixien cotó a força de braços, titulars individuals d'unes poques màquines berguedanes i de no gaires més telers a mà.⁴³ Però és ben cert que l'accés a la nova tecnologia filadora i teixidora -la raó de ser de les noves companyies sallentines- desembocava en un tipus d'empresa i de fàbrica cotonera sense gaires precedents a la regió, un món fabril singular a Sallent i desconegut a la comarca. A tall d'exemple, tot apunta que les 74 màquines *mule-jennies* que Esteve Sairó censà al partit judicial de Manresa el 1841 (contra 226 contínues i 934 berguedanes) eren, totes o gairebé, màquines *sallentines*, exclusives de la vila i les seves companyies. Quan el juny de 1845 l'alcalde de Manresa escrigué als homònims dels pobles del seu partit judicial reclamant-los “*un estado de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en ese pueblo*”, foren nombrosos els pobles cotoners que el respongueren amb detall (malauradament i significativa, no pas Sallent). De les vuit respostes cotoneres que s'han conservat, cap esmentà l'existència de màquines *mule-jennies*, i només es referiren tres filatures mecanitzades (les ja citades de Castellgalí i Navarcles -amb màquines contínues- i la que Josep Herp estava “*montando*” a Vall dels Horts), un avançament del paisatge cotoner comarcal que la Junta de Fàbriques presentaria el 1850 [vegeu la Taula 6.1.]. La resta era un constant goteig de petites cotoneries manuals, de fabricants que treballaven -o potser havien treballat- amb berguedanes i telers a mà, mobilitzant, cadascun, un nombre d'actius que no depassava el d'una família extensa: a Santpedor, i “*en las casas particulares de esta villa*”, s'hi comptaven 60 berguedanes i 50 telers a mà, 120 dones i 50 homes, una manufactura que -confessava l'alcalde- es trobava “*en absoluta decadencia*”; a Artés sis fabricants es repartien a parts força iguals 40 telers a mà i 40 treballadors; a Navarcles, dos fabricants de filats disposaven, cadascun, de cinc berguedanes amb 10 “*operarios*”; a Sant Feliu Sasserra, al nord, cinc fabricants es repartien tres màquines de filar “*comunes*” i set telers manuals; a Santa Maria d'Oló, dues berguedanes per a un fabricant; al sud, a

⁴² Fortià SOLÀ (1920): *Història de Sallent*, ps. 344-345.

⁴³ AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

Viladecavalls, tres berguedanes també per a un fabricant.⁴⁴ Si això era així a la comarca, la filatura cotonera de la capital era, encara, un territori de fàbriques de fase equipades amb moltes contínues i ben poques *mules*, un balanç que aviat començaria a canviar però que mentrestant cedia tot el protagonisme de la introducció de les últimes *mule-jennies* i dels primers telers mecànics a la cotoneria de Sallent: les 12 cotoneries manresanes que es ressenyaren amb detall al *Diccionario...* de Pascual Madoz (1845) sumaven, plegades, 212 màquines “angleses” o contínues i només 30 màquines “franceses” o *mule-jennies*.⁴⁵

La dècada dels 1840s fou la de la culminació, a Sallent, d'un procés de reorganització cotonera iniciat a principis de la dècada anterior, un procés que comportà que les cotoneries “mecànica” i “manual” resultessin progressivament menys “complementàries” i més incompatibles. El procés de formació de les companyies atretes pel reclam de les noves tecnologies (les *mule-jennies* més productives i els telers mecànics, que sí que es “complementaven”) va rebre l'impuls definitiu durant la conjuntura expansiva dels primers anys 1840s, de tal manera que l'any 1849 els “fabricants de Sallent” -és a dir, les companyies-havien esdevingut un *lobby* industrial que, a més de governar la vida local i influir en la de la comarca, era escoltat en els salons barcelonins: aleshores un anomenat “*distrito de Sallent*” tenia representació i dret a una vocalia a la Junta de Fàbriques de Catalunya, i sufragava, més generosament que altres “districtes”, els comptes de la corporació patronal.⁴⁶ Simultàniament, la cotoneria “manual” entrava en la fase final de la seva liquidació, que, com mostraré, també havia començat durant els anys 1830s. Les evidències d'això són nombroses i aclaridores, i no es limiten a la reducció del nombre de fabricants sallentins segons les nòmimes del 1842 (40) i del 1850 (32), ni al cens filador fet pel barceloní Francesc Amorós el 1857, segons el qual a Sallent ja no hi quedava cap berguedana i el nombre de fabricants de filats (9) es podia comptar amb els dits de les dues mans.⁴⁷ De fet, algunes de les informacions més precises fins

⁴⁴ Totes les respostes: AHCM, Fons Municipal, Lligall 384/Indústria-Fàbriques: “*Estado[s] de las fábricas de todas especies y nuevas industrias que existen en este pueblo*” (juny-juliol de 1845); es conserven les respostes de Sallent (l'alcalde demanà més temps i s'excusà) i d'altres pobles sense activitat cotonera (Súria, Rajadell, Sant Vicenç de Castellet, Sant Salvador de Guardiola, Castellfollit del Boix...); a propòsit de la fàbrica de filats que Josep Herp i Companyia construïa el 1845 a Vall dels Horts, a tocar de la seva primera fàbrica de panyos, cal dir que fou pionera en la introducció de la selfactina a la regió: aleshores estava muntant quatre màquines de 500 fusos cadascuna, els mateixos 2.000 fusos de selfactina que la Junta de Fàbriques li atribuiria el 1850. Les dades sobre maquinària de Sairó (1841): vegeu la Taula 6.1..

⁴⁵ *El Principat de Catalunya al “Diccionario...”* (1985), vol. II, ps. 117-118 [article “Manresa”].

⁴⁶ AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d'Actes, Vol. V (1848-1861): sessió de 19-04-1849 (fols. 83-84); el vocal que representava el districte de Sallent era Antoni Nadal, a qui s'agraïa “*la eficaz cooperación de su distrito en proporcionar medios para concurrir a las cargas de la corporación*”.

⁴⁷ Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 471.

desmenteixen la nòmina de fabricants sallentins recollida per la Junta de Fàbriques el 1850 i, en sintonia amb les acusacions de sobreestimació que ja aleshores Laureà Figuerola llançà contra la tal Estadística, suggereixen que moltes de les berguedanes i dels telers senzills que se'ls atribuïren havien deixat de funcionar i ja no ho tornarien a fer. Així, dels 13.020 fusos de berguedana (més d'un centenar de màquines) que la Junta censà al Sallent del 1850, 480 fusos (4 màquines) i 2 telers senzills s'anotaren a nom d'un tal Esteve Claret, un dels 25 fabricants que segons l'Estadística posseïen berguedanes (el que més, 1.080 fusos o 9 màquines). Mesos després, el setembre de 1851, el notari local escripturà l'inventari *postmortem* d'Esteve Claret i Casajoana, "pagès" i "fabricant", a petició del seu fill i hereu, Maurici Claret i Valls. A la casa que havia deixat, concretament a la "botiga", s'hi trobaren, entre d'altres, "algunas fustas de màquinas Bergadanas per a filar y de talers per a teixir cotó, *cuasi tot inútil*". La resta del llegat d'Esteve Claret completava una imatge social que ja feia alguns anys que s'associava, una i altra vegada en les fonts notarials, amb els més modestos fabricants de cotó sallentins: acompanyaven la casa i les berguedanes i els telers fora d'ús, un parell de peces de terra (una "de vinya vella casi herma de tinguda de dos cuarteras"), i diversos deutes i crèdits pendents de liquidar, sovint contrets amb les companyies cotoneres de la vila o amb algun dels socis que hi participava.⁴⁸ Si les berguedanes d'Esteve Claret devien ser poca cosa més que fustes mortes el 1850, contra l'interessat recompte de la Junta de Fàbriques (immersa en una conjuntura de discussions aranzelàries), les d'altres fabricants establerts a Sallent havien seguit, si fa no fa, la mateixa sort. Així, i en una data força anterior -l'hivern de 1844-1845-, la Diputació de Barcelona havia rebut dels seus pobles les corresponents "*relaciones de la riqueza comercial e industrial*" en compliment d'una ordre d'agost de 1842. De les "*relaciones*" que s'han conservat del partit judicial de Manresa (de nou, no pas la de Sallent), crida l'atenció la del petit poble d'Oló, 334 habitants al nord-est de Sallent, per l'esforç explicatiu del seu alcalde: "*En este pueblo no se hallan otros establecimientos fabriles que cinco máquinas de hilar algodón que las tienen cinco mugeres, esto es una cada una, en su casa, y hilan y trabajan, las unas por fabricantes de Artés y las otras por fabricantes de Sallent, cuyos fabricantes ya los cargan en su pueblo el pago del subsidio por lo que hacen trabajar en éste, que es cada vez menos.*"⁴⁹ Les màquines no podien ser altres que berguedanes, i, els "fabricants de

⁴⁸ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1851/fols. 319-320 (inventari *postmortem* dels béns d'Esteve Claret i Casajoana (10-09-1851)) [el subratllat en les citacions literals és meu]. Esteve Claret segons la Junta de Fàbriques: AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850; les crítiques de Laureà Figuerola a l'Estadística de 1850, desacreditant el recompte de berguedanes que ell estimava fora d'ús: Laureà FIGUEROLA [1849]/(1993): *Estadística de Barcelona...*, ps. 311-317.

⁴⁹ AHDB, Lligall 431, Carpeta "Partit de Manresa. Cadastre sobre la riquesa comercial i industrial" (1842-1845): expedient d'Oló; força més telegràfics, però amb referències a màquines de filar berguedanes, els expedients de Sant Fruitós de Bages, Calders, Monistrol de

Sallent”, alguns dels modestos contribuents industrials del 1841 i/o dels titulars de berguedanes segons la Junta de Fàbriques (1850); homes que, si “feien treballar menys” en els seus tallers o a les seves filadores domiciliàries, era perquè al seu torn havien perdut les comandes d’altres fabricants i comerciants, ara abocats de ple en la filatura doblement mecanitzada (més força hidràulica per a *mules* més durables i productives). La lògica de la subcontractació entre *empreses* cotoneres, la que ens ha explicat Jordi Maluquer de Motes i matisat Joan Ramon Rosés, començava a esberlar-se, òbviament pels seus engranatges més caducs.⁵⁰

Quina relació podia existir entre aquest procés d’extinció *empresarial* i manufacturera i la simultània irrupció de la figura del filador fabril sallentí, el qui governava les noves *mule-jennies*? D’on procedien, ocupacionalment parlant, els primers filadors de fàbrica, quan les úniques que semblaven haver filat amb les berguedanes havien estat, a la regió de Sallent com a tot arreu, les dones? I aquest món cotoner que s’esllanguia, el seu tracte canviant amb el món emergent de les companyies fabrils, ¿proporcionava alguna pista per entendre les “exigències” laborals i les expectatives socials i polítiques dels nous -i aviat vells- filadors de *mule*?

6.3. Genealogia del filador sallentí (1830s-1850s)

El febrer de l’any 1848, en una conjuntura de crisi dels mercats agreujada per l’aixecament Matiner, “Magí Busquets y Claret, Pagès y Fabricant de cotó, y Magí Busquets y Alsina, Filador de cotó, pare y fill de la Vila de Sallet”, acudiren a la notaria local de Joan Lluís Cerarols. Ho feren “per acudir a sas urgències”, és a dir, pressionats per les obligacions o les dificultats econòmiques. I, forçats per la necessitat, escripturaren “la venda mediant emperò carta de gràcia de redimir y quitar dins lo termini de cinch anys” de “tot lo segon pis que és lo de sota la teulada de aquella Casa que tenen y posseheixen en dita present Vila [de Sallent] y carrer anomenat de Sant Esteve, cual pis consisteix en dos quartos, cuyna, necesària y una eixida a la part de ponent”. El comprador -en la pràctica el prestador- era un tal Josep Pons, “Comerciant de dita Vila”. No he trobat cap Magí Busquets en la nòmina de fabricants de cotó sallentins que publicà la *Guía...* barcelonina de 1842, ni, òbviament, en la confeccionada per la

Calders i Moià; molta informació contemporània sobre filatures manuals: Carpeta “Partit de Vic. Cadastre...”.

⁵⁰ Vegeu Jordi MALUQUER DE MOTES (1976): “La estructura del sector algodoner...”, i Juan Ramón ROSÉS VENDROIRO (1997): “La integració vertical...”. Alguns exemples comarcals de subcontractació externa -del tissatge manual- per part de fabricants de fil ja mecanitzats: Llorenç FERRER ALÒS (1985): “Josep Pons i Enrich...”, ps. 32-33; Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 382 i 387-388.

Junta de Fàbriques el 1850. En canvi, sí que n'he trobat un -de Magí Busquets- en una molt completa i interessant relació fiscal dels anys 1833-1834, encapçalada per l'epígraf "Individuos concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833, dividit en dos tersas, tocant pagar a cada un de ells en cada tersa lo que se expressa y va notat": segons aquesta font, aleshores un tal Magí Busquets havia de pagar, estrictament per "màquines de filar" (sembla que 4), dues contribucions de 6 rals i 14 maravedís (6,4 rals) cadascuna. De la mateixa manera, he trobat dos Magí Busquets en el Padró de Veïns de Sallent elaborat entre 1835 i 1836, també pare i fill i ambdós residents a la mateixa casa del Raval de Sant Esteve, 6: el pare, Magí Busquets (però no el segon cognom), 65 anys i nascut a Sallent, es declarava "cotoner"; el fill, Magí Busquets i Alsina, 17 anys i solter (però no el primogènit), també "cotoner". Es tractava, doncs, dels mateixos pare i fill que es veurien forçats a "empenyorar" -com ha subratllat Llorenç Ferrer a propòsit del contracte de venda a carta de gràcia- la seva casa dotze anys més tard. I en el cas del fill, del Magí Busquets i Alsina adolescent i "cotoner" el 1835-1836, del Magí Busquets i Alsina adult i filador de cotó el 1848, sens dubte que es tractava del mateix Magí Busquets que, l'agost de 1854, signaria al peu de "*la contestación que los hiladores de algodón de Sallent*" publicarien replicant els patricis i patrons de la comarca.⁵¹

Força semblant devia ser la trajectòria de Manuel Padrós i el seu fill Marià Padrós i Illa. El 1848, a la mort de Manuel, "Fabricant de cotó y Pagès", la seva vídua, Jerònima Illa, sol·licità la formació notarial de l'inventari *postmortem*. El que s'hi ressenyà il·lustrava una modesta estratègia patrimonial ben coneguda a Sallent: Manuel Padrós deixà una casa al carrer del Cos, "dos talers y una màquina de filar dolent" a la "botiga" de la planta baixa, i tres peces de terra, totes plantades de vinya, dues de propietat i l'altra establerta a rabassa morta al seu favor. Manuel Padrós, però, havia conegut temps millors. El 1833 l'únic Manuel Padrós matriculat en el subsidi de comerç local havia contribuït per 8 màquines de filar, i el 1841 també l'únic Manuel Padrós s'havia situat en la franja alta dels contribuents per comerç i indústria que eren fabricants de filats i teixits de cotó però que no eren companyies ni franquejaven la mitjana contributiva del sector (Padrós, amb una quota extraordinària de 346,5 rals). Segons el Padró de Veïns de 1835-1836, aleshores Manuel Padrós i la seva esposa Jerònima Illa, de 55 i 40 respectivament, residien al número 24 del carrer del Cos, amb tres fills i dues filles; el pare es declarava "cotoner" mentre que els tres fills -Pere, Marià i Jaume (de 19, 15 i 13 anys respectivament)- es deien "teixidors". El tal Marià Padrós (i Illa) és l'únic individu que porta

⁵¹ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1848/fols. 60-63 (venda a carta de gràcia entre Magí Busquets i Claret i Magí Busquets i Alsina, d'una banda, i Josep Pons, de l'altra (17-02-1848)); el contracte de venda a carta de gràcia al Bages dels segles XVIII i XIX: Llorenç FERRER ALÒS (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials...*, ps. 527-551. AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...". AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (Raval de Sant Esteve, 6; casa de Magí Busquets). *El Constitucional* (Barcelona), 13-08-1854 (1854/23), p. 3 ["Remitido"].

aquest nom i cognom de tots els que s'empadronaren a Sallent el 1835-1836, per la qual cosa sembla molt probable que es tractés del mateix Marià Padrós que, el 1854, signà la resposta pública dels filadors sallentins. Aleshores, amb 33 o 34 anys, era un filador de fàbrica, ja no un "teixidor" ocupat en algun dels telers familiars, i tot fa pensar que la "fàbrica" o taller cotoner que havia posseït i comandat el pare -gens negligible segons la fiscalitat de 1841- havia cedit definitivament davant l'última onada mecanitzadora i la crisi industrial dels últims anys 1840s.⁵²

Aquests dos casos reforcen la sospita raonable que els primers filadors fabrils sallentins procediren, en una proporció significativa, del món dels tallers cotoners no mecanitzats, de les "fàbriques" basades en la berguedana i el teler manual; i, amb més precisió, que sovint foren reclutats d'entre les mateixes famílies que havien posseït i governat els tals tallers, la decadència definitiva dels quals coincidí amb la consolidació de les fàbriques mecanitzades equipades amb les noves *mule-jennies* i els telers mecànics. Aquesta hipòtesi de treball, que el cas barceloní ha posat sobre la taula (a partir d'evidències puntuals i essencialment qualitatives), es presta a una més acurada i exhaustiva exploració en el cas de Sallent, tant per la naturalesa de les fonts disponibles com per les dimensions de la comunitat vilatana i cotonera (ja que permeten, unes i altres, alguns exercicis de reconstrucció històrica impossibles per a la filatura barcelonina). La pertinència d'insistir en aquesta línia argumental, i d'aprofundir en les genealogies laborals i socials dels primers filadors de *mule*, presenta l'aval, en el cas de Sallent, d'una tipologia *filadora* que sembla calcada de la que he descrit per a Barcelona: un col·lectiu de treball fabril molt majoritàriament masculí, capaç de demostracions de força laboral des de ben aviat, amb tendència a la visibilitat i la presència públiques (en proporcions molt superiors a la seva importància numèrica) i, com veurem, també acostumat a la subcontractació interna de treball filador i, amb aquesta, a una determinada capacitat obrera de control del propi esforç i del propi mercat de treball.

⁵² AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1848/fols. 390-392 (inventari *postmortem* dels béns de Manuel Padrós (20-12-1848)). AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comer en lo any 1833..." (Manuel Padrós tenia assignats dos pagaments anuals de 12 rals i 26 maravedís per "màquines", en la franja mitja-alta dels contribuents cotoners). AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*" (11-01-1841); *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 95-96. AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (carrer del Cos, 24; casa de Manuel Padrós). *El Constitucional*, 13-08-1854 (1854/23), p. 3 ["Remitido"]. El 1850, i segons l'Estadística de la Junta de Fàbriques, un tal Pere Padrós *resistia* com a fabricant de filats i teixits de cotó a Sallent: tenia 240 fusos de berguedana -és a dir, només 2 màquines- i 10 telers senzills; podia tractar-se del Pere Padrós germà gran de Marià, i potser incloïa el llegat de la cotoneria familiar, que la Junta de Fàbriques tendia a computar com a plenament operativa -tot i les evidències en contra- per motius ja explicats [AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850].

6.3.1. El punt de partida des del qual imaginar, amb referents indiscutibles, la influència que la cotoneria manual pogué exercir en les noves fàbriques i en les cultures laborals que hi arrelaren, ens el proporciona una font sallentina insòlitàment explícita: la ja esmentada relació fiscal dels “Individuos concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” que sabem es recaptà durant l’any 1834. El que fa particularment interessant el document és la menció sistematitzada dels béns i activitats gravats fiscalment, mencions que he agrupat en tres categories: verema i entrades i sortides de vi, “botiga” i/o “ofici” tradicional (que inclou algunes mencions tan genèriques com ara “trasbals i negoci”) i, sobretot, “màquines” i altres béns cotoners. A propòsit d’aquesta última categoria, la nòmina fiscal resulta tan homogènia com agraïda de treballar, ja que esmenta, sempre, de quina mena de “màquines” o béns es tractava: “màquines de filar”, “màquines de cardar” i, menys habituals, existències de cotó i “majordomies” (és a dir, l’activitat de dirigir, com a “majordom”, una fàbrica cotonera). Segons el document, al Sallent de 1833-1834 tenien obligacions fiscals amb el municipi, per raó del seu patrimoni comercial i/o industrial, 191 individus. D’aquests 191, 90 havien de pagar per la possessió o la gestió de “màquines” cotoneres, bé només de filar o bé de cardar i de filar. Dit d’una altra manera: els 40 “fabricants de cotó” que la *Guía de Forasteros en Barcelona* atribuï a Sallent l’any 1842, havien estat, una dècada escassa enrere, gairebé un centenar. És clar que la relació de fabricants que publicà la *Guía...* ha de ser llegida amb prudència, i que cal suposar, per exemple, que pogué ometre aquells titulars de màquines i telers més modestos i menys visibles. Però tampoc manquen les evidències que indiquen que, sobretot durant els últims anys 1830s i primers 1840s, els problemes financers i comercials dels cotoners amb menys recursos anaren a més, abocant-los a l’endeutament més comprometedor o a la cancel·lació de l’activitat com a productors titulars del capital-maquinària. Com a la cotoneria barcelonina, també a Sallent aquesta seqüència coincidí amb l’arrencada de les noves fàbriques mecanitzades (amb vapor o aigua) i amb la sortida de la crisi de demanda i inversions que propicià la guerra civil. En qualsevol cas, si el nombre d’individus que posseïen -o gestionaven directament- capital-maquinària cotonera al Sallent de 1841-1842 era superior a 40, amb tota seguretat no arribava als 90 de 1833-1834. Així les coses, les set companyies i fàbriques que acabarien per capitalitzar tota l’activitat cotonera vilatana durant els anys 1850s, s’han d’oposar, retrospectivament, no només a la trentena llarga de fabricants que no eren companyies el 1841-1842, sinó sobretot a la vuitantena llarga de contribuents que pagaven per màquines manuals el 1833-1834.⁵³

⁵³ Elaboració pròpia a partir d’AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individuos concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834). *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), ps. 95-96. Fabricants i fàbriques cotoneres al Sallent de finals dels anys 1850s (1857 i 1861): Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 471; Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, p. 58. Vegeu també la Taula 6.1..

La nòmina de 90 contribuents que pagaren per “màquines” cotoneres a principis dels anys 1830s es pot desglossar, com la contribució industrial de 1841-1842, en dos grans grups de contribuents, força diferents. D’una banda, els 6 majors contribuents cotoners, que acumularen el 62,3% de la contribució per “màquines” i béns fabrils, i la identitat dels quals es correspon amb la de les pioneres companyies que acabaven d’introduir -o introduïrien- la *mule-jenny* moguda per aigua i el teler mecànic a Sallent: el “majordom de la fàbrica dels Srs. Bonaplata, Vilaregut y Companyia” (413 rals de contribució cotonera, a pagar semestralment), Anton Casajoana i Companyia (129,41 rals de contribució cotonera), el “majordom de la Fàbrica de *Fuerte Pío*” (105 rals), el de la fàbrica de Ramon Esteve (103,82 rals), i Marc Pujol i Francesc Sensada, ambdós majordoms de filatures de riu (65 rals cadascuna de les fàbriques). Dos detalls distingeixen aquests 6 contribuents dels altres 84, al marge dels volums mateixos de la contribució per “màquines”: foren els únics que declararen “màquines de cardar cotó” (que en alguns casos era la major partida contributiva, molt per damunt de les “màquines de filar”) i, també, els únics amb partides contributives per “màquines de filar” que no eren múltiples de 1 ral i 20 maravedís (1,59 rals). Tots els altres contribuents que pagaren per “màquines de filar” presenten assignacions múltiples d’aquesta quantitat, que amb certesa equivalia a la contribució per unitat de màquina berguedana (és a dir, la *jenny* manual millorada i ampliada fins a 120 fusos). En conseqüència, aquells 6 contribuents eren els únics que aleshores cardaven cotó -mecànicament- i/o el filaven amb màquines que no eren berguedanes (i sí les primeres *mules* de ferro mogudes per la força del riu).⁵⁴

El segon grup de contribuents cotoners l’integraven la resta de noms, fins a 84, que compartien el fet de declarar només màquines berguedanes (totes les assignacions per “màquines de filar” eren quantitats múltiples de 1 ral i 20 maravedís). (Per bé que el document fiscal no inclou cap menció a telers, fa la impressió que en l’assignació per unitat de berguedana ja es comprenia la càrrega per teler manual, segons una *ratio* de fusos manuals/telers a mà (120/1) que s’intueix molt estesa al Sallent d’aleshores: el 1837, al morir, Bonaventura Claret deixà “dos màquines de cent y vint puas, dos talers y dos torns”; el 1839, Anton Soldevila,

⁵⁴ AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834). A tall d’exemple: la fàbrica de Bonaplata, Vilaregut i Companyia havia de pagar 208 rals per màquines de filar, 200 rals per màquines de cardar i 5 rals per “majordomia”; la d’Anton Casajoana i Companyia, 80 rals per màquines de cardar, 38 rals per “magatzem”, 6,41 rals per màquines de filar (és a dir, 4 berguedanes) i 5 rals per “majordomia”; la fàbrica del *Fuerte Pío*, 100 rals per màquines de filar i 5 per “majordomia”; la del majordom Marc Pujol, 60 rals per màquines de cardar i 5 per “majordomia”. L’hegemonia de la berguedana (120 fusos) en els inventaris notariais de Sallent dels anys 1830s: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1836/fols. 86-89 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Canudas (18-06-1836)); 1837/fols. 25-26 (inventari *postmortem* dels béns de Bonaventura Claret (14-01-1837)); 1839/fols. 67-68 (inventari *postmortem* dels béns d’Anton Soldevila (10-03-1839)); també: Àngels SOLÀ PARERA (1997): “Màquines tèxtils i lexicografia...”, ps. 178-179.

“tretse màquines de filar de cent y vint puas cada una ab sos torns corresponents, tot usat... y dotse talers usats que solament van corrents los sis”; o el 1843, Salvador Vilarnau, “dos màquines de cent y vint [fusos], dos talers, dos torns y una màquina de fer moll”.⁵⁵) Tal i com es pot comprovar en la Taula 6.2., aquest segon grup de contribuents no era més homogeni que el primer; l’he desglossat, al seu torn, en tres subgrups: el dels 10 contribuents que havien de pagar per “màquines” l’equivalent a entre 7 i 13 berguedanes (entre 10 i 20,7 rals); el més nombrós de 36 contribuents amb una assignació equivalent a entre 4 i 6 berguedanes (entre 5 i 9,9 rals); i els últims 38 contribuents cotoners, amb una assignació igual o inferior a 3 berguedanes (4,8 rals o menys). Les distàncies entre aquests 84 cotoners no mecanitzats poden semblar menors, però sovint resultaren tan reveladores com insalvables: entre els 10 contribuents que disposaven de més berguedanes trobem un seguit de noms (Josep Claret i Casas, Claret i Xambó, Andreu Mas, Pere Pedragosa, Tomàs Viladomiu) que -hem vist- protagonitzarien la segona onada de (re)constitució de companyies cotoneres vilatanes, la que clouria l’expansió de la fàbrica mecanitzada durant els primers 1840s; també figuraven entre aquests 10 noms alguns dels pocs contribuents cotoners que alhora havien de contribuir, amb assignacions importants, per altres partides de “comerç” (Joan Claret i Xambó, a qui s’assignaren 16 rals per “màquines” -10 berguedanes- i 48,65 rals per “verema” i “vi comprat”, o Sebastià Canudas, 11,18 rals per “màquines” -7 berguedanes- i 14,38 rals per “verema”). Mentrestant, els contribuents cotoners que pagaven per 6 berguedanes o menys eren la gran majoria (74 de 90 o el 82% dels contribuents per “màquines”), i de fet simbolitzaven una lògica manufacturera que encara empenyia la fabricació de cotó a Sallent, una lògica que pels volts de 1833-1834 devia assolir el seu zenit: la lògica del taller o fàbrica domiciliària equipada amb un arsenal de màquines mogudes a força de braços prou discret, susceptible d’amortització amb la força de treball d’una família extensa (i amb el reclutament selectiu o conjuntural de treball extern); una opció de reproducció material i familiar que, per treball-intensiva abans que capital-exigent, continuava resultant atractiva per a un ampli ventall de famílies treballadores sallentines, famílies que podien fer del cotó una entrada més o menys decisiva de les seves llibretes de comptes. No és estrany, doncs, que entre els 74 contribuents que no excedien la contribució equivalent a 6 berguedanes (9,5 rals) s’hi comptessin una dotzena de contribuents també menors per altres partides no cotoneres, homes com el “fuster” Jaume Riba (1,59 rals per “màquines” o 1 berguedana, i 8 rals per “ofici”), el “paleta” Magí Mas (3,18 rals o 2 berguedanes, 6 rals per “ofici” i 4,12 rals per “verema”), el “forner” Joan Artigas (8 rals o 5 berguedanes, 13 rals per “fleca” i 9,12 rals per “verema”) o el “fabricant” Ramon Miralda (a qui

⁵⁵ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1837/fols. 25-26 (inventari *postmortem* dels béns de Bonaventura Claret (14-01-1837)); 1839/fols. 67-68 (inventari *postmortem* dels béns d’Anton Soldevila (10-03-1839)); 1843/fols. 189-190 (inventari *postmortem* dels béns de Salvador Vilarnau (02-06-1843)).

pertocava pagar tant per “màquines” -6,41 rals o 4 berguedanes- com per “vi entrat”). Cas de poder disposar de la mateixa font fiscal de 1833-1834 però per a la propietat i tinença territorial, probablement confirmariem l’amplitud social d’aquestes estratègies de complementarietat, sobretot respecte d’aquells contribuents cotoners que -sabem- posseïen i/o explotaven terra però que no devien generar prou excedent comercialitzable com per pagar, també, per “verema”, “trasbals de vi” o altres conceptes semblants.⁵⁶

[Vegeu a continuació la Taula 6.2. i la Taula 6.3.]

D’aquest paisatge cotoner m’interessa subratllar l’hegemonia del petit taller domèstic i, amb certesa, de les estratègies aprofitadores del treball de familiars i coneguts, dones i nois i noies incloses. Si suposem a cada contribuent per “màquines de filar” un únic i singular espai manufacturer, aleshores la mitjana de berguedanes per taller o “fàbrica” diu sense embuts de quina mena de cotoneria estem parlant: 3,97 berguedanes de mitjana pels 84 contribuents que no declararen altres màquines (i una mediana de 4, el que confirma la pertinència explicativa de la mitjana). Una atomització manufacturera i filadora que superava amb escreix la ja ressenyada de la filatura barcelonina de màquines manuals (*jennies* i berguedanes) el 1829: a la capital, les 33 *jennies* i 251 berguedanes repartides entre 35 fabricants de filats a mà s’havien traduït en una mitjana de 8,1 màquines per contribuent (donada una sèrie de valors força més dispersa que la sallentina), això sí, en una filatura en què les *mule-jennies* -mogudes per cavalleries- eren ja una alternativa consolidada a les màquines mogudes a força de braços (el que encara no es podia dir, el 1833-1834, de la filatura de Sallent).⁵⁷ En conseqüència, la cotoneria sallentina dels primers anys 1830s era, encara i fonamentalment, un àmbit manufacturer presidit per les estratègies d’“autoexplotació” de les moltes famílies que tributaven per la possessió d’unes poques màquines de filar -i/o telers-, un àmbit que certament no devia concedir gaire capacitat de maniobra *empresarial* a aquest quasi centenar de famílies de fabricants modestos, però que tampoc les subjectava a la mena de trama disciplinària que comportava el treball-salari fabril (particularment quan es tractava de l’única o decisiva font d’ingressos).

La Taula 6.3. resumeix la informació que a propòsit de la seva ocupació o ofici proporcionaren els homes que s’empadronaren a Sallent durant el bienni 1835-1836. L’hegemonia dels actius masculins vinculats a una “ocupació tèxtil” -és a dir, cotonera- és

⁵⁶ AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834). Les ocupacions professionals dels esmentats Jaume Riba, Magí Mas, Joan Artigas i Ramon Miralda les trec del creuament de la font anterior amb AMSa, Lligall 223/Estadística: “*Padrón General de 1836*” [1835] (vegeu aquest mateix Capítol -més endavant- per als criteris d’identificació en una i altra font).

⁵⁷ Les mitjanes (i medianes) de màquines de filar manuals per fabricant: elaboració pròpia a partir d’AMSA, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834) [Sallent], i AFTN, Junta de Fàbriques, Llibres d’Actes, I (1829-1834): “*Padrón General de los SS. Fabricantes de Hilados, Tejidos y Pintados de Algodón de esta Ciudad...*” (1829) [Barcelona].

TAULA 6.2.:
CONTRIBUENTS QUE PAGAREN PER "MÀQUINES" COTONERES A SALLENT (1833-1834)

	Contribuents		Contribució per "Màquines"		...per Màquines de Filar		...de Cardar		
	Nombre	%	Rals pag.	%	Rals pag.	Berg.	Altres	Rals pag.	(No.)
Tots els contribuents que pagaren per "Màquines"	90	100,0	*1.414,18	100,0	920,18	346	?	420,00	(21)
Pagaren més de 50 rals	6	6,6	*881,23	62,3	387,23	12	?	420,00	(21)
Pagaren entre 10 i 20 rals (entre 7 i 13 Berguedanes)	10	11,1	139,12	9,8	139,12	87	0	0,00	0
Pagaren entre 5 i 9,99 rals (entre 4 i 6 Berguedanes)	36	40,0	261,00	18,4	261,00	164	0	0,00	0
Pagaren menys de 5 rals (entre 1 i 3 Berguedanes)	38	42,2	132,83	9,4	132,83	83	0	0,00	0

* Inclou 6 assignacions de 5 rals cadascuna per "majordomia" (que correspongueren als 6 majors contribuents), una contribució de 38 rals per "magatzem" (Anton Casajoana i Companyia) i una altra de 6 rals per "cotó". En cap cas les he computat en els parcials de màquines (de filar i de cardar), raó per la qual la suma d'aquests és inferior, en les dues primeres files, al total de la Contribució per "Màquines".

FONT:

Elaboració pròpia a partir d'AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individuos concurrentis al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833, dividit en dos tersas..." (1833-1834).

TAULA 6.3.:
OCUPACIÓ QUE DECLARAREN ELS HOMES EMPADRONATS A SALLENT (1835-1836)

Tots els homes que declararen una ocupació	Tots els homes amb ocupació, segons l'edat que declararen...					
	Tots els homes amb ocupació	10-19 anys	20-29 anys	30-39 anys	40-49 anys	50 anys i més
	799 (100,0)	145 (18,1)	169 (21,2)	165 (20,6)	120 (15,0)	200 (25,0)
	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)	(100,0)
1. Ocupació Tèxtil	351 (100,0)	107 (30,5)	103 (29,3)	54 (15,4)	35 (10,0)	52 (14,8)
	(43,9)	(73,8)	(60,9)	(32,7)	(29,2)	(26,0)
"Cotoner"	230 (100,0)	70 (30,4)	64 (27,8)	32 (13,9)	27 (11,7)	37 (16,1)
"Teixidor"	97 (100,0)	37 (38,1)	32 (33,0)	17 (17,5)	4 (4,1)	7 (7,2)
"Fabricant (de Cotó)"	24 (100,0)	0 (0,0)	7 (29,2)	5 (20,8)	4 (16,7)	8 (33,3)
2. "Bracer"	84 (100,0)	2 (2,4)	11 (13,1)	28 (33,3)	23 (27,4)	20 (23,8)
	(10,5)	(1,4)	(6,5)	(17,0)	(19,2)	(10,0)
3. "Labrador"	159 (100,0)	10 (6,3)	12 (7,5)	36 (22,6)	35 (22,0)	66 (41,5)
	(19,9)	(6,9)	(7,1)	(21,8)	(29,2)	(33,0)
4. Oficis manuals trad.*	163 (100,0)	24 (14,7)	36 (22,1)	39 (23,9)	24 (14,7)	40 (24,5)
	(20,4)	(16,5)	(21,3)	(23,6)	(20,0)	(20,0)
Traginer	34 (100,0)	5 (14,7)	6 (17,6)	7 (20,6)	8 (23,5)	8 (23,5)
Fuster	24 (100,0)	7 (28,0)	5 (20,0)	4 (16,0)	2 (8,0)	6 (24,0)
5. Ocup. no manuals **	42 (100,0)	2 (4,8)	7 (16,7)	8 (19,0)	3 (7,1)	22 (52,4)
	(5,2)	(1,4)	(4,1)	(4,8)	(2,5)	(11,0)

* Inclou, entre d'altres, i a més dels traginers (34) i fusters (24): gerrers (9), espardenyers (8), formers (6), comfeters (4), torners (4), sabaters (4), fargaires (3), moliners (3), pastissers (3), fideuers (2)...

** Inclou: "comerciant" (1), eclesiàstics (9), "hisendat" (5), metges i apotecaris (4), notaris (2)...

FONT:

Elaboració pròpia a partir d'AMSa, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835].

incontestable: dels 799 homes empadronats que declararen alguna activitat laboral, 351 o el 43,9% s'adjudicaren una de les següents ocupacions, totes tres indiscutiblement cotoneres: "cotoner" (230 casos), "teixidor" (97 casos) i "fabricant/fabricant de cotó" (24 casos). Entre els que es qualificaren de "*labradores*" (159 casos o el 19,9%) i els que declararen un ofici manual sense connotacions tèxtils (163 casos o el 20,4%) sumaren un altre 40% llarg dels 799 homes empadronats. Finalment, el 15% de casos restants es repartí entre els pocs que s'atribuïren feines no manuals (42 entre "comerciants", "eclesiàstics", "hisendats", metges i apotecaris...) i els més nombrosos "bracers" (84 casos) -que he tractat a part donada la incertesa de fer valdre l'etimologia original ("treballador o jornalero del camp") o el sentit més genèric de treballador per compte d'altri. El buidatge del Padró de Veïns de 1835-1836 no només confirma l'aclaparadora presència de les activitats cotoneres en la vida econòmica vilatana, ja delatada pel "Subsidi de Comerç" de 1833-1834 (dels 3.448 rals a recaptar semestralment, 1.402 ho havien estat per concepte de "màquines" cotoneres, 1.502 per "botigues" o "oficis" o altres partides poc precises, i 544 per compra-venda de collites i/o vi). Les categories ocupacionals utilitzades en el Padró també suggereixen algunes reflexions a tenir en compte respecte de la naturalesa del treball cotoner d'aleshores. D'una banda, la recurrència del terme "cotoner", força més habitual que el més específic "teixidor", fa pensar en actius acostumats a un cert ventall de feines cotoneres, per exemple les diverses que un taller equipat amb algunes berguedanes i alguns telers a mà podia *demandar* del seu titular i família. En aquesta mateixa direcció resulta significatiu que de les 70 dones que incorporaren alguna ocupació laboral en el Padró, 67 figuressin com a "cotoneres" (i membres d'unitats residencials amb homes "cotoners"), o que la descripció "filador/a de cotó" fos gairebé del tot absent del Padró, tàcitament inclosa aquesta feina concreta en l'activitat d'alguns "cotoners" i sobretot de les dones "cotoneres" (majoritàriament ocultades). D'altra banda, crida l'atenció que "cotoners" i "teixidors" fossin, de llarg, els col·lectius més joves del Padró. També ho resumeix la Taula 6.3.: el 58,2% dels 230 empadronats que es declararen "cotoners" tenia menys de 30 anys -i molt majoritàriament més de 14- el 1835-1836, percentatge que en el cas dels 97 "teixidors" assolí el 71,1%; per contra, només el 13,8% dels 159 "*labradores*" no havia complert aleshores els 30 anys, o el 36,8% dels 163 treballadors dels oficis tradicionals (exclosos els tèxtils). Òbviament, en les franges de més edat el contrast persistia però amb les proporcions invertides: el 63,5% dels "*labradores*" declarà tenir 40 o més anys, un tram d'edat al qual havien arribat tot just el 27,8% dels "cotoners".⁵⁸ És indiscutible, doncs, que les oportunitats per al treball cotoner no

⁵⁸ Totes les dades sobre el Padró de Veïns de 1835-1836: elaboració pròpia a partir d'AMSA, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835]; sobre els dos únics "filadors de cotó" que consten com a tals en el Padró (i que jo he inclòs en el grup dels "cotoners"), vegeu la nota 39 d'aquest mateix Capítol. El desglossament de la contribució total del "Subsidi de Comerç": Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comerç en lo any 1833..." (1833-1834).

havien tocat sostre al Sallent de 1835-1836, i que l'hegemonia d'aquesta mena d'ocupació entre els homes joves i els adolescents -i les dones- expressava, alhora, la naturalesa treball-intensiva del sector i la seva imparable difusió com a font d'ingressos participada per les famílies treballadores de la vila. Famílies treballadores que s'havien especialitzat en la filatura i el tissatge del cotó invertint-hi recursos propis, maquinària però també treball proporcionat per unes nissagues familiars interessadament més extenses; o famílies treballadores que capitanejades per homes que no es deien "cotoners" ni "teixidors", havien col.locat alguns dels seus modestos actius -una "botiga", un discret capital-maquinària, una porció de la pròpia força de treball- en la fabricació cotonera; o famílies treballadores que ja depenien, sobretot, de la seva capacitat per vendre treball a canvi de salari, just quan la manufactura dels tallers domèstics fregava el seu màxim i les fàbriques mecanitzades inauguraven un nou cicle, governat per la centralització productiva i el treball assalariat.

6.3.2. Per tal de poder precisar el grau de penetració de les activitats cotoneres en les estratègies de reproducció material de les famílies sallentines, durant la dècada dels 1830s, he dut a terme alguns exercicis de lectura creuada entre el Subsidi de Comerç (1833-1834) i el Padró de Veïns (1835-1836). Per exemple, he buscat tots els contribuents que el 1833-1834 havien de pagar per la possessió de "màquines" (de filar i/o cardar cotó) en les entrades del Padró. Descomptats un parell de casos en què el contribuent de 1833-1834 podia ser dues persones de les empadronades el 1835-1836, 10 casos en els quals resulta impossible llegir el nom i el cognom del contribuent en el document fiscal, i 10 altres contribuents que no coincideixen amb cap dels empadronats, els resultats de les identificacions confirmen algunes de les hipòtesis apuntades. Dels 68 contribuents amb "màquines" que he pogut identificar amb certesa entre els homes del Padró (d'un total de 90 contribuents per "màquines"), 43 es declararen "cotoners" el 1835-1836, 10 "fabricants de cotó", 2 "teixidors", i 13 esgrimiren ocupacions sense vinculació amb el cotó (5 "*labradores*", 2 fusters, 1 paleta, 1 traginer, 1 sastre, 1 forner i 2 "bracers").⁵⁹ Una observació amb detall d'aquest últim grup permet filar encara més prim sobre els vincles entre organització familiar i estratègies materials complementàries, i comprovar que els titulars de màquines cotoneres que no es declararen "cotoners" (ni "fabricants" ni "teixidors") el 1835-1836 no devien, majoritàriament, reclutar gaire treball -assalariat- al marge del propi grup familiar. Vegi's, sinó, el cas dels contribuents per "màquines" que es corresponen amb "*labradores*" del Padró: Joan Mas, 4 "màquines" i "*labrador*" de 61 anys el 1835-1836, convivia segons el Padró amb 3 fills, tots "teixidors" (Jacint, Josep i Miquel Mas i Escaiola, de 30, 23 i 15 anys respectivament); Sebastià Muntanya,

⁵⁹ Elaboració pròpia a partir del creuament de les informacions contingudes a AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833..." (1833-1834); Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835].

“*labrador*” que pagava per 3 berguedanes el 1833-1834, ho feia amb 3 néts, fills de mare vídua, també tots “teixidors” (de 16, 14 i 13 anys el 1835-1836); Josep Torroella, “*labrador*” nascut a Súrria i titular de 2 berguedanes, amb el seu fill Antoni, “teixidor” de 15 anys; o un segon J. Mas, “*labrador*” de 60 anys i també contribuent per 4 berguedanes, qui convivia amb els seus fills Miquel i Valentí Mas i Palomas, “*labrador*” de 32 anys i casat el primer i “cotoner” de 20 anys i solter el segon. La centralitat del treball familiar a l’hora de treure rendiment al modest patrimoni cotoner que havien declarat desenes de sallentins el 1833-1834 també s’endevina entre aquells contribuents per “màquines” que figuraven amb ocupacions artesanes (sense connotacions tèxtils) en el Padró de Veïns: Isidre Corominas, 5 berguedanes el 1833-1834 i sastre segons el Padró, qui convivia amb 2 “cotoners”, els seus fills Isidre i Melcior Corominas i Escaiola (20 i 18 anys respectivament); Jaume Riba, fuster que només contribuïa per valor d’una berguedana el 1833-1834 (però també per “ofici”), i els seus fills Josep, Lluç i Jaume Riba, fusters els dos primers (20 i 18 anys) i “cotoner” el més jove (14 anys); o el paleta Magí Mas, 2 berguedanes el 1833-1834, qui el 1835-1836 corresidia amb dos oficials paletes i amb un “cotoner” de 25 anys, el seu gendre Sebastià Vintró.⁶⁰ Sembla confirmar-se, doncs, que l’aposta per l’activitat cotonera preferentment domiciliària tingué molt a veure amb la disponibilitat i l’aprofitament de treball familiar, treball que un titular de (poques) “màquines” ocupat (més o menys) en altres feines tendia a extreure dels seus fills -particularment dels més joves- i de les dones de la família. En el Padró de Veïns sovintejen els exemples de fills “cotoners” o “teixidors” d’un “*labrador*” -o d’un artesà- que són els més joves dels fills que corresideixen amb el pare (com en els casos de J. Mas i Jaume Riba); molt més insòlita és la situació inversa, és a dir, que el germà més gran dels corresidents no repeteixi l’ocupació del pare “*labrador*” o artesà, i declari una ocupació cotonera, mentre que algun dels germans més joves sí que conservi l’ocupació paterna.

Una segona evidència, de més abast i alhora més sofisticada, convida a reforçar l’argument que la cotoneria sallentina dels anys 1830s es nodrí, en bona mesura, del treball subministrat per les xarxes familiars i parafamiliars, i que el grup familiar o la unitat domèstica (*household*) operaren sovint com a principals àmbits d’organització i reproducció d’uns contingents de treball més nombrosos i menys visibles que els emprats en les feines pageses o en la variada llista de manufactures i oficis manuals. Dit d’una altra manera: amb tota certesa, i de manera ben congruent amb el que sabem d’altres indústries tèxtils contemporànies de producció atomitzada, les decisions que sobre la pròpia organització i reproducció adoptaren els

⁶⁰ AMSa, Lligall 223/Estadística: “*Padrón General de 1836*” [1835]: Joan Mas (carrer del Cos, 23; casa de Joan Mas [54]); Sebastià Muntanya (carrer del Cos, 28; casa de Sebastià Muntanya [60]); Josep Torroella (carrer del Cos, 30; casa de Josep Torroella [66]); Joan Mas (carrer Muntanya, 14; casa de Joan Mas [456]); Isidre Corominas (carrer Muntanya, 12; casa de Sorribas [454]); Jaume Riba (carrer de la Riereta, 4; casa de Maria Riba [266]); Magí Mas (carrer del Pont, 25-26; casa de Magí Mas [391]).

grups familiars i les unitats domèstiques vinculades amb la fabricació cotonera, tingueren molt a veure, també a Sallent, amb la *naturalesa* treball-intensiva i no-reglamentada de la filatura i el tissatge manuals del cotó, així com amb la dilatada difusió -social i històrica- de les destreses associades amb aquesta mateixa manufactura. La Taula 6.4. proposa una determinada aproximació a l'estructura residencial de les famílies sallentines, el 1835-1836, en funció de l'ocupació i l'edat de l'home més gran de cada unitat domèstica o residencial. És a dir, he buidat els 2.546 habitants aleshores empadronats a Sallent tenint en compte les 548 unitats domèstiques o residencials que discrimina el mateix Padró (i que es repartien entre un nombre menor de cases o edificis). En cada cas, he posat en relació l'ocupació i l'edat que declarà l'home de més edat de la unitat domèstica -que molt majoritàriament podríem qualificar de *cap de família*- amb el nombre de residents en la mateixa unitat. Els resultats es resumeixen en la Taula 6.4..

[Vegeu a continuació la Taula 6.4.]

D'una banda, sembla força clar que, entre les famílies amb un cicle vital més avançat (homes de més edat amb 50 o més anys), l'activitat cotonera era sinònim d'un tamany mitjà que depassava significativament les mitjanes de les unitats residencials sense vincles amb el cotó. Així, les 51 unitats residencials encapçalades per un home amb ocupació tèxtil ("cotoner", "teixidor" o "fabricant") que havia complert els 50 anys, presenten una mitjana de 6,1 membres o residents per unitat; contra els 5,5 membres de les 68 unitats encapçalades per "*labradors*" de 50 o més anys, i els 5,0 de les 40 unitats capitanejades per treballadors d'altres oficis manuals. Que una fracció més que notable dels titulars de màquines cotoneres, dels modestos fabricants formalment independents, es trobaven entre aquells 51 caps de família que declararen una ocupació tèxtil, ho demostra una dada complementària: dels 68 contribuents per "*màquines*" (1833-1834) que he identificat en el Padró de Veïns (1835-1836), 36 havien complert en aquesta última data els 50 anys, i la mitjana de membres de les seves unitats residencials ratificava la ja esmentada (6,2 membres entre els 28 titulars de no més de 6 berguedanes). En altres paraules: el tenir màquines de filar i/o telers a casa semblava comportar unitats domèstiques més nombroses que les dels "*labradors*" i artesans d'aquella mateixa generació, sobretot si aquests últims no tenien fills o altres coresidents ocupats en el cotó (noteu els diferencials entre les mitjanes de les unitats domèstiques *pageses* o *artesanes* que incloïen membres amb una ocupació tèxtil i les que no). També, probablement, més nombroses que les unitats dels *cotoners* sense màquines i, alhora, dels fabricants més potents: la mitjana dels 11 "fabricants de cotó" que segons el Padró superaven els 39 anys assolía els 7,4 membres per unitat, una mitjana a la qual s'acostaven més els titulars (1833-34) de poques berguedanes que els de moltes -o altres- màquines (dels 58 titulars d'entre 1 i 6 berguedanes que he identificat en el Padró, 36 residien en unitats amb una estructura familiar "senzilla" -pares i fills- i 22 en unitats d'estructura "extensa" -tres o més generacions i/o col.laterals-; només 3 dels 10 titulars

TAULA 6.4.:
TAMANY MITJÀ DE LES UNITATS DOMÈSTIQUES DE SALLENT
SEGONS L'OCCUPACIÓ I L'EDAT DE L'HOME DE MÉS EDAT DE LA UNITAT DOMÈSTICA (1835-1836)

Ocupació de l'home de més edat de la u. dom.	Edat de l'home de més edat (amb ocupació) de la unitat domèstica...						Tots els casos							
	50 anys i més		entre 40 i 49 anys		entre 30 i 39 anys		menys de 30 anys							
	1.	2.	3.	1.	2.	3.	1.	2.	3.					
1. Ocupació Tèxtil	51	6,1	311	32	4,7	151	45	4,5	201	50	3,9	193	178	856
Cotoner	36	5,8	207	26	4,4	115	24	4,6	111	29	3,8	110	115	543
Teixidor	7	6,1	43	3	5,0	15	17	4,2	71	16	3,8	60	43	189
Fabricant (de Cotó)	8	7,6	61	3	7,0	21	4	4,8	19	5	4,6	23	20	124
Titulars d "màquines" (1833)* entre 1 i 6 berguedanes més de 6 berguedanes...	(28)	(6,2)	(172)	(15)	(5,6)	(84)	(9)	(5,7)	(51)	(6)	(4,8)	(29)	(68)	(387)
	(8)	(5,8)	(47)	(1)	(2,0)	(2)	(1)	(2,0)	(2)				(58)	(336)
													(10)	(51)
2. "Bracej"	20	4,2	85	22	4,3	96	24	4,2	101	3	3,7	11	69	293
3. "Labrador" incl. homes ocup. tèxtil no incl. homes ocup. tèxtil	68	5,5	375	32	4,5	146	30	4,3	130	10	4,3	43	140	694
	31	6,3	194	8	6,5	52								
	37	4,9	181	24	3,9	94								
4. Ofici manual tradicion. incl. homes ocup. tèxtil no incl. homes ocup. tèxtil	40	5,0	200	23	5,1	118	27	4,5	121	16	3,5	57	106	496
	10	5,5	55											
	30	4,8	145											
5. Ocupació no manual	19	4,9	93	3	4,3	13	6	4,5	27	2	3,0	6	30	139

1. Nombre total d'unitats domèstiques del grup d'ocupació i edat.
2. Mitjana de membres per unitat domèstica del grup d'ocupació i edat.
3. Nombre total de membres que sumen totes les unitats domèstiques del grup d'ocupació i edat.

* Inclou tots els casos identificats en el Padró de Veïns de Sallent (1835-1836) dels matriculats per "màquines" (de filar i/o cardar) en el Subsidi de Comerç de Sallent (1833-1834). En la mesura que es tracta, en tots els casos, d'unitats domèstiques que també he inclòs en els grups d'ocupació, he optat per presentar les dades entre parèntesis (ja que no representen el desglossament de cap grup d'ocupació específic: els 68 casos identificats corresponen a homes -caps d'unitat domèstica- que declararen el 1835-1836 les següents ocupacions: ocupació tèxtil (55 casos), "labrador" (5 casos), ofici manual tradicional (6 casos) i "bracer" (2 casos)).

FONT:

Elaboració pròpia a partir d'AMSA, Lligall 223/Estadística: "Padrón General de 1836" [1835]; Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833..." (1833-1834).

de 7 o més berguedanes encapçalaven famílies residencialment “extenses”⁶¹). Un cas exemplar, encara que extrem, de la lògica residencial d’aquestes unitats familiars capitanejades per titulars d’algunes berguedanes, ens el proporcionen els Busquets i Herms. Pere Busquets, contribuent per 7 màquines berguedanes el 1833-1834 i “cotoner” de 58 anys segons el Padró, corresidia el 1835-1836 amb la seva esposa, Josepa Herms, i tres fills (de 35, 22 i 16 anys respectivament) i dues filles (de 29 i 24 anys); els tres fills es declaraven “cotoners”, i “cotoneres” les dues filles. El fill gran, Josep Busquets i Herms, aportava una esposa i set fills i filles d’entre 15 anys i 2 mesos, la més gran dels quals -Francesca Busquets i Canudas- també es declarava “cotonera”. També la més gran de les germanes Busquets i Herms havia estat casada, però havia enviudat: conservava un fill de 6 anys. En total, 16 membres per a una mateixa unitat domèstica, 9 adults majors de 14 anys (i tots “cotoners” o “cotoneres”) i 7 nens i nenes.⁶² (Val a dir que Pere Busquets *disfrassa* força la mitjana dels 8 titulars de més de 6 berguedanes que el 1835-1836 havien complert els 50 anys: si l’ignorem, la mitjana baixa de 5,8 membres per unitat residencial a 4,4 membres).

La relació positiva entre la propietat de màquines de filar berguedanes i el major tamany -en nombre de membres (certament: comptant-los tots iguals)- de la unitat residencial, al Sallent dels primers anys 1830s, jugarà un rol important en l’argument que a propòsit de les cultures laborals filadores plantejaré en les planes següents. Per ara, és obvi que no es tracta d’una constatació ni nova ni singular, sobretot si tenim en compte el que s’ha documentat i escrit sobre altres manufactures tèxtils europees coetànies i també “domiciliàries”.⁶³ D’altra banda, és evident que les estratègies treball-intensives no requerien, imprescindiblement, de nombrosos potencials actius (homes adults, nois, dones i noies...) concentrats en una mateixa unitat domèstica: les xarxes familiars i comunitàries devien compensar en part la disgregació residencial, particularment en una vila de tamany mitjà com Sallent (poc més de 2.500 habitants el 1835-1836) en la qual el creixement cotoner semblava haver-se acumulat en determinats espais urbans i carrers (i en una franja, ben nombrosa, de nissagues vilatanes i immigrades). Però, alhora, és indiscutible que un mínim nombre d’actius potencials dependents d’un mateix pressupost familiar, una certa disponibilitat de treball -dels fills/es, germans/es, parents

⁶¹ Elaboració pròpia a partir del creuament d’AMSA, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834); i Lligall 223/Estadística: “*Padrón General de 1836*” [1835]. Sobre l’ús comparatiu dels conceptes “família senzilla” i “família extensa (i múltiple)”, també a la Catalunya del segle XIX: Enriqueta CAMPS (1995): *La formación del mercado de trabajo...*, ps. 103-111.

⁶² AMSA, Lligall 223/Estadística: “*Padrón General de 1836*” [1835]: Pere Busquets (carrer del Raval de Sant Esteve, 5; casa de Pere Busquets [478]); Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834).

⁶³ Vegeu, a tall d’exemple: Tessie P. LIU (1994): *The Weaver’s Knot...*, particularment les ps. 238 i ss., que inclouen una brillantíssima lectura de les trajectòries familiars i laborals dels fills i les filles d’un contingent de famílies/unitats residencials de teixidors “domiciliaris”.

corresidents...- que no calgués retribuir salarialment, resultava una conveniència estructural per als fabricants cotoners més modestos, per als propietaris d'unes poques berguedanes i telers que havien de jugar, necessàriament, la carta de la barator del factor treball, la carta de l'(*¿auto?*)explotació familiar. És això, em sembla, el que explica que també entre els homes de més edat de cada unitat domèstica que no havien complert els 50 anys, les mitjanes de membres per unitat fossin més elevades entre els que posseïen "màquines" (1833-1834) que entre el conjunt dels que declararen una ocupació tèxtil el 1835-1836, o els que es declararen "*labradores*", o els que esmentaren qualsevol altra ocupació manual. Certament, les diferències entre les mitjanes d'aquests últims tres grans grups -exclosos els propietaris de "màquines"- en les franges d'edat per sota dels 50 anys, resulten mínimes i gens distintives. Potser la presència molt majoritària de treballadors cotoners *assalariats* (és a dir, no propietaris de "màquines") entre els caps "tèxtils" més joves, tingui alguna cosa a veure amb la desaparició d'unes diferències que sí que es detecten en la franja de més edat. Però també he pogut detectar una segona dada que matisa aquest comportament aparentment homogeni: els matrimonis *cotoners* sallentins en què l'esposa no havia complert els 40 anys el 1835-1836 presentaven, aleshores, unes mitjanes natalícies moderadament però sistemàticament més elevades que les dels seus equivalents *pagesos* i *artesans*. He buidat el nombre de fills i filles que convivia amb les mares casades menors de 40 anys segons el Padró (ja que per sota d'aquesta edat de la mare he estimat irrellevant el nombre de casos amb fills o filles que haurien pogut abandonar la llar paterna), després he agrupat les dades en funció de l'edat concreta que declarà la mare i de l'ocupació que declarà el pare. Així, he trobat 19 casos en què l'esposa d'un "cotoner" declarà tenir entre 19 i 24 anys (una mitjana de 21,4 anys entre els 19 casos); 13 casos en què ho declarà l'esposa d'un "teixidor" (22,9 anys de mitjana); 16 casos l'esposa d'un treballador d'altres oficis manuals o *artesà* (21,4 anys de mitjana): la mitjana del nombre de fills/es que convivia amb les 19 mares "*cotoneres*" és de 0,8; la de les 13 mares "*teixidores*", de 1,4 fills/es; la de les 16 mares *artesianes*, de 0,6 fills/es. La mateixa operació per a les mares casades que tenien entre 25 i 29 anys: 1,7 fills/es la mitjana de 20 mares "*cotoneres*"; 1,9 fills/es la mitjana de 12 mares "*teixidores*"; 1,5 fills/es la mitjana de 16 mares *artesianes*; i 1,3 fills/es la mitjana de 15 mares *pageses*. O per a les mares casades que tenien entre 35 i 39 anys: 3,9 fills/es la mitjana de 29 mares "*cotoneres*"; 3,6 fills/es la de 13 mares *artesianes*; 3,1 fills/es la de 28 mares *pageses*. Treballar en el cotó manual, també si es feia al taller o fàbrica d'un altre, incentivava una lògica de reproducció familiar més intensament natalícia; no en va, els teixidors, els cotoners i les filadores per compte d'altri *arrossegaven* ja aleshores els seus propis equips de treball, més o menys nombrosos segons el cas però sempre integrats per actius adolescents o encara més joves.⁶⁴

⁶⁴ Elaboració pròpia a partir del buidatge d'AMSA, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835].

No hi ha dubte, doncs, que la cotoneria sallentina, entrada la dècada dels 1830s, constituïa un exemple ben viu de la mena de manufactura tèxtil que el propagandista Manuel María Gutiérrez reivindicà, amb més interès que convicció, en un dels seus llibels d'aleshores: una cotoneria feta de tallers i contingents de treball "familiars", sovint articulada amb altres estratègies de reproducció material, i força propensa -pel protagonisme d'una tecnologia escassament capital-intensiva- a les ràpides amortitzacions per la via de la intensificació i maximització de l'esforç que podien mobilitzar les unitats domèstiques. Les virtuts "morals" que Gutiérrez apreciava en una manufactura com aquesta, tan ben adaptada -deia- a la "lògica natural" de les jerarquies familiars (homes adults que preparaven i teixien el cotó alhora que governaven el filar de les noies i les feines auxiliars dels més joves), i tan adient per tal que resultessin viables determinats patrimonis pagesos o artesans, legitimaven, no cal dir-ho, les reclamacions aranzelàries i corporatives dels grans fabricants. Entre 1834 i 1837 Manuel María Gutiérrez posà les *bondats* sociològiques de la cotoneria domèstica al servei propagandístic dels fabricants de la Junta de Comerç, dels pioners de la fàbrica mecanitzada i del vapor. És a dir, dels mateixos que ja aleshores, i durant la dècada següent, simbolitzaren la liquidació d'aquella cotoneria i la dels seus fabricants, i sovint no només la simbolitzaren.⁶⁵

Perquè el cas de Sallent també permet refer alguns dels vincles d'autoritat i subordinació que presidiren les relacions entre un estol tan nombrós de fabricants de cotó formalment independents. Les correlacions de força entre titulars de màquines i telers, que probablement s'arrossegaven des de la gènesi de la cotoneria local però que esdevingueren més tenses i traumàtiques d'ençà la segona meitat dels anys 1830s, quan la paràlisi econòmica associada a la guerra civil i la irrupció definitiva de la nova tecnologia mecànica (les noves *mule-jennies* i els primers telers mecànics) s'encavalcaren en una mateixa seqüència. Aleshores la cotoneria sallentina de les berguedanes i els tallers casolans començà a esquerdar-se, una degradació que aniria a més durant els anys 1840s fins a culminar quan la crisi econòmica i política del final de la dècada, una cronologia ja descrita en el cas de Barcelona. Els 90 contribuents per "màquines" cotoneres del 1833-1834 esdevingueren, amb el pas d'una generació escassa, mitja dotzena llarga de companyies titulars del mateix nombre de cotoneries fabrils vilatanes. Companyies i socis que, per diverses vies, ja tutelaven el món dels fabricants més modestos quan la cotoneria domèstica tocava sostre, i que també per diverses vies contribuïren a la desposseïció d'aquests del 1835-1836 en endavant. A Sallent, la desposseïció cotonera i patrimonial de moltes de les famílies amb filatura pròpia el 1833-1834 i la fabricació social del filador de cotó resultaren processos històricament sincrònics, paral·lels però també superposats. Sobre l'abast material i

⁶⁵ Vegeu Manuel María GUTIÉRREZ (1837): *Impugnación de las cinco proposiciones de Pebrer...*, particularment les ps. 152-153; Manuel María GUTIÉRREZ (1834): *Comercio libre o funesta teoría...*; també James THOMSON (1994): *Els orígens de la industrialització...*, ps. 361-364 (i notes 6 i 11).

social d'aquella desposseïció, i sobre la seva probable repercussió en l'atmosfera comunitària que envoltà el naixement de la nova fàbrica i del filador fabril, ens proporcionen algunes pistes les fonts notarials bagenques, en la línia -encara que més precisa- del que ho fan els arxius del Tribunal de Comerç a propòsit de la reconversió de la filatura barcelonina.

6.3.3. Reprenent un exercici que Àngels Solà ha dut a terme amb les fonts notarials sallentines dels anys 1830s, jo he consultat tots els inventaris *postmortem* que Joan Lluís Cerarols -l'únic notari establert a Sallent entre 1841 i 1865- escripturà entre els anys 1841 i 1850. Alhora, i de manera menys sistemàtica, també he consultat les escriptures contractuals del mateix període que, en ser indexades, foren anotades amb alguna mena de referència a companyies o fabricants de cotó.⁶⁶ Els resultats del buidatge tenen un prudent valor quantitatiu i un indiscutible valor qualitatiu. Així, per exemple, només en els protocols sallentins de l'any 1843 -quan la sortida de la crisi bèl·lica coincidia amb l'arrencada de les cotoneries mecanitzades més tardanes- he trobat 6 casos de cotoners amb berguedanes de propietat aleshores pressionats pels deutes amb creditors majoritàriament vinculats amb les emergents companyies cotoneres. L'abril de 1843 Ramon Farrés, "Fabricant de Cotó de la Vila de Sallent", vengué a títol de carta de gràcia "a redimir y quitar dins lo termini dels cinch anys pròxims vinents" (és a dir: hipotecà contra la concessió de crèdit) "tota la botiga y primer pis junt ab las demás pessas a ditas cosas contiguas de la Casa que tinch en lo carrer Nou del Cos de la present Vila"; els "compradors" o creditors eren cinc socis encapçalats per Jaume Xipell i Coll, tots "components de la Societat que corre baix lo nom de Bernat Casajoana y Compañia", a la qual el tal Farrés devia més de 238 lliures catalanes "per los treballs de cardarme cotó en la sua fàbrica que tenen y posseheixen en la Plasseta de Sant Bernat de esta dita Vila". Deu anys abans, el 1833-1834, un únic Ramon Farrés havia pagat fiscalment per la titularitat de 4 màquines de filar berguedanes (i dels telers manuals que les acompanyessin). Per les mateixes dates, la primavera del 1843, altres "fabricants de cotó" sallentins acudiren a la notaria de Cerarols amb el mateix propòsit i la mateixa contrapart: Francesc Clotet devia a Jaume Xipell i companyia 550 lliures "per cardar-li cotó", i renegocià el crèdit en forma de censal al 3% de pensió anual; Francesca [Castany] Monsech i el seu fill Bonaventura, vídua i fill del fabricant Bernat Castany, es feren càrrec de les més de 96 lliures que aquell havia deixat a deure als mateixos Xipell i companyia, també "per cardar-li cotó", obligant-se a saldar-les en tres anys contra la garantia de "tots nostres béns"; o el ja esmentat Magí Busquets, que aleshores devia més de 162 lliures a la mateixa societat per cotó cardat, i hipotecà la seva casa del carrer de Sant Esteve per avalar un debitori a vuit anys. Un únic Francesc Clotet havia contribuït pel valor de 3

⁶⁶ La recerca d'Àngels Solà: Àngels SOLÀ PARERA (1997): "Màquines tèxtils i lexicografia...", ps. 178-179. La sèrie de protocols sallentins de Joan Lluís Cerarols (1841-1865): AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent).

“màquines” berguedanes el 1833-1834; també per 3 berguedanes havia pagat aleshores un Bernat Castany; Magí Busquets, com ja he dit, havia declarat feia una dècada 4 “màquines” també manuals. Situacions semblants d’endeutament i dependència estructural es desprenen dels inventaris *postmortem* que també el 1843 sol·licitaren els testamentaris de Salvador Vilarnau, “pagès de Sallent”, i de Ramon Serra i Llobet, “fabricant de cotó de la pròpia Vila”. Salvador Vilarnau havia deixat en la botiga de la seva casa del carrer del Cos “dos màquines de cent y vint puas, dos talers, dos torns y una màquina de fer moll”, a més d’un patrimoni immoble que justificava la seva condició de “pagès” o, més apropiadament, de rabassaire (dues parcel·les de vinya a rabassa morta a canvi de la quarta part de fruits). Però alhora havia deixat una llista eterna de creditors: a Anton Casajona, “de cotó deixat”, li devia 42 lliures i 16 sous; al mateix Anton Casajoana, “de diners que prestà graciosament a dit Salvador”, 240 lliures; a Valentí Soldevila i Martí, “de cotó deixat”, 60 lliures; “al mateix Soldevila”, “de diners que li deixà graciosament”, 200 lliures; a Tomàs Viladomiu i Companyia, “de cardar cotó”, 164 lliures... L’inventari *postmortem* de Ramon Serra i Llobet il·lustra el mateix problema des de la perspectiva oposada: el 1843 Serra i Llobet era un dels socis de la ja esmentada fàbrica de Serra, Claret, Casas i Companyia, localitzada en l’anomenat *Fuerte Pío* de Sallent, i per tant un dels titulars de “la quantitat de quatre mil y pico de lliuras moneda Barcelonesa” que “varios subjectes que cardaren cotó en las màquines de cardar de la mateixa Societat” tenien pendents de pagar.⁶⁷

Sembla clar doncs que l’endeutament dels fabricants-filadors-teixidors domèstics respecte de les companyies cotoneres era un vincle estructural, que organitzà la manufactura vilatana durant el primer terç llarg del segle XIX. Probablement els deutes “per cotó cardat” no eren més que una expressió de la lògica circular que atorgava a les companyies el control de les fases més capital-intensives i estratègiques del primer circuit cotoner, fossin el proveïment del cotó cardat per a ser filat (que devia incloure la compra del cotó en floca) o la comercialització del fil o del teixit en cru. Dit d’una altra manera: la majoria dels cotoners domèstics, dels titulars sallentins de berguedanes i telers manuals, devien filar i teixir amb el crèdit encobert de les companyies, amb el pagament diferit dels proveïments contra la garantia de la pròpia producció, així sotmesa a la vigilància oligopòlica d’uns pocs compradors-creditors. I, és clar, quan les companyies

⁶⁷ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1843/fols. 109-110 (venda a carta de gràcia de Ramon Farrés a Jaume Xipell i companyia (04-04-1843)); 1843/fols. 111-113 (creació de censal de Francesc Clotet a Jaume Xipell i companyia (05-04-1843)); 1843/fols. 113-114 (debitori de Francesca i Bonaventura Castany a Jaume Xipell i companyia (05-04-1843)); 1843/fols. 110-111 (debitori de Magí Busquets a Jaume Xipell i companyia (05-04-1843)); 1843/fols. 189-190 (inventari *postmortem* dels béns de Salvador Vilarnau (02-06-1843)); 1844/fols. 258-259 (inventari *postmortem* dels béns de Ramon Serra i Llobet (22-08-1844)). La possessió de berguedanes el 1833-1834: AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comerç en lo any 1833...” (1833-1834).

sallentines apostaren definitivament per invertir també en la filatura i el tissatge, en la compra de *mule-jennies* hidràuliques i de telers mecànics, durant la llarga dècada dels 1830s i sobretot en acabar la guerra civil, la posició dels fabricants més o menys domiciliaris, dels venedors de fil i/o teixit que cancel·laven deute, esdevingué encara més fràgil i vulnerable. El terreny que trepitjaven començà a enfonsar-se, avui en forma de degradació “cotonera”, demà de desposseïció patrimonial i social. Dels 5 “fabricants de cotó” endeutats notarialment el 1843 (Farrés, Clotet, Castany, Busquets i Vilarnau), 3 els he localitzat amb el mateix nom i cognom en la part “comercial i industrial” de la contribució extraordinària de guerra del 1841, tots tres (Clotet, Castany i Vilarnau) entre els contribuents més modestos. També hi he localitzat 2 altres cotoners manuals que a finals dels anys 1830s heretaren més obligacions que capital cotoner: Sebastià Canudas, a qui el seu germà Josep deixà el 1836 “una màquina de cent y deu puas ab son torn usada”, un parell de rabasses “enterament perdudas” i una bona nòmina de creditors; i Esteve Claret i Casajoana, també contribuent molt modest el 1841, qui heretà del seu pare Bonaventura, el 1837, “tres màquines de filar cotó de cent y vint puas, dos talers usats y tres torns de fer metge”, ahora que una casa a la vila, dues peces de terra i “varios deutes plens reconeguts per lo difunt”.⁶⁸ Doncs bé: d'aquests 7 casos, d'aquests 7 fabricants amb capital-maquinària però també deutes a principis dels 1840s, només 1 (Esteve Claret) es presta a ser relacionat amb algun dels 32 noms que la Junta de Fàbriques atribuï a la cotoneria sallentina l'any 1850. Precisament l'Esteve Claret i Casajoana l'inventari *postmortem* del qual especificà, el 1851, que “[les] fustas de màquines Bergadanas per a filar y de talers per a teixir cotó” de la seva botiga del carrer del Cós resultaven “cuasi tot inútil”. Dels altres 6 “fabricants” -o de les seves nissagues- no se'n conservaria cap rastre en la discutible nòmina de fabricants sallentins que la Junta de Fàbriques inclogué en la seva Estadística de 1850.⁶⁹ D'alguns, fins i tot, n'he pogut documentar i datar la desposseïció cotonera mitjançant les escriptures notarials: de Bernat Castany i del seu fill i hereu Bonaventura Castany i Monsech, “fabricants de cotó” el 1843 i estricte “teixidor de cotó” el tal Bonaventura l'any 1848, quan l'inventari que es féu dels béns paternals no detectà ni eines tèxtils ni propietats immobles (excepte la casa del carrer Sant Esteve); o el cas ja detallat de Magí Busquets, qui si el 1843 pactà un debitori a vuit anys amb Jaume

⁶⁸ La contribució extraordinària (1841): AMSa, Lligall 784/Documents Antics: “*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*” (11-01-1841); Francesc Clotet contribuï amb 77 rals, Bernat Castany també amb 77 rals, Salvador Vilarnau amb 192,5 rals, Sebastià Canudas amb 154 rals i Esteve Claret amb 19,24 rals, és a dir, tots en la franja més modesta dels contribuents que amb seguretat eren fabricants de filats i teixits de cotó. Els inventaris de Canudas i de Claret: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1836/fols. 86-89 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Canudas (18-06-1836)); 1837/fols. 25-26 (inventari *postmortem* dels béns de Bonaventura Claret (14-01-1837)).

⁶⁹ AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850. AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1851/fols. 319-320 (inventari *postmortem* dels béns d'Esteve Claret i Casajoana (10-09-1851)).

Xipell i els altres socis de Bernat Casajoana i Companyia, el 1848 ja no disposava d'altre patrimoni per empenyorar que la vivenda, desaparegudes les 4 berguedanes de feia una dècada llarga i abocat el fill Magí Busquets i Alsina a la condició de "filador de cotó" (*mecànic* i per compte d'altri, es sobreentén).⁷⁰

Òbviament, l'endeutament estructural no comprometia només el patrimoni específicament cotoner. Amenaçava tot el ventall patrimonial i material de les nissagues cotoneres formalment autònomes però en la pràctica molt dependents d'uns pocs clients i/o proveïdors, de més o menys envergadura. Un dels inventaris notariais il·lustra massa bé les potencials conseqüències d'aquest procés de control i desposseïció com per no citar-lo aquí. El juny de 1845 el notari Cerarols escripturà l'inventari *postmortem* dels béns de Josep Calmet i Soldevila, "Pagès del lloch de Santa Maria de Balsareny". A petició de la vídua es regirà la vivenda de Balsareny, on entre d'altres es trobaren "dos màquines Bergadanas de cent y vint puas per a filar cotó, ab dos aspis y dos torns, tot usat". També s'anotaren les propietats immobles, que amb seguretat pesaven -o havien pesat- més en el pressupost familiar que no pas les dues berguedanes, però que tampoc suggerien una pagesia gaire reposada: Calmet i Soldevila posseïa al morir "una pessa de terra plantada de vinya" (tres quarteres), dues peces "de terra campa" (dues quarteres), una vinya a rabassa morta i una altra peça de terra, "part campa y part vinya", "venguda al quitar a Joseph Serradell per preu de 150 lliuras". Però aquesta última no era l'única propietat hipotecada: Calmet i Soldevila, també a Balsareny, tenia un hort "en lo cual hi ha plantat un noguer y de las nous que produheix deu donarne y pagar la mitat als hereus de Anton Sastre, fabricant de cotó que fou de la Vila de Sallent, fins a haberlos pagat certa quantitat que dit Anton Sastre acreditaba de dit Joseph Calmet a cumpliment de major partida que est li estava debent, y tenia assegurada sobre dit hort". Entre els contribuents sallentins del 1833-1834 hi havia hagut un únic Anton Sastre, fabricant manual de cotó encara que no dels més modestos (havia pagat per 6 berguedanes) però també escadusser "comerciant" de fruits i cotó (havia pagat menys de 3 rals per "verema" i 6 rals per "cotó", partides gens freqüents entre els contribuents per berguedanes). Sembla més que probable que aquest Anton Sastre "cotoner" i "comerciant" fóra el mateix Anton Sastre que Albert Benet ha localitzat com un dels socis fundadors de Serra, Claret i Casas i Companyia, societat fabril que precisament engegava entrada la dècada dels 1830s i que el 1841 s'havia situat entre els vuit principals contribuents per comerç i indústria de la vila. És a dir: Josep Calmet devia filar cotó -manualment- a l'ombra creditícia i clientelar d'Anton Sastre, primer del "comerciant" subministrador de cotó i comprador de fil i després, potser, del "soci industrial" amb participació en fases productives ja mecanitzades (com ara la carda o el tissatge). Però Serra, Claret i Casas i Companyia també apostà amb força, quan la

⁷⁰ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1848/fols. 141-142 (inventari *postmortem* dels béns de Bernat Castany (12-04-1848)); 1848/fols. 60-63 (venda a carta de gràcia feta per Magí Busquets i Claret i Magí Busquets i Alsina a Josep Pons (17-02-1848)).

sortida de la crisi carlina, per la filatura de *mule-jennies* mogudes per aigua, com acredita l'inventari *postmortem* del soci Ramon Serra i Llobet (1844). En aquest context, els avantatges *filadors* del "pagès" Josep Calmet i Soldevila s'esvaïren completament, persistint les obligacions financeres acumulades mentre havia fabricat fil de cotó (obligacions de ben segur agreujades pels anys de guerra). El seu modest patrimoni agrari en va rebre les conseqüències. El seu modest patrimoni agrari..., i potser també la seva nissaga: el cognom Calmet és un dels que integren la nòmina de filadors de fàbrica sallentins de l'any 1854, un cognom que reveladorament no porta cap dels 2.546 empadronats i empadronades al Sallent de 1835-1836.⁷¹

Si la mitja dotzena llarga de casos notariais del període 1841-1845 exemplifiquen la mena de problemes que l'arrencada de les filatures mecanitzades i la guerra carlina comportaren per a la continuïtat dels tallers manuals i dels fabricants domèstics o paradomèstics, una altra mitja dotzena de casos, trobats en els protocols dels anys 1846-1850, confirmen que la conjuntura de crisi econòmica i revolta Matinera dels últims anys 1840s resultà el tret de gràcia per a la cotoneria no-fabril sallentina. Casos com el de Josep Riera i Illa, qui el 1833-1834 ja havia pagat per la titularitat de berguedanes i el 1841-1842 havia contribuït, pel seu taller de filats i teixits del carrer del Cos, amb una quota industrial significativa entre les més modestes (154 rals). L'anada al notari de Riera i Illa l'any 1850 demostrà que la sort de Josep Calmet i Soldevila no havia estat un antecedent insòlit ni singular: aleshores Josep Riera, qui es declarà "Pagès, antes Fabricant de Cotó y Fargayre d'Aram", escripturà un debitori, valor 176 lliures i 16 sous a pagar durant el proper any i mig, a favor de Serra, Claret i Casas i Companyia, a qui devia tal quantitat "procedent dels treballs de cardar cotó a son favor en la fàbrica de dita Societat". Riera i Illa, però, ja no filava ni teixia el 1850; això, si fem cas del temps pretèrit que ell mateix assignà a la seva condició de fabricant de cotó i també de la ignorància en què el tingué la sempre generosa -a l'hora de comptar fabricants- Junta de Fàbriques. També si fem cas de la garantia amb què Riera avalà el debitori: "...per cual compliment obliga y especialmente hipoteca tota aquella pessa de terra plantada de vinya de tinguda de tres cuarteras de sembradura

⁷¹ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1845/fols. 202-204 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Calmet i Soldevila (17-06-1845)). Sobre Anton Sastre: AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833..." (1833-1834); Albert BENET CLARÀ (1988): "Sallent", p. 260. La filatura de Serra, Claret i Casas i Companyia, a principis dels 1840s: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1844/fols. 258-259 (inventari *postmortem* dels béns de Ramon Serra i Llobet (22-08-1844): "...la filatura, deduït lo que dita Societat estava debent, acredita la mateixa Societat de varios subjectes la quantitat de 10.662 lliuras y 15 sous" (a més de les 4.000 lliures llargues "de varios subjectes que cardaren cotó en las màquines de la mateixa Societat")); AMSa, Lligall 784/Documents Antics: "Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos..." (11-01-1841). Antoni Calmet, filador fabril el 1854, i l'absència del cognom al Sallent dels anys 1830s: *El Constitucional*, 13-08-1854 (1854/23), p. 3 ["Remitido"]; AMSa, Lligall 223/Estadística: "Padrón General de 1836" [1835].

de blat que per títol de establiment perpetuo, y a la prestació de la quarta part de fruits, té y poseheix en lo Terme de dita present Vila y partida anomenada lo Rial del Parayre, de pertinencias del Mas Ylla Subirana propi de D. Francesc Riera y Trabal”.⁷² Altres testimonis notariais del trienni 1848-1850 confirmen la impressió que es desprèn del cas Riera i Illa: Pere Busquets i Herms -el segon dels fills del ja esmentat Pere Busquets- qui el 1848, “Majordom de una fàbrica de filats de dita Vila [de Sallent]” i ja no “cotoner” del taller familiar com ho havia estat en els anys 1830s, procurava redimir una venda immoble a carta de gràcia feta el 1846 a favor del “Traginer y Hasendat” Jacint Xipell i Coll; Josep Guitart, “teixidor de cotó” amb una extensa nòmina de creditors a satisfer segons el seu inventari *postmortem* (1850), creditors vinculats amb el món de les companyies cotoneres (Valentí Casajoana, el manresà Josep Pons i Enrich, Antoni Gonfaus...); o el cas ja citat d’Esteve Claret i Casajoana, que tot i ser a l’estadística sallentina de la Junta de Fàbriques (1850) deixà al seu hereu Maurici Claret i Valls, l’any 1851, poca cosa més que les “fustas de màquines Bergadanas y de talers... cuasi tot inútil”: un petit hort de regadiu i una “pessa de terra de vinya vella casi herma” afectats per quatre censals amb pagaments pendents.⁷³ Ben poques escriptures notariais poden resultar més emblemàtiques de la transformació social que aleshores experimentava la manufactura tèxtil sallentina que la que Cerarols signà el juliol de 1846: tres representants “de la Trentasisena del Ofici de Parayres de la Vila de Santa Maria de Sallent”, comprovades les angúnies econòmiques de la venerable corporació, establien en emfiteusi, a favor de l’hisendat local Jacint Xipell i Coll, l’immoble que l’ofici posseïa des de feia segles al centre de la vila, el principal actiu llegat per uns temps més propicis. La “Trenta-sisena” de Sallent devia el nom al Consell Comunal de 36 prohoms establert a la vila tardomedieval, però durant els segles XVII i XVIII havia coincidit aclaparadorament amb el govern del gremi local de paraires de llana així com amb la seva comfraria de Sant Esteve. La “Trenta-sisena” o gremi de paraires inicià el segle XIX ferit

⁷² AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1850/fols. 438-439 (debitori de Josep Riera i Illa a favor de Serra, Claret i Casas i Companyia (12-11-1850)). També: AMSa, Càpsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): “Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833...” (1833-1834) (Riera i Illa pagava per 1 berguedana); Lligall 784/ Documents Antics: “*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*” (11-01-1841); i AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

⁷³ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1848/fols. 197-198 (carta de pagament de Jacint Xipell i Coll a Pere Busquets i Herms (05-06-1848)); 1850/ fol. 312 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Guitart); 1851/fols. 319-320 (inventari *postmortem* dels béns d’Esteve Claret i Casajoana (10-09-1851)). Sobre la nissaga Busquets i Herms: vegeu la nota 62 d’aquest mateix Capítol; Pere Busquets i Herms havia declarat tenir 22 anys i ser “cotoner” quan el Padró de 1835-1836. Segons la Junta de Fàbriques, Esteve Claret feia córrer, el 1850, 480 fusos de berguedana (és a dir, 4 màquines de filar) i 2 telers senzills; si fa no fa, l’arsenal cotoner que Bonaventura Claret havia llegat al seu fill Esteve Claret i Casajoana (1837), i probablement també l’arsenal que s’amagava darrere les “fustas de màquines Bergadanas...” que Esteve Claret i Casajoana deixaria al seu fill Maurici Claret i Valls (1851).

de mort per la voracitat del cotó, fins al punt que l'any 1817 nombrosos integrants de la "bossa tercera" o més baixa foren promocionats als braços superiors, tantes eren les baixes i desercions. En realitat els promocionats acabarien majoritàriament -si és que ja no hi eren- en les files de la cotoneria domèstica més humil, homes com l'esmentat Josep Riera i Illa, o Valeri Muntanyola, titular de 3 berguedanes el 1833-1834, modestíssim contribuent per filatura i tissatge de cotó el 1841-1842 (77 rals) i definitivament desaparegut -ell i el seu llinatge- del paisatge *empresarial* sallentí el 1850. Valeri Muntanyola signà, en nom del que quedava de la moribunda corporació, el contracte d'establiment *concedit* a Xipell i Coll l'estiu del 1846.⁷⁴

Completen la segona mitja dotzena de casos notarials, els exemples que obrien aquesta secció, és a dir, la venda a carta de gràcia feta per Magí Busquets i Claret i el seu fill i "filador de cotó" Magí Busquets i Alsina el febrer de 1848, i l'inventari *postmortem* dels béns de l'empobrit fabricant de cotó Manuel Padrós (desembre de 1848). A Magí Busquets i Claret ja l'hem vist en problemes el 1843, i fa la impressió que la crisi general de 1847-1849 li resultà, com a tants altres, infranquejable: el fill i hereu ja es declarava "filador de cotó" i ambdós, pare i fill, no devien disposar de gaires alternatives patrimonials si resolgueren temporalment les seves obligacions acudint a l'"empenyorament" de la meitat de la vivenda en la qual residien. Mentrestant, Manuel Padrós, qui havia tret el cap al davant dels fabricants manuals el 1833-1834 i el 1841-1842, moria deixant "dos talers y una màquina de filar dolent", tres peces de terra i, molt probablement, un fill segon -Marià- treballant a les *mule-jennies* d'alguna de les noves fàbriques. L'únic Padrós que la Junta de Fàbriques censà a Sallent el 1850, Pere (com el fill primogènit de Manuel i germà gran de Marià), tot just sí disposava de 240 fusos de berguedana i 4 telers senzills, més o menys el que Manuel havia deixat -més "dolent" que bo- el 1848.⁷⁵ Magí Busquets i Manuel Padrós no transitaren pas sols cap a la desposseïció cotonera: la seva extinció -i la del seu llinatge- en tant que fabricants *independents* fou també la d'altres cotoners sallentins amb capital-maquinària de propietat, homes per als quals la dècada dels 1840s reservà una barreja d'angúnies materials i socials i de greuges polítics. Alhora, tampoc les trajectòries dels seus fills no primogènits, les reconversions dels joves "cotoners" o

⁷⁴ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1846/fols. 165-167 (Valeri Muntanyola i altres: establiment a Jacint Xipell i Coll (17-07-1846)). Sobre la Trenta-sisena de Sallent es poden consultar, amb prudència: *La Trenta-sisena* (1997), ps. 53-54 (d'on trec les informacions i els noms citats); Fortià SOLÀ (1920): *Història de Sallent*, ps. 168-186. La trajectòria cotonera de Valeri Muntanyola: AMSa, Capsa 1.493/Contribució industrial (1833-1930): "Individus concurrents al Pago del Subsidi de Comers en lo any 1833..." (1833-1834); Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (carrer del Raval de Sant Esteve, 13; casa de Valeri Muntanyola [490]); Lligall 784/Documents Antics: "*Repartimiento de la cantidad de 30.961 reales 3 m. Que deben satisfacer los sujetos...*" (11-01-1841); i AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

⁷⁵ AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1848/fols. 60-63 (venda a carta de gràcia feta per Magí Busquets i Claret i Magí Busquets i Alsina a Josep Pons (17-02-1848)); 1848/fols. 390-392 (inventari *postmortem* dels béns de Manuel Padrós (20-12-1848)); AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.

“teixidors” que devien treballar sota la supervisió domèstica del pare (el 1835-1836 i encara més endavant) en filadors fabrils obligats amb una altra mena d'autoritat, resultaren històries singulars. Almenys a Sallent: nombrosos indicis suggereixen que no foren pocs els fills i familiars d'homes que havien tributat per berguedanes (1833-1834) els que acompanyaren Magí Busquets i Alsina i Marià Padrós i Illa en el seu traspàs des del taller parafamiliar vers la fàbrica mecanitzada. Un traspàs que no ho fou només de persones.

6.3.4. La nòmina de “*hiladores de algodón de Sallent*” que el 1854 signà al peu de la “*contestación...*” publicada per *El Constitucional* inclou els noms i primers cognoms de 103 homes i 8 dones. 67 d'aquests 103 noms masculins tenen un igual (o més d'un), ¡nom i cognom!, en el Padró de Veïns elaborat a Sallent el 1835-1836. És a dir, sembla altament probable que molts dels filadors fabrils que signaren el 1854 ja visquessin a Sallent divuit anys enrere. L'argument pressuposa que els filadors del 54, si nascuts a Sallent, tenien aleshores 18 anys o més, de manera que cap hauria nascut després de l'elaboració del Padró dels anys 1830s; les informacions generals que he presentat sobre les tasques laborals i els cicles formatius dels primers filadors mecànics catalans avalen les mínimes probabilitats que un menor de 18 anys governés una *mule-jenny*. També per raons d'exigència laboral (i de cronologia cotonera) he considerat molt improbable que un home major de 55 anys governés *mule-jennies*, raó per la qual he descartat tots aquells homònims de filadors del 54 que en el Padró del 35-36 havien declarat tenir 38 anys o més. Aplicats aquests criteris, he pogut *identificar* 59 dels filadors de la llista publicada el 1854 entre els empadronats sallentins del 1835-1836, identifications que impliquen una certa dosi d'hipòtesi i de les quals ja he descomptat 8 casos en què a un filador del 54 li corresponien més de dos homònims o candidats potencials entre els homes i nois del Padró. La “dosi d'hipòtesi” té a veure, òbviament, amb el factor immigració: l'existència en el Padró d'un únic homònim d'un o altre filador del 54 no elimina la possibilitat que aquest últim fos en realitat un immigrant arribat a Sallent després del 1836, homònim del filador i de l'empadronat, una contrahipòtesi no sempre versemblant però que cal anotar. De fet he comptat 16 casos de filadors del 54 el cognom dels quals era del tot indèdit entre els empadronats sallentins del 35-36, senyal que procedien de llinatges familiars arribats a la vila després de la confecció del Padró. Però, vista la cronologia poc precisa del creixement demogràfic sallentí (dels 2.546 habitants del 1835-1836 als 4.909 del 1860: un creixement que sembla que es concentrà en els 1850s) i l'extensa presència al Sallent cotoner de 1835-1836 de molts dels cognoms *filadors* de 1854, he optat per considerar gens probable que la majoria de filadors localitzats en el Padró poguessin comptar amb immigrants homònims arribats després

de 1836. Els resultats d'aquest exercici de creuament de fonts (també de la contribució per comerç i indústria de 1833-1834) els he resumit en la Taula 6.5. i en l'Apèndix 6.1.⁷⁶

[Vegeu a continuació la Taula 6.5.]

[Vegeu al final l'Apèndix 6.1.]

Les informacions compilades en la Taula 6.5. i en l'Apèndix 6.1. demostren que la cotoneria domèstica sallentina dels anys 1830s i primers 1840s jugà un rol més que significatiu en la formació del primer contingent vilatà de filadors de fàbrica. És a dir: una proporció gens menor dels homes que governaven màquines *mule-jennies* el 1854 havien fet el seu aprenentatge cotoner en els tallers de les berguedanes i els telers manuals, tallers que -molt reveladorament- sovint havien estat propietat dels pares o d'altres familiars directes d'aquells. Dels 59 filadors de la nòmina de 1854 que he identificat amb prou certesa en el Padró de 1835-1836, 29 residien, quan aquesta última data, en unitats domèstiques encapçalades per "cotoners" (23 casos), "teixidors" (5) o "fabricants" (1). També com mostra la Taula 6.5., els altres 30 casos es repartien entre 15 fills de "*labradores*" o "bracers" el 1835-1836, 8 d'artesans o altres treballadors manuals, i 7 casos en què el futur filador ja era el cap de la unitat domèstica quan el Padró (o bé era fill de vídua i no residia amb cap ascendent masculí). Però, a més, alguns d'aquests futurs filadors fills de pagesos o d'altres treballadors aparentment no vinculats amb el cotó amb seguretat coneixien la cotoneria manual dels anys 1830s, i no sempre des d'una posició d'absoluta subordinació a "fabricants" aliens: els germans Valentí, Tomàs i Jaume Bosch (i Trullàs), de 10, 4 i 2 anys el 1835-1836 (els únics que aleshores figuraven amb aquests noms *filadors* en el Padró), eren els fills d'un tal Francesc Bosch, "traginer" segons el Padró, al seu torn l'únic empadronat que compartia nom i cognom amb el Francesc Bosch que el 1833-1834 havia contribuït per la propietat de 1 màquina berguedana. O el cas de Melcior Col(r)ominas (i Escaiola), filador el 1854 i "cotoner" de 18 anys el 1835-1836, el fill del "sastre" Isidre Corominas que alhora era l'únic candidat del Padró a poder ser l'Isidre Corominas que el 1833-1834 havia pagat per la propietat de 5 berguedanes. O els germans Antoni i Climent Torroella (i Farrés), els fills d'un Josep Torroella "*labrador*" el 1835-1836 que constituïa l'única opció per associar-hi un contribuent homònim per 2 berguedanes (1833-1834). Aquesta mena de constatacions, que eixamplen els antecedents cotoners dels filadors del 1854, també ens posen sobre la pista de la influència decisiva que les decadents cotoneries familiars o parafamiliars exerciren en les primeres experiències laborals i percepcions culturals dels futurs filadors. El segon apartat de la Taula 6.5. informa de quants pares o caps domèstics

⁷⁶ Aquests i altres detalls sobre la identificació d'una mateixa persona en les distintes fonts els presento també en l'Apèndix 6.1.. El creixement de la població sallentina entre 1835-1836 i 1861, i les arribades dels anys 1850s: *El Principat de Catalunya al "Diccionario..."* (1985), vol. I, p. 434 [article "Cellent"] (segons el *Diccionario* de Pascual Madoz, entrada la dècada dels 1840s Sallent encara tenia 2.564 habitants); *Censo de la población de España... de 1860* (1863), ps. 88-89.

TAULA 6.5.:
ORÍGENS SOCIO-LABORALS DELS FILADORS QUE TREBALLAVEN A LES FÀBRQUES DE SALLENT EL 1854:
OCUPACIÓ DEL PARE O CAP DOMÈSTIC I DEL GERMA GRAN (1835-1836) I CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL (1833-1834)

	Ocupació (el 1835-1836) del pare o cap domèstic del futur filador de fàbrica					Totals	
	"Cotoner"	"Teixidor"	"Fabricant"	"Labrador" "/"Bracer"	Ofici manual trad (el pare...)		No consta (el pare...)
1. Tots els filadors (1854) identificats el 1835-1836	23	5	1	15	8	7	59 el 57,3% dels filadors (1854)
2. Pares o caps dom. que el 1833-34 havien contribuït... (segons la seva ocupació) * ...per "màquines" (cotó) * (havien pagat menys de 10 rals) (havien pagat més de 10 rals) ...per "botiga", "negoci" ...	12 (9) (3)	2 (2) (0)	1 (1) (0)	4 (4) (0)	4 (4) (0)	1 (1) (0)	23 (20) (3) 3
3. Ocupació del germà gran que el 1835-1836 residia amb el futur filador (segons l'ocupació del pare) cotoner/teixidor/fabricant "labrador"/"bracer" ofici manual tradicional no consta (l'ocupació o el germà gran)	11	1	1	7	1	1	21
	12	4		8	3	7	4 34
							59

* Inclou dos casos en què la contribució industrial no fou per "màquines" sinó per "despeses de cotó".

FONTS: Vegeu l'Apèndix 6.1..

dels 59 futurs filadors coincidien amb contribuents per “indústria” i “comerç” (1833-1834), fins al punt que amb molta probabilitat devia tractar-se de la mateixa persona. Dels 59 casos, 26 corresponen a fills o coresidents de contribuents per indústria i comerç el 1833-1834, per bé que el nombre de contribuents implicats és un xic menor (almenys he detectat tres grups de germans, cadascun amb el *seu* contribuent). D’aquests 26 casos, 23 ho són de familiars o coresidents de contribuents per “màquines” (de cotó), i molt majoritàriament de contribuents per la possessió de menys de 7 berguedanes o una quota inferior a 10 rals (20 dels 23 casos). És a dir que, a la manera dels casos ja ressenyats, foren els titulars de berguedanes més modestos els que proporcionaren treball familiar i cotoner a les noves filatures de *mule-jennies*, mentre ells i els seus llinatges s’extingien com a fabricants domèstics de fil i teixit. Els exemples es poden consultar en l’Apèndix 6.1.: Sebastià Muntanya, “*labrador*” segons el Padró (1835-1836) i propietari de 3 berguedanes segons la contribució (1833-1834), però també avi de Ramon Vilaseca i Muntanya, “teixidor” de 16 anys el 1835-1836 i filador de 34 el 1854; Maurici Picornell, pretensions “fabricant de cotó” el 1835-1836 -vistes les 2 berguedanes que havia declarat dos anys abans- i també avi de Joan Picornell i Corominas, “cotoner” de 9 anys segons el Padró i amb seguretat filador de 27 anys el 1854; Josep Escaiola, “cotoner” que havia pagat per 4 berguedanes i pare del jove Joan Escaiola i Esteva, únic homònim d’un dels filadors del 54...⁷⁷

Ens movem doncs en la hipòtesi que més d’un terç dels filadors identificats retrospectivament (23 de 59) havien conegut de primera mà el treball cotoner sota l’autoritat directe i única d’un *fabricant-familiar*, una experiència no inevitablement exempta de pressió i esforç tutelat però que alhora podia alimentar un cert imaginari laboral i social, un imaginari en el qual conceptes com la “intel·ligència” i la “força” del factor treball podien evocar una tupida xarxa de significats. Per ara, només fer notar que altres evidències confirmen aquesta imatge, en el sentit que també els filadors dels quals no he localitzat antecedents associats amb la possessió de màquines cotoneres semblaven, en bona mesura, haver conegut aquell mateix món. Dels 59 filadors trobats en el Padró, 25 hi declararen ja aleshores una ocupació: 14 s’anomenaren “cotoners”, 10 “teixidors” i 1 “fuster”. Alhora, els 59 eren, si fem cas del Padró, un col·lectiu notablement jove el 1854, de manera que molts havien estat nens o adolescents durant els anys 1830s, amb el que això connotava de potencialitats laborals en una vila farcida de berguedanes i telers manuals (dels 59, 33 tindrien el 1854 entre 20 i 29 anys, 18 entre 30 i 39 anys i 8 entre 40 i 49 anys). Finalment, i com es pot comprovar en la Taula 6.5., aquells filadors que abans de ser-ho havien coresidit també amb germans més grans, havien format part molt majoritàriament de grups familiars cotoners, en la mesura que aquesta havia estat l’activitat de tots els germans solters sense distinció, una constatació que cal circumscriure als

⁷⁷ Tots els exemples citats s’exposen amb més detall en l’Apèndix 6.1. (així com les fonts que m’han permès documentar-los).

anys de creixença però que alhora il·lumina la centralitat dels vincles familiars en l'organització informal del treball cotoner, ja abans de la implantació de la fàbrica mecanitzada i masculinitzada. Al respecte també té algun interès el comportament diferenciat que s'observa entre els germans fills de "labradors" i els que ho eren de treballadors dels oficis tradicionals: mentre que entre els primers, els 7 germans grans detectats i amb ocupació el 1835-1836 (encara adolescents) es declararen tots "cotoners" o "teixidors", entre els segons, 4 dels 5 germans grans declararen una ocupació manual que coincidia amb la del pare (un espadenyer, un baster i un forner comptat dues vegades ja que era el germà gran de dos futurs filadors). És a dir: només l'ofici -i encara selectivament: per al primogènit- passava al davant del cotó quan d'aprofitar els actius més joves del grup familiar treballador es tractava. No obstant o precisament per això, alguns fills segons, tercers... de pares *artesans*, trobaren en les *mule-jennies* sallentines la continuació laboral del seu probable esforç cotoner dels anys més joves.⁷⁸

Un últim bloc de dades, que no té a veure amb els 59 filadors que he identificat en el Padró de Veïns de Sallent, fa encara més robusta la hipòtesi de la continuïtat entre la cotoneria domèstica i la fabril, i en particular entre alguns dels fills dels cotoners amb berguedanes i els filadors assalariats que governaren les primeres *mule-jennies*. Per bé que en 16 casos de filadors sallentins (1854) no he trobat cap rastre del seu cognom en el Padró de 1835-1836, d'alguns d'aquests sí que n'he localitzat pistes per altres vies. És el cas del filador Antoni Calmet, cognom inèdit al Sallent de 1835-1836 però en canvi ben conegut i molt cotoner a la veïna Balsareny. Ja he parlat de Josep Calmet i Soldevila, pagès i propietari de berguedanes al Balsareny dels primers 1840s; la seva vídua, Teresa (Calmet i) Sala, era amb tota seguretat la mateixa Teresa Calmet i Sala que la *Guía de Forasteros...* en el seu apèndix de *Fábricas... catalanes* (1842) censà com a fabricant de filats de cotó establerta al carrer Vell de Balsareny, a tocar d'un altre Calmet. O el cas dels filadors Agustí i Felip Bartomeus, amb un únic grup familiar que portés aquest cognom al Sallent de 1835-1836 però dos fabricants de filats que el compartien al Balsareny del 1842. O el dels probables germans i segurs filadors Jaume i Joan Colldeforns, un llinatge també nouvingut a Sallent i del qual he pogut conèixer les arrels a mig camí entre Balsareny i Castellnou de Bages gràcies a una informació oral. Mentre tots aquests homes arribaven a Sallent, després del 1836 i abans del 1854, la cotoneria manual de Balsareny s'ensorrava sense el consol sallentí del relleu mecanitzat i fabril. El 1842 es comptaren a Balsareny 23 fabricants de cotó, 17 de filats i 6 de filats i teixits. El 1850 ja només se'n comptaren 2, un que encara conservava dues berguedanes i l'altre mecanitzat amb màquines contínues. El 1861 la *Guía Fabril e Industrial...* de Giménez Guted ja no n'hi comptà cap. Mentrestant, el volum de població de Balsareny s'havia alterat mínimament (de 919 habitants a

⁷⁸ Les ocupacions i edats dels futurs filadors el 1835-1836 (i la projecció de les edats per al 1854): vegeu l'Apèndix 6.1..

principis dels 1840s a 1.310 el 1860), just quan la demografia de Sallent havia fet el salt endavant que la multiplicà per dos en poc més d'una dècada.⁷⁹

6.4. “*El verdadero productor*”: treball, identitat i política del filador sallentí (1847-1856)

La mena d'orígens cotoners -que he descrit- d'una porció important dels primers filadors fabrils sallentins, les seves vivències d'una manufactura manual governada per pares o altres familiars -i només subjecte al poder d'altres fabricants i/o comerciants via mecanismes menys visibles, com ara el crèdit o el domini de les xarxes de comercialització-, em semblen imprescindibles per explicar i entendre les opcions organitzatives i les correlacions de força que acompanyaren la difusió de la *mule-jenny* a les noves fàbriques de Sallent. Em semblen imprescindibles, per exemple, per copsar tots els sentits de la denúncia filadora -en la carta pública d'agost de 1854- de les “*grandes fortunas levantadas en cuatro años por hombres que la mayor parte eran unos miserables*”. O, en el mateix passatge, la reivindicació del nou filador de *mule* com “*el verdadero productor, más digno de consideración que el capital*”.⁸⁰ Amb el procés de desposseïció cotonera encara ben viu al cap, amb les conseqüències de tota mena que sovint havia comportat (des de les pèrdues o hipoteques patrimonials no estrictament cotoneres fins la mateixa proletarització fabril de membres del grup familiar) encara a flor de pell, em sembla òbvia la barreja de ressentiment i orgull que alimentava el discurs dels filadors sallentins. Ressentiment per la transformació de les indiscutibles jerarquies de la cotoneria de les berguedanes i els telers manuals (i de la molt limitada mecanització hidràulica) en l'esvoranc social que separava, entrada la dècada dels 1850s, els nous fabricants dels nous filadors. És evident que el quasi centenar de titulars de màquines de filar cotó censats al Sallent de 1833-1834 devien percebre amb nitidesa les diferències que els distanciaven, i les obligacions desiguals que els vinculaven entre si; també ho és, però, que unes i altres podien resultar temperades, sobretot en l'imaginari social, per la relativa gradació de la jerarquia vilatana de

⁷⁹ Sobre Josep Calmet i Soldevila i la seva vídua Teresa (Calmet i) Sala: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1845/fols. 202-204 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Calmet i Soldevila (17-06-1845)); *Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón...* (1842), p. 70 (que inclou les referències als també fabricants de filats de Balsareny, Antoni i Francesc Bartomeus). Dec el coneixement dels orígens territorials del llinatge Colldeforms a una informació oral proporcionada pel Sr. Ramon Camprubí, curador de la Casa Museu Torres Amat (Sallent). Les dades sobre la trajectòria cotonera i demogràfica de Balsareny entre el 1842 i el 1861: vegeu la Taula 6.1.. Sobre el Balsareny de mitjan segle XIX, conté alguna informació Joan M. SERRA SALA (1987): “Balsareny”, ps. 143-144.

⁸⁰ *El Constitucional*, 13-08-1854 (1854/23), p. 3 [“*Remitido*”].

“fabricants” i “cotoners”, i per l’ús força indiscriminat -és a dir, socialment nivellador- d’aquestes mateixes categories. Tots aquests matisos, que en la pràctica diluïen matisos d’ordre material, devien arrelar en el llenguatge i les percepcions comunitàries mentre les cotoneries domèstiques i les incipientment mecanitzades tendiren a complementar-se de manera més o menys harmònica. Però quan, d’ençà els últims anys 1830s i primers 1840s, la *mule-jenny* moguda per aigua i el teler mecànic començaren a deixar fora de joc els tallers treball-intensius, les tensions acumulades i en part diferides esclataren amb l’afegit de l’endeutament o la desposseïció dels petits “fabricants” a mans dels mateixos que decidien sobre les noves màquines i fàbriques on anirien a buscar feina els fills o familiars dels primers. La reducció espectacular del nombre de titulars de màquines de filar fou, com hem vist, un procés simultani a la formació del contingent sallentí de filadors assalariats: dels 90 titulars de berguedanes (o d’unes poques *mule-jennies* i contínues) del 1833-1834 es passà a les 7 companyies que filaven cotó el 1861, totes equipades amb fusos mecànics que ho devien ser majoritàriament de selfactina. Els socis d’aquestes companyies, no cal dir-ho, perllongaven els llinatges que havien capitalitzat la primera mecanització de la filatura i el tissatge locals, la de la dècada 1835-1845: Casajoana, Claret, Font, Mas, Pedragosa, Viladomiu...⁸¹

L’altra cara del ressentiment filador, o més aviat de la convicció que els fabricants exitosos no mereixien dels seus assalariats un tracte més deferent del que els “cotoners” dels 1830s havien dispensat als seus proveïdors-compradors, s’expressava en forma d’un cert orgull “productor” per la pròpia feina, d’una certa reivindicació de la centralitat cotonera però també comunitària de l’ofici de filar amb màquines *mule-jennies*. El gran problema del canvi tècnic -deien els filadors sallentins el 1854- era, més enllà de la feminització, la potencial erosió “*de la inteligencia y la fuerza del hombre*” com a requisits filadors, les alteracions organitzatives i salarials que les menys exigents -en termes de destreses del factor treball-selfactines podien comportar per a l’ofici nascut amb la *mule-jenny*. “*Esa maquinaria “mogenni” -escrivien- en donde el hilador ganaba su sustento y el de su familia.*” I el

⁸¹ Més detalls sobre el nombre d’empreses cotoneres i els seus arsenals tecnològics al Sallent del període 1842-1861: vegeu la Taula 6.1.. Sobre la substitució de les *mule-jennies* per selfactines durant la segona meitat dels anys 1850s: Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, p. 471; AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1857/fols. 105-108 (inventari *postmortem* dels béns d’Eduard Bergé (1857)): Eduard Bergé era soci per quarta part de Joan Mas i Companyia, propietària de dues fàbriques al Sallent del 1857 (valorades, amb els seus actius, en més de 400.000 rals) i equipades, entre d’altres, amb 6 “*máquinas selfáticas*”, 1 “*máquina mulgeni*”, 12 màquines contínues (de 240 fusos cadascuna) i 110 telers mecànics; CMTA, Carpeta 1, Document 13: “*Escritura de Sociedad colectiva establecida en la Villa de Sallent bajo el nombre de Torres y Compañía...*” (14-03-1855), i Document 14: “*Escritura de Sociedad Torres y Compañía...*” (14-02-1859) (participada per Jaume Safont, Manuel Torres i Torrents, Maurici Muntanya, Tomàs Viladomiu i Valentí Casajoana); Francisco GIMÉNEZ y GUITED (1862): *Guía Fabril e Industrial...*, p. 58.

guanyava, a Sallent com a Barcelona, perquè els preus de la feina de governar una *mule-jenny* eren comparativament alts, però també perquè la família -alguns membres- acostumaven a treballar amb el filador. El filador de *mule* sallentí era, com el capitalí, un subcontractista intern, l'organitzador d'uns equips de treball masculins sobre els quals no semblava tenir menys poder que el que haguessin pogut exercir els "cotoners" amb berguedanes i telers, dues dècades enrere, respecte dels seus familiars i actius domèstics (entre els quals s'havien comptat, com hem vist, uns quants futurs filadors). Els testimonis sobre això són esquifits i puntuals però coincidents. El metge Emili Bové i Piqué, en una memòria higienista de finals del XIX (1897), recollí tot un seguit de "mals costums" fabrils sallentins, entre els quals subratllà l'arrelada propensió dels filadors de *mule* a reclutar com a metxers i nuadors els seus fills més joves i altres nens, els metxers sovint menors de 10 anys. Joan Vilà i Rodellas, mestre sallentí d'entresegles, ho explicà amb més detall en un article de to memorialístic que recordava la ja desapareguda filatura de selfactines: "els filadors havien fet la carrera des de metxers i, pena fa dir-ho, n'hi havia alguns, és clar que eren els menys, que es distingien per cruels envers sos petits auxiliars, quins al més petit descuit eren flagellats per mitjà d'un tros de corda ben gruixuda..., i això encara; moltes vegades punien el metxer llançant-li un rodets al cap, produint-se bona ferida, car aquests rodets d'un pam de llarg i de fusta forta són pesants. Trobaríem pocs filadors que no sien senyalats d'aquest maleït abús, víctimes quan eren metxers." És a dir: la carrera laboral del filador de *mule* sallentí s'havia iniciat sempre per la porta d'entrada que constituïen les feines auxiliars de subministrar metxa a la màquina i nuar els fils trencats, feines que el mateix filador assignava i supervisava sense donar raons al fabricant i de les quals semblava dependre el seu propi ingrés. I això havia estat així en la filatura sallentina de selfactines, des de finals dels anys 1850s, perquè abans havia regit en la precursora filatura de *mule-jennies* (i perquè els filadors n'havien pogut defensar la continuïtat).⁸² Aquesta era, també, "*la inteligencia y la fuerza del hombre*" que els filadors corejaven el 1854, la condició del "*verdadero productor*": la forjada arran de la reconversió de l'extingida subcontractació externa entre companyies i "cotoners" en subcontractació interna entre fabricants i filadors. Les facultats organitzatives del filador fabril, en una cotoneria tan acostumada a les moltes cares del treball en equips informals governats per homes i integrats per familiars i coneguts, no s'aturarien en el llinard de l'externalització de costos i vigilàncies del treball que podia plaure als fabricants. Els primers filadors sallentins, armats amb els seus antecedents manufacturerers, les

⁸² El testimoni d'Emili Bové i Piqué: Emili BOVÉ i PIQUÉ [1897]/(1989): "Topografía médica de Sallent"; vegeu també: Margarida LUNA DESCALZO (1990): "Nota sobre la Topografía...". El testimoni de Joan Vilà: Joan VILÀ i RODELLAS (1918): "Els menors d'edat en les fàbriques..."; vegeu també: Ferran SÁNCHEZ AGUSTÍ (1992): "Sallent: obrers, laics...", ps. 325-326. Més evidències de la continuïtat dels equips masculins de "subcontractistes" en algunes filatures de selfactines de la Catalunya central: Àngel SMITH (1995): "La guerra de las continuas...", ps. 122 i següents.

relatives exigències tècniques del nou ofici i les circumstàncies de la conjuntura i la cultura vilatanes, en farien un instrument de defensa laboral i influència comunitària.

Jo he pogut documentar tres episodis de la història sallentina i bagenca que proporcionen algunes pistes sobre els perfils i les correlacions socials en la primera cotoneria mecanitzada, la de les màquines *mule-jennies* i els telers mecànics. Els episodis es produïren entre els últims anys 1840s i els anys del Bienni Progressista (1854-1856), i presenten algunes de les noves situacions que la simultània emergència del filador assalariat (i del teixidor mecànic també assalariat) i de les renovades i escasses companyies cotoneres, generaren en el context local i comarcal. Noves situacions i nous problemes, que en part tenien a veure amb l'experiència cotonera acumulada des de principis de segle però que alhora la depassaven, en la mesura que molts aspectes de la vella cultura manufacturera s'expressaven ara en un nou marc organitzatiu, institucional i comunitari. I noves situacions que al seu torn suggereixen algunes preguntes sovint menystingudes o ignorades, preguntes que la història industrial sallentina i bagenca posa indiscutiblement sobre la taula: ¿per què les noves filatures sallentines reclutaren gairebé exclusivament homes per a les seves *mule-jennies*, quan tantes dones sallentines havien conegut la filatura manual i tantes *mules* veïnes -a Manresa, a Súria...- foren governades per dones? ¿existí alguna relació significativa entre la condició aclaparadorament masculina del nou treball filador sallentí -inclosos els seus antecedents cotoners- i l'ús laboral i polític que aquest mateix contingent fabril féu de la subcontractació interna? ¿resulten comprensibles les demostracions de força dels filadors sallentins sense fer esment -a més de les consideracions de gènere i d'organització laboral- de les batzegades polítiques que sacsejaren la vida vilatana entre el 1845 i el 1855?

6.4.1. El punt de partida del primer episodi el constitueix un document patronal datat el 13 de gener de 1850. Aleshores les set companyies sallentines que havien capitalitzat la mecanització cotonera (Joan Vilaregut i Companyia; Joan Mas i Companyia; Serra, Claret i Casas i Companyia; Prat, Valls i Companyia; Sebastià Font i Companyia; Viladomiu i Pedragosa; i Josep Esteva) consensuaren i signaren el projecte d'ordenances de "*una Sociedad que tenga por objeto auxiliar a los obreros enfermos pobres y adoctrinar y moralizar a la tierna juventud*". El projecte era una barreja ben prudent de prevenció i tutela patronal, francament pioner en el seu disseny paternalista: les set companyies subsidiarien, proporcionalment al seu arsenal de fusos i telers, un fons per auxiliar els treballadors malalts de les set empreses, amb un màxim de sis rals per dia de baixa; alhora, "*se exigirá a todo operario enfermo que reclame la limosna, una esquila del Dueño de la fábrica en que trabajaba cuando enfermó que lo justifique, así como su buen comportamiento*"; finalment, "*para adoctrinar y moralizar la Juventud, se admitirá el ofrecimiento del Reverendo Ecónomo que solicitará del Ilmo. Sr. Obispo destine dos Sres. Catequistas, auxiliados en la*

subsistencia por esta Sociedad, y comprometiéndose los fabricantes a mandar todos los muchachos y muchachas que trabajen en sus fábricas respectivas, y que tengan necesidad de instruirse, tres días cada semana, esto es, la mitad los primeros tres días y la otra mitad los restantes, a las once del día al local destinado al efecto". Tot i que el projecte es desentenia de les situacions d'atur forçós, aspirava a mutualitzar sota direcció patronal el miler escàs d'actius -homes i dones i nois i noies- que, segons la Junta de Fàbriques, treballaven a les fàbriques sallentines de les set companyies l'any 1850. Però el més interessant del projecte (que fou aprovat pel govern civil el juliol de 1850) no es desprenia dels seus continguts sinó de les circumstàncies que el propiciaren i de les reaccions vilatanes que suscità.⁸³

La circumstància fou, essencialment, l'atmosfera de crisi industrial i de mobilització i protesta obrera que envoltà Sallent durant els anys 1848 i 1849. Aleshores confluïren dues conjuntures estretament vinculades però diferents, que influïrien en el perfil i el comportament dels filadors de *mule* encara en formació. D'una banda, la crisi econòmica general i les seves derivacions cotoneres, que alentiren els ritmes de les manufactures mecanitzades sallentines i, com hem vist, suposaren el tret de gràcia per al que restava dempeus de la manufactura domèstica local. Així, el març de 1848 el Cap Polític comunicava a l'alcaldia de Sallent que calia intercedir davant els fabricants locals per tal que aquests no atuessin del tot les seves fàbriques, i un any més tard la mateixa institució insistia a l'alcalde "*que ninguno de los fabricantes de ese pueblo podrá despedir a sus operarios sin haber obtenido previamente el permiso de esta autoridad*".⁸⁴ Mentrestant, però, la desocupació cotonera i el tancament definitiu de les cotoneries domèstiques que havien sobreviscut a la conjuntura 1836-1843 coincidien amb una crisi política que podia resultar particularment explosiva a Sallent: la Guerra dels Matiners. De fet, ja a mitjan de 1847, pocs mesos després de l'entrada de Tristany a Cervera que havia desencadenat la guerra oberta, l'ajuntament sallentí havia informat de la incorporació a les partides rebels de la regió de 27 veïns de la vila, "27 joves parats, 18 dels quals eren teixidors o peons de fàbrica". Les preocupacions al respecte anirien a més: l'estiu de 1848 l'alcalde rebia l'ordre de col.laborar amb el comandant d'armes en la persecució de "*trabucaires y armados*"; l'abril de 1849, amb el final de la guerra a prop però amb partides montemolinistes i republicanes encara ben actives, s'exigia a l'alcalde "*una relación de los numerosos vecinos que se hallan ausentes del pueblo y que por ignorarse su paradero se presume que se han*

⁸³ El projecte patronal, d'on trec les citacions literals: AMSa, Capsa 1.671/Treball: projecte d'ordenances d'una societat de socors mutus patronal (13-01-1850). Segons l'Estadística de la Junta de Fàbriques (1850), el conjunt de la cotoneria sallentina donava feina el 1850 a 1.575 persones, de les quals 843 treballaven directament per a les set companyies que havien mecanitzat la filatura; la resta d'actius (732) cal posar-los entre interrogants vista la tendència de l'Estadística a la sobreestimació, particularment a propòsit de les cotoneries manuals probablement ja desguassades [AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850].

⁸⁴ AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): cartes del Cap Polític de Barcelona a l'alcalde de Sallent (16-03-1848 i 06-07-1849).

unido a los rebeldes"; i el mes següent era la mateixa alcaldia la que sol·licitava al Capità General l'emplaçament d'una guarnició de Mossos de l'Esquadra a Sallent (la que abans de la guerra s'estava a Moià), no només per raons geoestratègiques sinó també "*por motivos que a la penetración de V. E. son muy obvio*". Motius que, segur, tenien a veure amb l'abundància de "teixidors" i "cotoners" en les partides que encara corrien per la comarca, tal com testimonien les dades ocupacionals dels "*facciosos*" empresonats a Manresa abans de l'amnistia del juny de 1849.⁸⁵

Per bé que els Matiners no amenaçaren mai Sallent amb la força amb què ho havien fet els carlins durant la primera guerra, el cert és que l'ombra del conflicte armat, i en particular de l'alçament plebeu, es projectà sobre la crisi conjuntural però també estructural de la cotonera sallentina, just quan fabricants i assalariats fabrils encetaven una relació laboral i social amb escassos precedents a la vila. Així, el juny de 1849 una comissió de "*operarios algodoneros*" -integrada per Josep Calmet i Sala (fill, doncs, de Josep Calmet i Soldevila i Teresa Sala, ¿i germà del filador Antoni Calmet?), Antoni Bassany i Joan Llenas- s'adreçà al Cap Polític sol·licitant-li "*que se adopte una medida capaz de impedir la excesiva rebaja que por parte de los fabricantes están experimentando en la mano de obra*", rebaixa que detectaven des de feia mesos sobretot en el tissatge mecànic. Informat el govern civil, i segur coneixedor dels estralls que la crisi econòmica i la mecanització havien ocasionat en nombroses economies familiars locals i també, i sobretot, del clima postbèl·lic a la comarca, ordenà l'alcalde que designés una comissió mixta "*de tres fabricantes e igual número de obreros para que procuren arreglar las desavenencias*", alhora que gairebé l'implorava que evités amb la mateixa dedicació els acomiadaments i les vagues. La comissió mixta es constituí a l'ajuntament el 23 de juny de 1849. En formaven part tres "*operarios*" (Josep Colldeforns, Joan Serra i Segimon Xipell) que, com els tres abans esmentats, es presten a connexions amb la nòmina de filadors del 1854.⁸⁶ Però la comissió -prou insòlita a la Catalunya cotonera de la Dècada Moderada, sobretot perquè es tractava d'una iniciativa governativa- tingué una curta vida: les seves actes acrediten tres úniques reunions durant l'estiu del 1849, dues per discutir les

⁸⁵ Les citacions i informacions procedeixen, per ordre de presentació, de: *La Trenta-sisena* (1997), p. 56; AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): cartes del Cap Polític de Barcelona a l'alcalde de Sallent (24-08-1848 i 21-04-1849); AMSa, Capsa 3/Actes del Ple (1839-1852): acords municipals del 24-05-1849 (fols. 83-84); AHCM, Fons Municipal, Lligall 133/Guerra Civil (1847-1859): carpeta any 1849. Sobre la Guerra dels Matiners, i en particular sobre la presència de partides montemolinistes i progressistes-republicanes a la regió de Manresa: Joan CAMPS GIRÓ (1978): *La Guerra dels Matiners...*, ps. 64-69 i 80.

⁸⁶ Les gestions de Josep Calmet i Sala i els altres: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): carta del Cap Polític de Barcelona a l'alcalde de Sallent (08-06-1849); l'ordre del Cap Polític a l'alcaldia: Capsa 182...: carta del Cap Polític de Barcelona a l'alcalde de Sallent (18-06-1849); la constitució i els membres de la comissió mixta: Capsa 3/Actes del Ple (1839-1852): "*Acuerdos del Ayuntamiento de Sallent en 1849*" [apèndix final sense foliar: 23-06-1849]; els llinatges Calmet i Colldeforns (no sallentins el 1835-1836) i Bassany, Llenas..., entre els filadors del 1854: vegeu l'apèndix 6.1..

denúncies col·lectives dels teixidors mecànics de Sebastià Font i Companyia i Joan Vilaregut i Companyia a propòsit de la llargada de les peces que teixien, llargada que -deien els teixidors- els fabricants havien augmentat en major proporció que el preu fet. L'última reunió, el 8 d'agost, resultà particularment tempestuosa, amb els comissionats d'una i altra part obertament enfrontats sobre el cas Vilaregut: els que representaven als teixidors, esgrimint que aquests "*abandonarán desde luego sus telares*" si no es rebaixava la llargada de les peces; els dels fabricants, avalant l'argument que els teixidors podien guanyar encara entre 6 i 7 rals diaris, i alhora disposant del vot de qualitat i guanyador de l'alcalde, no cap altre que el també fabricant Tomàs Viladomiu, qui no s'estigué de "*mandar [als teixidors, via els seus comissionats] que se abstengan de abandonar sus telares hasta haber obtenido el permiso del Jefe Superior Político de esta provincia*". De l'agost de 1849 en endavant, sembla que la relació no féu més que degradar-se, fins al punt que el febrer de 1850 el governador Arteta coneixia, espantat, que "*se han cerrado en esa villa las fábricas de Serra, Claret y Compañía, de José Pons y Compañía, de José Vilaregut y de Jose Esteve, por desavenencias entre fabricantes y trabajadores*"; "*desavenencias*" que -escrivia el governador- ho eren "*sobre el aumento en el número de varas en las piezas de tejidos sin aumentarse el precio*", "*sobre los precios de los jornales*", "*sobre horas de trabajo*" i, també, sobre "*obreros ausiliados por una sociedad de socorros mutuos que tienen establecida*".⁸⁷

El que realment succeí a Sallent durant els dos primers mesos de l'any 1850, després del fracàs de l'efímera comissió mixta i just quan els fabricants elaboraven el seu projecte de societat mutualista, ho podem deduir a partir d'una carta que l'alcalde de Manresa envià al govern civil el 20 de febrer de 1850. L'alcalde hi relatà la visita que acabava de fer a Sallent a requeriment del comandant militar del districte, l'una i l'altre motivats pel "*tremendo trastorno en que se hallaba el vecindario por la paralización de los trabajos en las principales fábricas, de resultas de las disidencias entre los amos y sus dependientes*". D'entrada, l'alcalde de Manresa reconeixia que les fàbriques sallentines estaven tancades perquè les companyies havien pactat una mena de locaut: "*he conseguido que mañana se abran las fábricas y que los trabajadores desistan de las exigencias que habían obligado a sus dueños a cerrarlas*". "*Éstos [els amos de les fàbriques] -escrivia a continuació l'alcalde- habían obrado desacertadamente por su parte, queriendo imponer a los operarios ciertas condiciones que convinieron entre sí para favorecer y apoyar a las fábricas que sufrían algunas pérdidas por la paralización de los trabajos, con lo cual sólo habían conseguido declararse en lucha abierta los unos con los otros.*" Les fàbriques "*que sufrían algunas*

⁸⁷ AMSa, Capsa 3/Actes del Ple (1839-1852): "*Acuerdos del Ayuntamiento de Sallent en 1849*" [apèndix final sense foliar: 23-06-1849 i 07-08-1849]; Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): cartes del governador civil de Barcelona a l'alcalde de Sallent (21-02-1850 i 29-02-1850).

pérdidas por la paralización de los trabajos” devien ser aquelles on havien començat les queixes i reclamacions obreres, ja el 1849, com ara la de Joan Vilaregut, mentre que “*las exigencias [obreres] que habían obligado a sus dueños a cerrar [la resta de fàbriques]*”, i que semblaven ser la resposta a les “*ciertas condiciones que convinieron entre sí*” els fabricants, les especificava el mateix corresposnal: que els fabricants readmetessin “*en los mismos talleres de donde fueron despedidos a los once jornaleros que dieron lugar a la separación de los demás*”; que es comprometessin “*a que los obreros alternen sucesivamente en los trabajos, para que todos se aprovechen de ellos*”, el que suggeria que els fabricants havien provat d’encarar la crisi industrial i la protesta obrera retallant personal i preusfets abans que repartint per igual el menor volum de feina; i finalment, i sobretot, que els fabricants no insistissin en el seu projecte de societat mútua destinada als treballadors i tractessin, en canvi, amb “*los que representan a cada clase*” [o ofici fabril], alguns dels quals semblaven comptar-se entre aquells onze acomiadats.⁸⁸

De tot plegat, dues coses s’endevinen indiscutibles. La primera: teixidors i filadors mecànics sallentins disposaven, el 1850, de les seves societats d’ofici, òbviament no legalitzades però conegudes per tothom i força operatives; unes societats que tenien per contraïmatge el projecte mutualista dels fabricants, tant preocupat per fiscalitzar els comportament laborals i comunitaris dels nous treballadors fabrils, i particularment dels més joves. Fiscalització, per exemple, dels adolescents nuadors i dels nois metxers, que ben segur topava amb la percepció filadora de la subcontractació interna com una perllongació -a la fàbrica- de la plena autoritat de què havien gaudit els cotoners domèstics sobre els seus contingents d’actius familiars i parafamiliars. Una percepció per a la qual no bastava la vigència del treball filador en equip i a preufet, sinó que a més calia una determinada força col·lectiva per afirmar i defensar parcel·les d’autonomia laboral filadora (o teixidora). N’és un exemple la temptativa obrera de portar a la comissió mixta del 1849 la qüestió de la rebaixa de la llargada de les peces, no tant per la qüestió mateixa de l’augment més o menys proporcional de mides i preusfets com per la reclamació teixidora de tornar a les llargades convencionals, que com ha explicat W. M. Reddy facilitaven els càlculs teixidors de correlació entre esforç i ingrés i garantien uns pagaments setmanals més regulars i coneguts (ja que cada dissabte es liquidava només el que corresponia a les peces acabades). O la demanda obrera que els fabricants no gestionessin les crisis de comandes prescindint d’una part dels treballadors sinó restringint-los la feina parcialment i per igual, exigència que si obeïa a una estratègia de defensa col·lectiva (no només dels llocs de treball; també dels preusfets) alhora plantejava l’aspiració de filadors i teixidors de decidir sense intromissions sobre els actius que ells supervisaven i pagaven,

⁸⁸ AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: carta-esborrany de l’alcalde de Manresa al governador civil (20-02-1850); també la resposta del governador Fermín Arteta (21-02-1850).

impedint per exemple que els fabricants, en temps de crisi, conservessin proporcionalment més nuadors que filadors (i que els primers, adolescents o adults que fregaven la vintena d'edat, assumissin tasques que coneixien però que fins aleshores havien capitalitzat els filadors).⁸⁹ Com mostraré, aquesta última estratègia patronal, ben vigilada pels filadors de *mule-jenny*, rebria a principis dels anys 1860s alguns cops de mà tan favorables com decisius: el cop de mà de la reducció del diferencial de qualificació *tècnica* entre filadors i nuadors que comportaria la selfactina; el de les conseqüències de la ferotge repressió político-militar que escombraria el món de les societats obreres catalanes entre 1856 i 1859; i, és clar, el cop de mà de la crisi cotonera desencadenada per l'esclat de la guerra civil als Estats Units.

I la segona evidència: que la crisi industrial i social dels últims anys 1840s no havia estat prou per neutralitzar la incipient capacitat d'autorganització dels filadors i teixidors vilatans, i que en més d'un sentit aquesta n'havia sortit reforçada, bé per raons d'organització laboral, bé per la simultània reelaboració política d'unes determinades identitats col·lectives, manufactureres i plebees. A propòsit de la capacitat d'organització col·lectiva dels filadors i teixidors sallentins, i a sumar a les referències a la vaga subsidiada -per això el locaut- del febrer de 1850, només una dada: quan el 1855 l'alcaldia de Sallent llistà les societats obreres de "socors mutus" que existien a la vila, atribuï a dues de les quatre anotades una primera autorització governativa datada a finals de l'any 1850, concretament a les societats de teixidors mecànics (Sant Joan) i de filadors de cotó; ambdues havien estat "aprovades" pel governador Ventura Díaz entre l'octubre i el desembre de 1850, però Fortià Solà localitzaria a l'arxiu parroquial (1920) un "Llibre [de comptes] dels Teixidors" sota l'advocació de Sant Joan Baptista amb entrades anteriors a aquelles dates, ja del 1849 i principis del 1850; això últim -i la cronologia de la vaga sallentina- encaixa bé amb el ban que el 23 de febrer de 1850 dictà el governador Fermín Arteta contra l'actuació d'associacions no legalitzades, particularment obreres, un ban en què s'al·ludia a "*las diferentes escisiones que entre fabricantes y trabajadores han tenido lugar en esta capital [Barcelona] y en algún pueblo de la provincia*", i que el mateix governador féu arribar als alcaldes de Sallent i Manresa amb més celeritat que no el publicà la premsa barcelonina (ja que semblava tenir força a veure amb el que havia succeït a Sallent durant les últimes setmanes).⁹⁰ Així doncs, la crisi econòmica de finals dels 1840s no

⁸⁹ Vegeu sobre tot això: William M. REDDY (1984): *The rise of the market culture...*, ps. 113 i següents; estratègies filadores per defensar posicions laborals i preusfets en temps de crisi, al Lancashire dels anys 1830s i 1840s: Michael HUBERMAN (1996): *Escape from the market...*, ps. 81-131.

⁹⁰ AMSa, Capsa 1.671/Treball: relació de les societats de socors mutus existents a Sallent (1855). El "Llibre dels Teixidors" (1849-1850) i el seu "*montepío*": Fortià SOLÀ (1920): *Història de Sallent*, p. 185. El ban de Fermín Arteta (23-02-1850): *Diario de Barcelona*, 28-02-1850 (1850/59), ps. 1.162-1.164 [el subratllat és meu]; el comenta amb detall Manel RISQUES CORBELLA (1995): *El govern civil de Barcelona...*, ps. 529-531; vegeu també Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. I, p. 233; la

paralitzà l'associacionisme obrer sallentí sinó que el revifà en una direcció més ambiciosa i combativa, demostració alhora de força i de feblesa, com es desprèn de l'enfrontament entre treballadors i fabricants del febrer de 1850. Aleshores la feblesa obrera derivava, no cal dir-ho, de la conjuntura mateixa de crisi, però també de la reorganització empresarial del cotó vilatà, la que fixava definitivament un paisatge fabril de tons oligopòlics, el domini de mitja dotzena de companyies estretament relacionades. Al seu torn, la força de filadors i teixidors sembla indestriable d'aspectes organitzatius a peu de fàbrica, com ara la vigència de la subcontractació interna masculina o el *know-how* teixidor a propòsit de les tarifes preufetaires, "coneixements" que els teixidors havien demostrat quan la fracassada comissió mixta de l'estiu del 1849 i que exhibirien de nou -motor d'un altre conflicte- el juliol de 1851.⁹¹ Però, alhora, ni la subcontractació interna ni les pràctiques *tradicionals* per calcular la correlació preufetaire entre esforç i ingrés eren, estrictament, utilitats al servei de l'organització empresarial i laboral. També acostumaven a expressar, com ens ha explicat Reddy, percepcions i aspiracions d'ordre social i cultural, sobretot les d'aquells que les volien com a mecanismes de preservació de la relativa autonomia laboral i capacitat d'expropiació del treball d'altris de què havien *gaudit* els recents "cotoners" manuals, que alhora podien esgrimir-les com els senyals d'una trajectòria menys obligada i vulnerable del que suggerien algunes circumstàncies del propi trànsit cap al treball fabril assalariat.

Sense anar gaire lluny, coneixem els noms de dos dels principals repressaliats per la vaga i els enfrontaments sallentins del febrer de 1850, dos homes que foren "desterrats" a Tortosa per ordre del Capità General de Catalunya ("*a consecuencia de las últimas ocurrencias fabriles de la villa*") i indultats gairebé mig any després. D'un, Ramon Miralda i "*hilador*" segons l'ofici militar, no tinc cap dubte que es tractava del mateix Ramon Miralda filador de la nòmina publicada el 1854, ni del mateix i únic Ramon Miralda empadronat a Sallent el 1835-1836, aleshores un noi de 11 anys. Ramon Miralda i Solsona era el menor dels tres fills que el 1835-1836 convivia amb el pare, Anton Miralda, 56 anys i "cotoner" (el que també es deia dels dos fills més grans), amb tota probabilitat el mateix Anton Miralda que dos anys abans havia declarat la propietat de "màquines" berguedanes i havia pagat l'equivalent a 6 unitats (9,6 rals). Ramon Miralda, qui el 1854 fregava doncs la trentena d'edat, tornaria a fer-se ben visible

tramesa a les alcaldies de Sallent i Manresa: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): carta del governador civil de Barcelona a l'alcalde de Sallent (27-02-1850), i AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: carta del governador civil de Barcelona a l'alcalde de Manresa (26-02-1850); vegeu també, en el Capítol 5 d'aquest treball, les connexions entre la política de Fermín Arteta i la persecució conjuntural contra Joan Miralles i altres dirigents dels filadors barcelonins.

⁹¹ Renovades queixes dels teixidors mecànics sallentins contra la llargada de les peces, el 1851: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): cartes del governador civil de Barcelona a l'alcalde de Sallent (26-07-1851, 31-07-1851 i 31-07-1851) (Font, Pons i Companyia sol·licità l'autorització governativa per acomiadar teixidors, just quan aquests feien arribar les seves queixes per l'ampliació de la llargada de les peces també al govern civil).

entre els filadors sallentins l'any 1855. De l'altre repressaliat, Josep Guitart, "tejedor", n'he pogut trobar dos homònims en el Padró de Veïns (1835-1836), els únics Guitart aleshores empadronats a Sallent. Eren pare i fill; el primer, Josep Guitart, un "cotoner" de 52 anys nascut a Gósol (Berguedà) i arribat a Sallent feia 31 anys; el fill, Josep Guitart i Ramonet, el primogènit dels fills residents, un "cotoner" de 22 anys. Sembla més que probable que el pare fos el mateix individu, el mateix Josep Guitart, del qual el notari Cerarols n'escripturà l'inventari *postmortem* el 1850, qualificant-lo de "teixidor de cotó" i "tender" de Sallent i -més interessant- adjudicant-li una reveladora nòmina de creditors cotoners, homes que havien protagonitzat la reconversió local del capital comercial-cotoner en capital industrial: Guitart devia, al morir, 39 duros al manresà amb interessos a Sallent Josep Pons i Enrich, a Valentí Casajoana gairebé 7 duros, més de 4 duros a Antoni Gonfaus...⁹² Breument, doncs: els deportats Ramon Miralda i Josep Guitart simbolitzaven el 1850, amb tota seguretat, la combinació de feblesa i força que atravesava els contingents sallentins de filadors i teixidors de fàbrica. La feblesa dels que havien perdut definitivament el capital-maquinària i la iniciativa manufacturera a mans dels proveïdors-compradors-creditors esdevinguts grans "fabricants amb fàbrica", tot just mitja dotzena de firmes al Sallent del 1850. Però també la força que aquells mateixos "perdedors" havien heretat de l'antiga cotoneria manual, i que alhora havien reformulat durant el seu trànsit laboral i social: la força del filador-teixidor "productor", no sotmès a peu de màquina a cap autoritat directa (que ell, en canvi, sí que exercia sobre familiars i potser altres); la força de la cultura del "venedor de fil" (o "de teixit") abans que "de treball", ben viva entre els "cotoners" domèstics i realimentada quan el pas a les noves fàbriques per la subcontractació interna i per la defensa obrera d'uns determinats procediments a l'hora d'elaborar les tarifes preufetaires⁹³; i, *last but not least*, la força nascuda de l'experiència "cotonera" d'haver compartit orígens i expectatives vilatanes amb els fabricants finalment exitosos, "hombres que la mayor parte eran unos miserables", i per tant nascuda de la convicció plebea -ja obrera- que la comunitat vilatana, l'àmbit públic i informalment col·lectiu, resultava un terreny legítim i propici per dirimir les disputes entre els seus membres.

⁹² El càstig a Ramon Miralda i Josep Guitart: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): carta del comandant militar de Manresa al comandant militar de Sallent (01-07-1850) [és en un plec de l'any 1854]. Ramon Miralda i Ramon Miralda i Solsona: vegeu l'Apèndix 6.1., i els detalls familiars a AMSa, Lligall 223/Estadística: "Padrón General de 1836" [1835] (carrer del Raval de Sant Esteve, 7; casa d'Anton Miralda [530]). Josep Guitart, pare i fill: "Padrón General de 1836" [1835] (carrer de Sant Esteve, 22; casa de Josep Guitart [509]); AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1850/fol. 312 (inventari *postmortem* dels béns de Josep Guitart).

⁹³ Filadors fabrils que es reivindicaren "venedors de fil" abans que del propi "treball" (via unes determinades exigències a propòsit de les tarifes preufetaires: per exemple, que la tarifa no es modifiqués a la baixa si s'instal·laven *mule-jennies* que incorporessin més fusos per màquina del que s'acostumava): William M. REDDY (1984): *The rise of the market culture...*, ps. 204-218 (els filadors de *mule* de Rouen l'any 1848).

La vaga filadora i teixidora del febrer de 1850, les arrels “cotoneres” d’homes com Ramon Miralda i Josep Guitart, les reclamacions preufetaires dels teixidors el 1849 i el 1851, la conflictiva topada entre el projecte patronal de mutualisme obrer i les associacions d’ofici fabril realment existents..., totes confirmen que el complex perfil laboral i públic del primer filador de fàbrica sallentí no s’explica, senzillament ni exclusiva, per la seva condició molt majoritàriament masculina. Més aviat fa la impressió que la condició masculina fou una peça més d’un determinat engranatge de transició manufacturera, del qual formaven part també les continuïtats de coneixements i destreses cotoneres, de formes d’organitzar el treball a peu de màquina o teler, de procediments a l’hora de retribuir al “*verdadero productor*” i, sovint, d’individus que ja havien treballat a l’ombra de berguedanes i telers paternes. Si no hagués estat tot això el que hagués acompanyat la masculinització de la feina mateixa de filar cotó, arran de la difusió de la *mule-jenny* a Sallent, difícilment les exigències i les estratègies obreres dels últims 1840s i primers 1850s haurien estat les que foren. De la mateixa manera, val a dir, que si la crisi final de la cotoneria domèstica sallentina no s’hagués produït en un període tan breu ni hagués estat tan multitudinària, ni s’hagués encavalcat amb una crisi econòmica i política de l’envergadura de la dels Matiners catalans (tan sentida a la Catalunya central), les pressions dels desnonats “cotoners” reciclats en filadors o teixidors de fàbrica no haurien sigut tan unànimes i aparentment cohesionades, ni probablement els fabricants haurien *triat* la nova força de treball (¿filadors o filadores? ¿teixidors o teixidores? ¿conveniència d’antecedents cotoners? ¿de quina mena?) segons *critèris* tan homogèniament masculins i “cotoners”, com si es tractés d’una elecció inevitable. En aquest sentit, em sembla indiscutible que episodis com ara l’empremta de la primera carlinada a la Catalunya central, o l’aixecament de carlins i republicans del 1847 en endavant, pogueren condicionar algunes d’aquestes decisions patronals, cas de la *preferència* per homes sallentins vinculats a l’extingida cotoneria domèstica per tal que es fessin càrrec de les noves *mules*, o de la insòlita decisió (per l’època) de combatre les primeres societats obreres locals no només amb la força sinó també amb un contraprojecte mutualista, alhora instrument de control i d’analgèsia social. A tall d’exemple, només cal donar un cop d’ull a les continuades crides de les autoritats a propòsit de les connexions entre reconversió cotonera i revolta política a la regió, crides per a les quals Sallent resultava sovint la plaça clau. Així ho entenien la comandància militar de Manresa l’octubre de 1851 quan, després de creuar una abundant correspondència amb el govern civil sobre “*noticias bastante fidedignas de que se han establecido sociedades secretas democráticas*”, alertava la seva subsidiària de Sallent de la reorganització “*del Partido Democrático de Cataluña, que da la mayor importancia al adquirir y afiliar prosélitos en esas fábricas*”.⁹⁴ O ho corroborava -les connexions i les crides i la centralitat sallentina- l’episodi que tingué lloc a Manresa a principis de l’any 1855.

⁹⁴ Les citacions literals: AMSa, Capsa 182/Correspondència entrada (1838-1874): carta de la comandància militar de Manresa a la de Sallent (08-10-1851); AHCM, Fons Municipal,

6.4.2. L'11 de febrer de 1855, en una conjuntura encara expansiva de l'associacionisme obrer impulsat per la Revolució del juliol de 1854, el coronel en cap del batalló Albà de Tormes amb base a Manresa s'adreçà per carta a l'alcalde de la ciutat. Li explicà que *"hace un mes y medio que recorre este partido y sus inmediaciones una mujer ya de alguna edad poniendo en comunicación las fábricas de Sallent con las de Manresa e Igualada"*, *"acompañada de 5 paisanos de profesión según dijeron hiladores"*. El militar no dubtà a qualificar-los -a la dona i als filadors- de *"agentes de una fracción política, sin que haya yo podido comprender, por no entender el dialecto del país, la bandera o color de aquella, pero sí he comprendido esperan todo de un movimiento especial que verifiquen los obreros"*. De la dona deia haver pogut saber que *"había servido de espía en este Principado a los dos ejércitos beligerantes en la guerra de los 7 años"*, i que *"en el día se dedica a explorar de los Jefes militares la seguridad de lo que harían en el caso de un movimiento popular"* com, deia el coronel, havia provat de fer amb ell mateix. Perquè la dona havia demanat per veure'l, i en ser cridada, la tarda del mateix 11 de febrer, hi havia acudit amb els filadors, un dels quals *"me manifestó venían a hablarme de política, y no habiendo querido yo oírlos, prorrumpió en voces de que las autoridades y las tropas heramos unos "Polacos"* [com, despectivament, molts Progressistes i tots els Demòcrates i republicans anomenaven els Moderats dels anys 1850-1854], *y que hera preciso..., cuya expresión no le dejé concluir suponiendo lo que miraba cómo preciso"*. La transcripció de l'interrogatori que l'alcalde de Manresa féu, l'endemà, a la dona detinguda i lliurada pels militars, proporciona alguna llum d'interès sobre aquest confús episodi, que el coronel del batalló qualificà de "conspiració" i l'alcalde de *"pretensiones inoportunas de una mujer que me parece adolece de monomanía política"*. La dona *"dijo llamarse Catalina Prat"*, ser natural i veïna de Seva (Osona), i *"que la hicieron presa en Berga cuando el Conde de España"*; haver dit al coronel *"que era un Polaco"*, i haver-ho fet en companyia *"de tres hiladores, que no sabe sus nombres ni la fábrica en que trabajan pues no es [¿la dona o la fàbrica?] de esta ciudad"*. Afegí que *"podían darse disturbios entre los hiladores de Sallent y Igualada, y quizá esta Ciudad"*, i reconegué que *"iba gritando por la calle que la llevaban presa porque había dicho "Viva Espartero" "*, el que a parer del coronel *"revela[ba] la intención siniestra de la espresada mujer"*.⁹⁵

Lligall 133/Guerra Civil (1847-1859): carta del governador civil a l'alcaldia i a la comandància militar de Manresa (19-08-1851); també, de la mateixa font i els mateixos protagonistes, la carta de 03-01-1852 en què el governador civil s'exclamava per *"el impreso sedicioso que circula dentro y fuera de esa capital [Manresa] en dialecto catalán y lleva por título "Goigs a Nostra Senyora de la Reforma"*.

⁹⁵ Totes les informacions i citacions literals: AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: carta del coronel en cap del batalló de caçadors Alba de Tormes a

Pot semblar temerari, llegida la declaració de Catalina Prat, argumentar que els filadors que l'acompanyaven eren sallentins o coneixien de primera mà les filatures mecanitzades de la vila. Nogensmenys, és clar que Sallent jugava un rol decisiu en la suposada "conspiració" filadora, teixida o imaginada amb el paisatge de fons del canvi tècnic (la difusió de la selfactina) i de les recurrents imputacions patrícies de motivacions "carlines" darrere l'agitació obrera a la Catalunya interior.⁹⁶ Ara bé, fins i tot si els filadors de l'episodi manresà s'estaven aleshores a Manresa, amb tota probabilitat també se'ls podia vincular, molt estretament, amb la nova filatura sallentina. El setembre de 1855, desplegada l'ofensiva governamental per lligar curt les societats obreres catalanes (després de la vaga general de l'estiu), l'alcaldia de Manresa informà de les "*sociedades de socorros mutuos en el ramo de industria algodonera*" que funcionaven a la capital del partit, entre aquestes "*la sociedad de hilados de la ciudad de Manresa*" i "*la de jornaleros de las fábricas de hilados de algodón*". La primera ho era dels que treballaven amb les màquines de filar cotó -és a dir, filadors i filadores-, mentre que la segona agrupava treballadors i treballadores de la preparació (als batans, a les cardes, a les metxeres...). El "*director*" de la de filadors i filadores era un tal Delfí Coca, al qual feien costat dos altres Coca (Joan i Joaquim) i vuit homes més, mentre la resta d'associats (137) eren, totes, dones. Cap ni una de les filadores manresanes duia el cognom Coca, que en canvi era ben conegut a la filatura sallentina: de fet, un Delfí Coca i un Joan Coca havien signat la carta pública dels filadors sallentins de l'estiu del 1854, i una única nissaga amb el cognom Coca (originària de Sant Just Desvern i Barcelona) ja residia al Sallent dels anys 1830s i hi apareixia força relacionada amb el treball cotoner i fins amb la possessió de berguedanes. Francament, sembla poc probable que el 1854-1855 poguessin circular per la regió de Manresa-Sallent dos individus anomenats Delfí Coca (un llinatge que s'endevina foraster), ambdós filadors de cotó, que a més no fossin parents consanguinis. El més versemblant és que es tractés de la mateixa persona, que de la filatura sallentina havia fet el salt a la manresana. Versemblant, sobretot, després de comprovar els resultats que es desprenen de creuar la nòmina d'homes filadors associats a Manresa el 1855 amb la dels iguals sallentins de l'any anterior: 6 dels 11 homes anotats com a membres de la societat de filadors/es de Manresa el setembre de 1855 (Delfí i Joan Coca, Antoni Calmet, Antoni Cornet, Andreu Culla i Ramon Bové) havien tingut un

l'alcalde de Manresa (11-02-1855), carta-esborrany de l'alcalde de Manresa al governador civil (13-02-1855), i transcripció de l'interrogatori a Catalina Prat (s. d.).

⁹⁶ Sobre l'ús patrici i governamental del fantasma del carlisme per desacreditar les protestes obreres a la Catalunya central, precisament abans i després de la vaga general catalana de l'estiu del 1855, vegeu Josep BENET i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX...*, vol. II, ps. 116-121.

homònim, mateix nom i cognom, entre els signataris de la carta dels filadors sallentins de l'agost de 1854.⁹⁷

Aquest segon i doble episodi datat a Manresa durant l'any 1855, la història de Catalina Prat i els seus filadors i la dels homes amb antecedents sallentins que capitanejaven l'associació manresana de filadors i filadores, confirma la impressió que de Sallent sortiren molts dels organitzadors d'un sindicalisme d'ofici comarcal més o menys formalitzat. De Sallent i de les renovades cultures laborals i de negociació i pressió forjades en la seva manufactura durant l'última dècada llarga, tal i com ho suggereix la coincidència de reclamacions i estratègies col·lectives que es produí el febrer de 1850 entre els vaguistes sallentins i els filadors de la fàbrica manresana d'Els Comdals, els "*operarios díscolos y resueltos*" dels quals ja he parlat a l'inici del capítol i que també presentaven -alguns- credencials sallentines.⁹⁸ Però, precisament, aquest anar-i-venir de filadors de *mule* nascuts o fets a Sallent, aquest particular protagonisme a l'hora de teixir una xarxa filadora supramunicipal -migratòria però també *sindical* i fins *política*-, planteja amb renovada força algunes de les preguntes ja formulades, ara en atractiva oposició amb el cas manresà. Per què hi havia tantes dones filadores a la Manresa del 1855, en comparació proporcional amb el Sallent de l'any 1854? En veritat perquè la tecnologia filadora era del tot diferent a la que corria a Sallent? I com cal interpretar el lideratge activista dels escassos homes filadors que treballaven a Manresa, el 1850 o el 1855, contra l'aparent passivitat de la majoria femenina? Com una qualitat inherent a la condició masculina, o també i sobretot com una conseqüència d'una eventual però probable experiència viscuda a la cotoneria de Sallent?

La Taula 6.6. resumeix un seguit d'informacions que desmenteixen, al meu entendre, que les molt diferents estructures de gènere dels contingents filadors de Sallent i Manresa, el 1854-

⁹⁷ Les societats mútues d'ofici manresanes, i la nòmina de la de filadors/es: AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: "*Relación de las sociedades de socorros mutuos en el ramo de industria algodonera en fábricas que existían en esta población y que han solicitado la aprobación de sus reglamentos...*" (06-09-1855); "*Lista Nominal de los Socios y Socias que componen la Sociedad de Hilados de la Ciudad de Manresa*" [1855]. Delfí Coca i altres filadors *manresans*, filadors *sallentins* el 1854: vegeu l'Apèndix 6.1.. Només dues de les unitats residencials empadronades a Sallent el 1835-1836 incloïen el cognom Coca: l'encapçalada per Víctor Coca (forner de 53 anys nascut a Sant Just Desvern i arribat a Sallent el 1807) i integrada, entre d'altres, pels futurs filadors Pere Màrtir Coca i Bosch i Antoni Coca i Bosch; i l'encapçalada per la vídua Gertrudis Coca (58 anys, nascuda a Barcelona i arribada el 1803) i el seu fill Josep Coca (34 anys i "cotoner"), l'únic empadronat homònim del Josep Coca que havia pagat per 6 berguedanes el 1833-1834 i, alhora, el pare de Joan Coca i Busquets, homònim d'un dels filadors sallentins el 1854 (i d'un dels manresans el 1855) [AMSA, Lligall 223/Estadística: "*Padrón General de 1836*" [1835] (carrer Gran, 5; casa de Víctor Coca [285]; i carrer del Cos, 74; casa de Gertrudis Coca [129]); vegeu també l'Apèndix 6.1.].

⁹⁸ Vegeu les notes 15-18 d'aquest mateix Capítol; també: AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: cartes de l'alcalde de Manresa al governador civil (11-02-1850 i 12-02-1850) i "*Lista de los hiladores de la fábrica dels Condals*" (09-02-1850).

1855, obeïssin només i sobretot a estructures tecnològiques també del tot diferents. Concretament, que obeïssin a l'absoluta hegemonia de la tecnologia "contínua" inspirada en la *water-frame* d'Arkwright a Manresa, contra el domini de la tecnologia "discontínua" basada en la *mule* de Crompton (*mule-jennies* i *self-acting mules* o selfactines) a Sallent. Com ja he explicat, la tecnologia "contínua" es caracteritzà des dels seus inicis per resultar força menys exigent respecte les destreses i aptituds físiques del factor treball que les *mules* que filaven i bobinaven el fil de manera alterna (en la *mule-jenny*, el bobinat o debanat del fil en els fusos depenia del tot de l'habilitat i la força de braços del filador/a). De fet, les filadores -doncs foren sempre dones- de màquines contínues (de les pioneres *water-frames* o de les més evolucionades tipus *throstle*) es limitaven a nuar els fils que es trencaven mentre la màquina filava i bobinava sense interrupció, una tasca equiparable -més aviat a la baixa- a la dels joves nuadors dels equips que treballaven amb les *mule-jennies*. Foren sempre dones, doncs, i molt joves, a les filatures "contínues" angleses i nordamericanes, i també a les pioneres catalanes, com hem vist en el cas de la fàbrica amb "màquines angleses" de Josep Castanyer a la Barcelona de principis del XIX [vegeu el Capítol 4]. I dones gairebé sempre retribuïdes a jornal, amb ingressos molt inferiors als de les col·legues que filaven a les *mules*, i subjectes a la supervisió directa de contramestres o encarregats masculins. Sense anar gaire lluny, aquest era el perfil laboral i retributiu que corresponia a les filadores de la secció de contínues de *La España Industrial* quan l'aleshores primera cotoneria catalana engegà la seva fàbrica de Sants, el 1849-1850.⁹⁹ Certament, totes aquestes consideracions permeten argumentar que la filatura del cotó manresana disposava d'uns antecedents fabrils particularment *femenins*, ja que a principis dels anys 1840s les màquines "angleses" o contínues hi multiplicaven per set el nombre de màquines "franceses" o *mule-jennies* (212 contra 30, segons el *Diccionario...* de Madoz¹⁰⁰). Manresa, és veritat, no comptà mai amb el paisatge sallentí de tallers cotoners farcits de berguedanes i telers manuals, de dones i noies que filaven a força de braços a l'ombra dels parents o coneguts "cotoners" o "teixidors". Però, com es pot comprovar en la Taula 6.6.,

⁹⁹ Sobre les filadores de contínues de *La España Industrial* -i el seu diferencial salarial amb les filadores de selfactines de la mateixa empresa-, vegeu ANC, Fons "La España Industrial", 10/Justificants de caixa i documents sobre salaris: Salariis. També Enriqueta CAMPS CURA (1995): *La formación del mercado de trabajo...*, ps. 192-193, qui es sorprèn pel fet "*paradójico que una trabajadora cualificada, una hiladora en una máquina continua, cobrase salarios muy similares a los de las trabajadoras auxiliares y, en algunos casos inferiores. En 1870, una hiladora de continua cobraba 7 reales de jornal, mientras que una nudadora de la sección de preparación de tejidos cobraba entre 8 y 9,5 reales.*" La "paradoxa" s'explica, en bona part, perquè una filadora de contínua *no* era una "treballadora qualificada", almenys en el sentit que sí que ho era una filadora de selfactina, i la primera feia exactament la mateixa feina -nuar els fils que es trencaven mentre la màquina filava- que feien, per exemple, les ajudants nuadores de la filadora de selfactina (i la mateixa feina que havien fet des de sempre les noies amb les màquines inspirades pel model d'Arkwright).

¹⁰⁰ *El Principat de Catalunya al "Diccionario..."* (1985), vol. II, ps. 117-118 [article "Manresa"].

la trajectòria tecnològica d'ambdues filatures d'ençà els primers 1840s no fou pas tan diferent, i el 1857 el percentatge dels fusos de filar sallentins que corrien en màquines del tipus *mule* (el 86,0%), fossin *mule-jennies* o selfactines, no excedia gaire el percentatge manresà (el 71,3%). Tot i això, els perfils de gènere d'ambdós contingents laborals filadors no tendiren a confluir, ans al contrari, i mentre la filatura sallentina es masculinitzava de la mà de les noves *mules*, la manresana es conservava molt majoritàriament femenina també de la mà de les noves *mules*, per bé que més de les selfactines i menys de les *mule-jennies*.

[Vegeu a continuació la Taula 6.6.]

Cal fer notar que el canvi tecnològic filador no fou, malgrat les confluències, ben bé igual a Sallent i a Manresa, i que això contribuí, per exemple, a fer més fàcil la renovada feminització de la filatura manresana. A Manresa, la *mule-jenny* (la més treball-exigent -quantitativament i qualitativa- de totes tres màquines) sembla que hi tingué una vida curta i marginal, aplaçada la seva difusió pels avantatges competitius de la contínua a la ciutat del Cardener (abundància de força hidràulica, de capitals inversors, de xarxes extenses per comercialitzar el fil d'ordit, l'únic producte d'aquella tecnologia...), i avançada la seva liquidació per la ràpida irrupció de la selfactina, la productivitat i la gamma de productes de la qual degueren incentivar també la reconversió de les filatures equipades amb les antigues contínues. En conseqüència, la *mule-jenny*, la màquina que exigia, per fus, més inversió de força humana, de destreses específiques i d'actius coordinats, passà breument i d'esquitllada per Manresa, amb l'afegit que molt sovint es tractà d'unitats d'entre 120 i 180 fusos (vegeu la Taula 6.6.), les més aptes per tal de ser governades per dones, contra una mitjana de gairebé 270 fusos per màquina per a les 58 *mule-jennies* censades a Sallent el 1857 (les 10 "màquines de carro" o *mule-jennies* de la sallentina Font, Pons i Companyia tenien el 1849, cadascuna, 300 fusos; les mateixes *mule-jennies* que a Barcelona, segons Cerdà, només governaven els homes).¹⁰¹ Ara bé, si la restringida difusió de la *mule-jenny* a Manresa (i les característiques productives de les unitats que efectivament hi funcionaren) pot explicar la continuïtat del treball filador femení a la ciutat, de la cronologia i de les circumstàncies de la irrupció de la selfactina no es pot dir que anessin també a remolc del cas sallentí -on els homes no deixaren de governar les *mules* automatitzades-, sinó més aviat al contrari. Aleshores, ¿per què a Manresa el domini de les màquines del tipus *mule*, sobretot via la selfactina entre 1850 i 1857, no comportà la masculinització del treball filador, com sí s'havia produït a Sallent i es confirmava durant aquella dècada? O, potser millor, ¿per què els fabricants sallentins no aprofitaren l'arribada de la selfactina per reclutar filadores com les manresanes i,

¹⁰¹ Les mitjanes de fusos per màquina: vegeu la Taula 6.6.. Els fusos de les 10 *mule-jennies* de Font, Pons i Companyia: AHCM, Fons Notarial, Manuals de Joan Lluís Cerarols (Sallent): 1849/fols. 287-289 (inventari *postmortem* dels béns d'Anton Casajoana (05-10-1849)). *Mule-jennies* amb més de 200 fusos i govern exclusivament masculí a la Barcelona dels anys 1850s: Ildefonso CERDÀ (1867): "Monografía estadística de la clase obrera...", ps. 595-597.

TAULA 6.6.:
TECNOLOGIA FILADORA I GÈNERE DEL TREBALL FILADOR
A LES COTONERIES MECANITZADES DE SALLENT I MANRESA (1850-1857)

	Sallent	%	Manresa	%
ESTRUCTURA TECNOLÒGICA DE LA FILATURA (1850)				
Fabricants de Filats	32 *	(7)	12	
només de filats	6 *	(2)	7	
de filats i teixits	26 *	(5)	5	
Tots els fusos manuals	13.020		0	
Tots els fusos mecànics	22.588	100,0	19.256	100,0
Fusos de Contínua	4.120	18,2	5.500	28,6
Fusos de <i>Mule-Jenny</i>	18.468	81,8	8.628	44,8
Fusos de Selfactina	0		5.128	26,6
ESTRUCTURA DE GÈNERE DEL TREBALL FILADOR ASSOCIAT (1854-1855)				
Tots/es els/les filadors/es	111	100,0	148	100,0
Homes filadors associats	103	92,8	11	7,4
Dones filadores associades	8	7,2	137	92,6
ESTRUCTURA TECNOLÒGICA DE LA FILATURA (1857)				
Fàbriques que filaven cotó	9		** 13	
Tots els Fusos / Màquines	36.410 / 124	100,0 / 100,0	** 36.060 / 116	100,0 / 100,0
Fusos/Màquines Contínua mitjana de fusos per màq.	5.090 / 27 188,5	14,0 / 21,8	10.340 / 39 265,1	28,7 / 33,6
Fusos/Màq. <i>Mule-Jenny</i> mitjana de fusos per màq.	15.600 / 58 269,0	42,8 / 46,8	3.960 / 28 141,4	11,0 / 24,1
Fusos/Màquines Selfactina mitjana de fusos per màq.	15.720 / 39 403,1	43,2 / 31,4	21.760 / 49 444,1	60,3 / 42,2

* Entre parèntesis, els fabricants que disposaven de fusos mecànics (contínues, *mule-jennies* i/o selfactines).

** Inclou tres fàbriques censades per Francesc Amorós al lloc d'Els Comdals.

FONTS:

Elaboració pròpia a partir de:

- 1) AFTN, Junta de Fàbriques, Estadística de 1850.
- 2) *El Constitucional*, 13-08-1854 (1854/23), p. 3 [“Remitido”].
- 3) AHCM, Fons Municipal, Lligall 380/Fàbriques-Vagues: “*Lista Nominal de los Socios y Socias que componen la Sociedad de Hilados de la Ciudad de Manresa*” [1855].
- 4) Alberto COLUMBRÍ (1864): *Memorias de un presidiario...*, ps. 471-472 (cens de la filatura catalana elaborat per Francesc Amorós (1857)).